

Հավելված
ՀՀ կառավարության 2011 թվականի
դեկտեմբերի 22-ի N 1854 - Ա որոշման

**«ԱՐՓԻ ԼԻՃ» ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐԿԻ
2011-2015 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՊԼԱՆ**

Երեվան - 2011

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ		
ԳԼՈՒԽ I. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ		
1.1.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծման նախապատմությունը և տեղադիրքը	
	1.1.1.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի կառուցվածքը
1.2.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծման ընդհանուր նպատակը	
1.3.	Ազգային համատեքստ	
1.4.	Բարենպաստ մարտավարություն և օրենսդրություն	
1.5.	ՀՀ բնապահպանության նախարարություն	
1.6.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտին	
1.7.	Սահմանների նկարագրություն և հանգուցային սահմանակետեր	
1.8.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի բնական պայմանները	
	1.8.1.	Կլիման
	1.8.2.	Երկրաբանությունը հողերը և երկրաձևաբանությունը
	1.8.3.	Ջրագրությունը
	1.8.4.	Բուսական աշխարհը
	1.8.5.	Կենդանական աշխարհը
1.9.	Սոցիալ-տնտեսական և մշակութային կարգավիճակ	
	1.9.1.	Ժողովրդագրություն
	1.9.2.	Տեղական տնտեսությունը հողերի և ռեսուրսների օգտագործումը
ԳԼՈՒԽ II. ՏԵՍԼԱԿԱՆ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ		
2.1.	Տեսլական	
2.2.	Նպատակներ եվ խնդիրներ	
ԳԼՈՒԽ III. «ԱՐՓԻ ԼԻՃ» ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐԿԻ ՏԵՂԱՄԱՍԵՐԻ ԳՈՏԻԱՎՈՐՈՒՄ		
3.1.	Գոտիավորման հասկացությունը	
	3.1.1.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի գործառնական գոտիները
	3.1.2.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի արգելոցային գոտի
	3.1.3.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի ռեկրեացիոն գոտի
	3.1.4.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտի
	3.1.5.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտի
	3.1.6.	Տարածքների օգտագործման միջոցառումների սխեմա
ԳԼՈՒԽ IV. ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ		
4.1.	Կառավարման ծրագիր	
	4.1.1.	Ազգային պարկի վարչական ծրագիր
	4.1.2.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի որակավորման բարձրացում
	4.1.3.	Վարչական ծրագրով նախատեսվող ենթակառուցվածք
		4.1.3.1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի վարչական շենք, հյուրատուն, ավտոտնակներ և պահակակետ
		4.1.3.2. ԱԼԱՊ և առանձին տեղամասեր տանող ճանապարհներ

		4.1.3.3.	Արփի լիճ	
4.2.	Տնտեսական գործունեության և մարկետինգի ծրագիր			
	4.2.1.	Հիմնավորում և խնդիրներ		
	4.2.2.	Մարտավարություն		
4.3.	Պահպանության ծրագիր			
	4.3.1.	Հիմնավորում և խնդիրներ		
	4.3.2.	Պահպանության ծրագրի մարտավարություն և կառավարման ուղեցույց		
4.4.	Տուրիզմ, էկոլոգիական իրազեկություն եվ հասարակայնության հետ կապերի ծրագիր			
	4.4.1.	Հիմնական սկզբունքներ		
	4.4.2.	Տուրիզմին վերաբերող խնդիրներ ու մարտավարություն		
	4.4.3.	Էկոլոգիական իրազեկություն		
	4.4.4.	Հասարակայնության հետ կապեր		
	4.4.5.	Տուրիստական ենթակառուցվածք		
		4.4.5.1.	«Շաղիկ», «Սոճիներ» և «Կրասարի կիրճ» ճամբարակայաններ	
		4.4.5.2.	Ղազանչիի այցելուների կենտրոն	
		4.4.5.3.	Դիտակետեր	
4.5.	Գիտական հետազոտությունների և մոնիթորինգի ծրագիր			
4.6.	Տարեկան աշխատանքային պլան			
ԳԼՈՒԽ V. ԲՅՈՒՋԵ ԵՎ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՒՄ				
5.1.	ԱԼԱՊ-ի բնականոն գործունեության ապահովման համար նախատեսվող եկամուտների աղբյուրներ			
5.2.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի նախատեսված բյուջե 2011-2015թթ համար			
5.3.	ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ 2011-2015թթ «Արփի լիճ» ազգային պարկի և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության կառավարման բարելավման գործողությունների պլան			

ՑԱՆԿԵՐ

ՑԱՆԿ 1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի բույսերի տեսակների ցանկը

ՑԱՆԿ 2. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ողնաշավոր կանդանիների ցանկը

ՑԱՆԿ 3. «Արփի լիճ» ազգային պարկում և պահպանման գոտում գտնվող պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ցուցակը

ՍԽԵՄԱՆԵՐ

ՍԽԵՄԱ 1

«Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմանակետերը

ՍԽԵՄԱ 2

Արփի լիճ ազգային պարկի գոտեվորման սխեմա

Քարտեզներ

Քարտեզ 1	«Արփի լիճ» ազգային պարկի սխեման
Քարտեզ 2	Կովկասի էկոտարածաշրջանում կարևորագույն բնապահպանական տարածքները
Քարտեզ 3	«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու սխեման
Քարտեզ 4	«Արփի լիճ» ազգային պարկի գոտիավորման սխեման
Քարտեզ 5	«Արփի լիճ» ազգային պարկի ենթակառուցվածքը
Քարտեզ 6	«Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու տուրիստական ենթակառուցվածքը
Քարտեզ 7	«Արփի լիճ» ազգային պարկում և պահպանման գոտում գտնվող պատմամշակութային հուշարձանները

Հապավումներ

ԱԼԱՊ	«Արփի լիճ» ազգային պարկ
ԲՀՊՏ	բնության հատուկ պահպանվող տարածք
ԲՊՄՄ	Բնության պահպանության միջազգային միություն
ԻՏՀՊ	ինտեգրված տարածքային հողօգտագործման պլան
ՀԿ	հասարակական կազմակերպություն
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՄԱԿ	Միավորված Ազգերի Կազմակերպություն
ՊՈԱԿ	պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն
ՇՄԱԳ	շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում
BMZ	Գերմանիայի տնտեսական համագործակցության և զարգացման դաշնային նախարարություն
CBD	«Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա
CITES	«Բուսական և կենդանական աշխարհի վայրի անհետացող տեսակների միջազգային առևտրի մասին» կոնվենցիա
GEF	Գլոբալ էկոլոգիական հիմնադրամ
IUCN	Բնության պահպանության միջազգային միություն
KfW	Գերմանական զարգացման և վերակառուցման բանկ
WWF	Բնության համաշխարհային հիմնադրամ

Կառավարման պլանում օգտագործվող համայնքների և գետերի անվանումները

Համայնքներ

Աղվորիկ	Դարիկ	Շաղիկ
Ալվար	Գառնառիճ	Սիզավետ
Ամասիա	Ղազանչի	Թավշուտ
Արավետ	Հովտուն	Ծաղկուտ
Արդենիս	Կրասար	Եղնաջուր
Աշոցք	Լորասար	Երիզակ
Բավրա	Մեծ Սեպասար	Զառիշատ
Բերդաշեն	Պաղակն	Զորակերտ
Փոքր Սեպասար	Սարագյուղ	

Գետեր

Աչքաջուր	Ղազանչի
Ախուրյան	Ծաղկաշեն
Ախուրյանի ջրանցք	Ղուկասյան
Արևածոր	Գիժգետ
Աշնակ	Հեղնագետ
Ձկնագետ	Կարախանգետ
Ձորագետ	Կարմրաջուր
Եղնաջուր	Կատարաջուր
	Շաղիկ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2009 թվականի ապրիլի 16-ի № 405-Ն որոշման, պահպանվող տարածքի անվանումն է՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկ» որը կոչվել է ազգային պարկի արևմտյան տեղամասում գտնվող Արփի լճի և դրա ջրհավաք ավազանի անունով:

«Արփի լիճ» ազգային պարկ» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության ենթակայության տակ է գտնվում «Արփի լիճ» ազգային պարկը իր հինգ տեղամասերով (քարտեզ 1).

1. Արևմտյան տեղամաս (կոչվել է ազգային պարկի արևմտյան հատվածի անունով).
2. Արևելյան տեղամաս (կոչվել է ազգային պարկի արևելյան հատվածի անունով).
3. «Արդենիս» տեղամաս (կոչվել է Արդենիս լճի և համայնքի անունով).
4. «Ալվար» տեղամաս (կոչվել է Ալվար համայնքի անունով, որը գտնվում է Ախուրյան գետի խոնավ տարածքներից դեպի հարավ):
5. «Ախուրյանի կիրճ» տեղամաս (կոչվել է Ախուրյան գետի անունով, որը հոսում է Աշոցքի սարահարթի կիրճով).

Քարտեզ 1 «Արփի լիճ» ազգային պարկի սխեման

Կառավարման պլանի պատրաստում

«Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանը մշակվել է Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության և Բնության համաշխարհային հիմնադրամի (WWF) կողմից իրականացվող ծրագրի շրջանակներում, որը ֆինանսավորվել է Գերմանիայի Կառավարության (BMZ) կողմից՝ Գերմանական զարգացման և վերակառուցման բանկի (KfW) միջոցով:

Սույն կառավարման պլանը մշակվել է տարբեր շահագրգիռ կողմերի մասնակցությամբ՝ հաշվի առնելով պահպանման գոտու համայնքների առաջարկները, ինչպես նաև բնապահպանության, բնօգտագործման և ֆինանսական կայունության խնդիրները:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի (ԱԼԱՊ) աշխատանքային խմբերի կողմից քննարկվել են պլանավորման վերաբերյալ համաձայնագրերը, տարածաշրջանում շահերի բախման հետ կապված խնդիրները և կայուն զարգացման նպատակով մշակվել է «Արփի լիճ» ազգային պարկի մարտավարության ու կառավարման հիմնական ուղեցույցը: Սույն կառավարման պլանի մեջ ներկայացված առաջարկությունները բազմաթիվ քննարկումների և նախաձեռնությունների արդյունքն է:

Ներկայացված առաջարկություններում առավել հնարավոր չափով հաշվի են առնվել բոլոր համայնքների և այլ շահագրգիռ կողմերի շահերը:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու պոտենցիալի, օգտագործման ու խնդիրների ամբողջ սպեկտրի լիարժեք գնահատման համար Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության, պահպանման գոտում գտնվող համայնքների և մարզում գործող հասարակական կազմակերպությունների ընտրված ներկայացուցիչներից ստեղծվել են հետևյալ՝ «Ազգային պարկի սահմաններ», «Ազգային պարկի տնտեսական օգտագործման ծրագիր», «Պահպանության ծրագիր», «Արփի լիճի կառավարման ծրագիր», «Ազգային պարկի ղեկավարում» և «Պահպանման գոտու ծրագիր» աշխատանքային խմբերը:

Հանդիպումների և խորհրդակցությունների միջոցով, տեղական ու միջազգային մասնագետների օժանդակությամբ աշխատանքային խմբերը հավաքել են տեղեկություններ, որոշել են շահերի և խնդիրների ոլորտները, ընդհանրացրել են խորհրդակցությունների արդյունքները, բացահայտել են «Արփի լիճ» ազգային պարկի բնապահպանական արժեքները, համաձայնեցրել են պարկի սահմանները, գործառնական գոտիները, «Արփի լիճ» ազգային պարկի ներսում ու սահմաններից դուրս բնօգտագործման և հողօգտագործման խնդիրները և մշակել են կառավարման պլանի մեջ ընդգրկված կառավարման ծրագրի մարտավարությունը: Համաձայնեցման ընթացքը օգտագործվել է շահերի բախման շուրջ ծագած տարածայնությունների լուծման և կառավարման պլանի հիմք հանդիսացող հողօգտագործման ու ռեսուրսների կառավարման համաձայնագրերի փաթեթի ստեղծման համար:

Կառավարման պլանի կառուցվածքը

«Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանը բաղկացած է հինգ մասերից.

- 1) Գլուխ I. «Ներածություն «Արփի լիճ» ազգային պարկի մասին»,
- 2) Գլուխ II. «Տեսլական և նպատակներ».
- 3) Գլուխ III. «Գոտիավորում».
- 4) Գլուխ IV. «Կառավարման ծրագրեր»
- 5) Գլուխ V. «Բյուջե և ֆինանսավում»

Անձնակազմի ղեկավարության կողմից տարեկան աշխատանքային պլանները կազմվում են հիմք ընդունելով «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանը:

Կառավարման պլանը վերանայվում է հինգ տարին մեկ անգամ, ինչպես նաև՝ այն ենթակա է վերանայման՝ խնդիրների ծագմանը զուգընթաց համապատասխան անհրաժեշտ փոփոխությունների կատարմամբ:

ԳԼՈՒԽ 1. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1.1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծման նախապատմությունը և տեղադիրքը

1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծումը հանդիսանում է Գերմանիայի տնտեսական համագործակցության և զարգացման դաշնային նախարարության (BMZ) «Կովկասյան նախաձեռնության» մասը, որը հիմնվում է Կովկասի էկոտարածաշրջանում յուրահատուկ կենսաբազմազանության պահպանության վրա և նպաստում է Հայաստանի և Վրաստանի համագործակցությանը՝ Շիրակ-Ջավախքի տարածքում անդրսահմանային համագործակցության զարգացման միջոցով:

2. 2003 թ. իրականացված նախնական հետազոտությունների արդյունքում Հայաստանը և Վրաստանը համաձայնվել են ձեռնարկել համատեղ բնապահպանական միջոցառումներ ուղղված Հայաստանի և Վրաստանի միջև գտնվող անդրսահմանային Շիրակ-Ջավախք կարևորագույն բնապահպանական տարածքի սահմաններում (տես՝ քարտեզ 1) պահպանվող տարածքների ստեղծմանը /ազգային պարկերի/ և պահպանման գոտիներում գտնվող համայնքների կայուն զարգացմանը:

3. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծման ծրագիրը սկսվել է 2007 թվականի սեպտեմբերին Գերմանիայի Կառավարության ֆինանսական աջակցությամբ Գերմանիայի վերակառուցման և զարգացման բանկի (KfW) միջոցով, իրականացվել է Բնության համաշխարհային հիմնադրամի կողմից, Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության հովանավորությամբ:

4. «Արփի լիճ» ազգային պարկը ստեղծվել է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2009 թվականի ապրիլի 16-ի «Արփի լիճ» ազգային պարկ ստեղծելու, «Արփի լիճ» ազգային պարկի և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության կանոնադրությունները հաստատելու մասին» N° 405-Ն որոշմամբ:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանությունն իրականացնում է "Արփի լիճ" ազգային պարկ" պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը:

«Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ-ի հիմնադիրը Հայաստանի Հանրապետությունն է՝ ի դեմս Հայաստանի Հանրապետության կառավարության: «Արփի լիճ» ազգային պարկ»

ՊՈԱԿ-ը գործում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության, «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» և «Պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքներով, ՊՈԱԿ-ի կանոնադրության և իրավական այլ ակտերի հիման վրա:

Կանոնադրության համաձայն "Արփի լիճ" ազգային պարկ" պետական ոչ առևտրային կազմակերպության գործունեության առարկան և նպատակը "Արփի լիճ" ազգային պարկի տարածքի էկոհամակարգերի, լանդշաֆտային և կենսաբանական բազմազանության, բնության ժառանգության գիտական ուսումնասիրության, պահպանության, պաշտպանության, վերականգնման, վերարտադրության, հաշվառման, գույքագրման, մոնիթորինգի, ինչպես նաև պարկի բնական պաշարների կայուն օգտագործման ապահովումն է: Այդ նպատակով կազմակերպության կարևոր կանոնադրական գործառույթներից են՝

1) Արփի, Արդենիս լճերի եւ Ախուրյան գետի վերին հոսանքի ձախակողմյան վտակների ավազանների, ինչպես նաեւ Ջավախքի լեռնաշղթայի հարավ-արևմտյան լեռնալանջերի ջրային ու ցամաքային էկոհամակարգերի տարածքներում լանդշաֆտային ու կենսաբանական բազմազանության, գենոֆոնդի, բնության ժառանգության պահպանությունը, կազմակերպումն ու իրականացումը և դրանց գիտական ուսումնասիրության ապահովումը.

2) էկոհամակարգերի ու դրանց առանձին բաղադրիչների, բուսական եւ կենդանական աշխարհի հաշվառման ու կադաստրի վարման համար անհրաժեշտ նյութերի նախապատրաստման կազմակերպումը և իրականացնումը.

3) էկոլոգիական մոնիթորինգի իրականացնումը և բնության թանգարանի գործունեության կազմակերպումը..

4) մարդու գործունեության հետևանքով պարկի բնական էկոհամակարգի հավասարակշռությունը խախտող գործընթացների կանխարգելումը և խախտված էկոհամակարգերի վերականգնման միջոցառումների իրականացնումը.

5) ճանաչողական զբոսաշրջության կազմակերպումը.

6) հրդեհային անվտանգության միջոցառումների իրականացնումը.

7) ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից՝ պարկի կանոնադրությամբ սահմանված դրույթների պահանջների կատարման ապահովումը.

8) բնակչության էկոլոգիական կրթությանն ու դաստիարակությանն ուղղված միջոցառումների իրականացնումը.

9) համագործակցությունը պատմական հուշարձանների պետական լիազորված մարմինների հետ պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պահանջանքների գործում:

6. Պետական ոչ առևտրային կազմակերպության կարգավիճակը հնարավորություն է տալիս կազմակերպությանը զբաղվելու օրենքով թույլատրված որոշակի ձեռնարկատիրական գործունեությամբ և իրականացնել վճարովի ծառայություններ, այդ թվում՝

1) կենսառեսուրսների, այդ թվում՝ բույսերի ու կենդանիների տեսակների, անտառային ռեսուրսների վերարտադրություն, օգտագործում և իրացում.

2) ճանաչողական զբոսաշրջության կազմակերպում.

3) կողմնակի անտառօգտագործում (խոտհունձ, անասունների արածեցում, փեթակների և մեղվանոցների տեղադրում, վայրի պտղի, ընկույզի, սնկի, հատապտղի, դեղաբույսերի ու տեխնիկական հումքի հավաքում) և դրա արդյունքում մթերված կենսապաշարների վերամշակում ու իրացում.

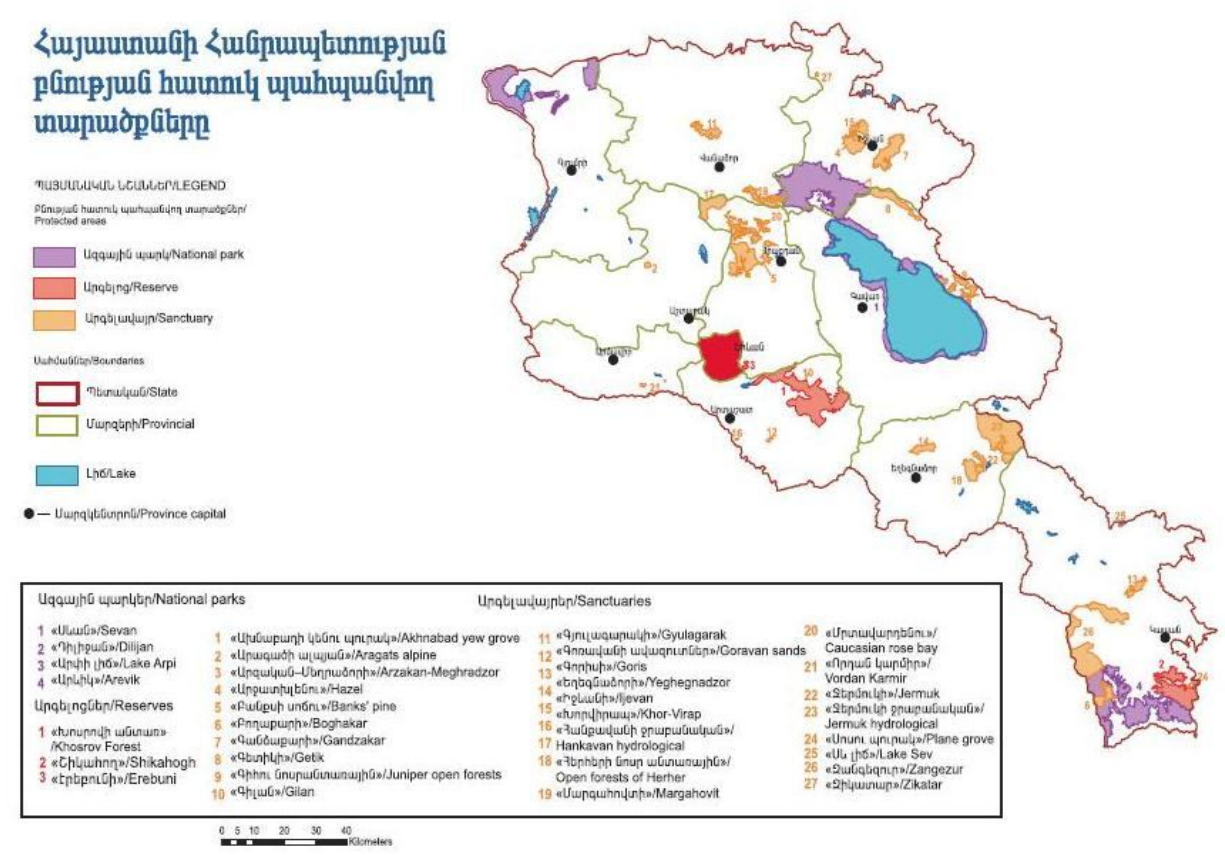
4) գյուղատնտեսական մթերքների արտադրություն, վերամշակում և իրացում.

5) հանգստի և ճանաչողական զբոսաշրջության հետ կապված սպասարկման ծառայությունների մատուցում.

6) պարկին վերաբերող գովազդի կազմակերպում.

7) գիտական, գիտաճանաչողական գրականության և տեղեկատվական նյութերի պատրաստում և հրատարակում:

Քարտեզ 2 Հայաստանի Հանրապետության բնության հատուկ պահպանվող տարածքները

1.1.1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառուցվածքը

1. Ազգային պարկը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության Շիրակի մարզի Ամասիայի և Աշոցքի տարածաշրջաններում: Պարկը բաղկացած է արևմտյան, արևելյան, Արդենիսի, Ավարի, և Ախուրյանի կիրճ տեղամասերից: Արևմտյան և արևելյան տեղամասերը իրարից բաժանվում են Հայաստան-Վրաստան մայրուղիով: Ազգային պարկը սահմանակից է Թուրքիային՝ արևմուտքում և Վրաստանին՝ հյուսիսում: Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2011 թվականի հուլիսի 21-ի «Արփի լիճ»

ազգային պարկի սահմանների նկարագիրը, հատակագիծը, տարածքի չափը հաստատելու և հողերի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու մասին» N1151-Ն որոշման, ազգային պարկի տարածքի ընդհանուր մակերեսը կազմում է՝ 21179.3 հա:

1) «Արևմտյան» տեղամասի մեջ մտնում է Արփի լիճը (2254.8 հա)՝ իր ամբողջ ջրհավաք ավազանով և ընդգրկում է Եղնախաղի լեռնաշղթայի արևելյան լանջերը:

Սարահարթի հարավային մասը Ախուրյան գետի ավազանում ծածկված է խոնավ տարածքներով: Լճերը հրաբխային ակտիվության արդյունք են հանդիսանում:

«Արևմտյան» տեղամասի հողատարածքները գտնվում են Բերդաշեն, Ջորակերտ, Ծախկուտ, Գառնարիճ, Շաղիկ և Ջարիշատ համայնքների վարչական սահմաններում: Նախնական հաշվարկներով տարածքի ընդհանուր մակերեսը կազմում է 14964.9 հա:

2) «Արևելյան» տեղամասը ընդգրկում է Ջավախքի լեռնաշղթայի արևմտյան լանջերը: Ջավախքի լեռնաշղթայի ձախակողմյան լանջերից հոսում են Աշոցք և Ղուկասյան գետերը, որոնք իրենց վտակներով ունեն մեծ ջրհավաք տարողություն, որտեղից Գյումրի քաղաքը և բազմաթիվ գյուղական համայնքները ստանում են խմելու ջուր:

«Արևելյան» տեղամասի հողատարածքները գտնվում են Սարագյուղ, Սիզավետ, Ղազանջի և Մեծ Սեպասար համայնքների վարչական սահմաններում: Նախնական հաշվարկներով տարածքի ընդհանուր մակերեսը կազմում է 5408 հա:

3) «Ախուրյանի կիրճ» տեղամասը ընդգրկվում է Ախուրյանի կիրճը, որը առանձնահատուկ է իր յուրահատուկ էկոլոգիական և երկրաձևաբանական կառուցվածքով: «Արփի լիճ» ազգային պարկի արևմտյան և արևելյան տեղամասերի սահմաններում գետնի մակերեսի 90%-ից ավելին սնուցվում է Ախուրյան և Ղուկասյան գետերի ջրերով, որոնք հոսում են դարերի ընթացքում ձևավորված Ախուրյանի գեղատեսիլ կիրճով: Կիրճի վերին մասում գտնվող 2 կմ լայնությամբ հովիտը վայր իջնելով նեղանում է՝ դառնալով նեղ ժայռոտ կիրճ: Աշոցքի սարահարթից շատ տարբերվող միկրոկլիմայական պայմանների շնորհիվ այստեղ հանդիպում են տեսակներ, որոնք բացակայում են բարձրադիր սարահարթում: Կիրճի ստորոտում և ուղղաձիգ լանջերի երկայնքով ձգված տարածքում գտնվում է Շիրակի մարզի միակ դողդոջուն կաղամախու (*Populus tremula*) ռելիկտային պուրակը: Կիրճի էկոհամակարգը տեղական մակարդակով անհետացման եզրին է գտնվում: Կիրճում բնակվում են ֆլորայի և ֆաունայի հազվագյուտ, վտանգված և անհետացման եզրին գտնվող տեսակների մի շարք ներկայացուցիչներ, որոնք գրանցված են Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների և բույսերի Կարմիր գրքերում, ներառյալ՝ ջրասամույրը (*Lutra lutra*), Ճուռականման շահրիկ (*Sylvia nisoria*), և հաստածղրիդ լայնացածը, (*Bradyporus dilatatus*), սև ապոլոն (*Parnassius mnemosyne*): Այն հարուստ է կենսաբազմազանությամբ և մեծ հնարավորություններ է տալիս գիտական հետազոտություններ ու ռեկրեացիոն գործունեություն ծավալելու համար:

«Ախուրյանի կիրճ» տեղամասի հողատարածքները գտնվում են Ամասիա, Ալվար և Կրասար համայնքների վարչական սահմաններում: Նախնական հաշվարկներով տարածքի ընդհանուր մակերեսը կազմում է 172.5 հա:

4) «Արդենիս» տեղամասը ընդգրկում է Արդենիսի համայնքից դեպի հարավ Աշոցքի սարահարթում գտնվող խոնավ տարածքները և բնական Արդենիս լիճը (10 հա), որոնք ջրով թռչունների համար ապահովում են կենսական նշանակություն ունեցող ապրելավայրեր, իսկ ամառվա ժամանակ այս վայրերում բնակվում է հազվագյուտ և

հայտնի մոխրագույն կոունկը: «Արդենիս» տեղամասը մտնում է Արփի լճի Ռամսարի տարածքի կազմում:

«Արդենիս» տեղամասի հողերը գտնվում են Արդենիս և Աղվորիկ համայնքների վարչական սահմաններում: Նախնական հաշվարկներով տարածքի ընդհանուր մակերեսը կազմում է 119.1 հա :

5) «Ալվար» տեղամասը ընդգրկում է խոնավ տարածքները և Ախուրյան գետի գալարները: Խոնավ տարածքներն ունեն մարդածին բնույթ և ստեղծվել են 1950-ական թվականներին, երբ Ախուրյան գետի հունը այդ տեղամասում փոխել և անց են կացրել բետոնե ջրանցքով: Ալվարի խոնավ տարածքներին բնորոշ է բուսական և կենդանական տեսակների մեծ բազմազանությունը, որոնցից շատերը գրանցված են Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների և բույսերի Կարմիր գրքերում: Անհետացման եզրին գտնվող ջրասամույրը (*Lutra lutra*) այս տեղամասում բնակվող այն կաթնասուններից է, որը գրանցված է միջազգային կարմիր գրքում: Խոնավ տարածքները ընդգրկում են նաև կարևոր ապրելավայրեր ջրլող թռչունների, այդ թվում՝ մոխրագույն կոունկի և հանգստի վայրեր չվող թռչունների համար՝ աշնանային ու գարնանային չուի ժամանակաշրջաններում: «Ալվար» տեղամասը ՀՀ Բույսերի կարմիր գրքում գրանցված դեղին ջրաշուշանի (*Nuphar luteum*) Հայաստանում միակ աճելավայրն է: «Ալվար» տեղամասը մտնում է Արփի լճի Ռամսարի տարածքի կազմի մեջ:

«Ալվար» տեղամասի հողերը գտնվում են Ալվար, Արդենիս ու Բերդաշեն համայնքների վարչական սահմաններում: Նախնական հաշվարկներով տարածքի ընդհանուր մակերեսը կազմում է 514.8 հա:

Արփի լճի ջրավազանին բնորոշ լեռնային տափաստանները, մերձալպյան մարգագետիններն ու խոնավ տարածքները յուրահատուկ են Կովկասի համար և գտնվում են միայն այս տարածքում, որը բաշխված է Թուրքիայի, Հայաստանի ու Վրաստանի միջև: Նախկինում նմանատիպ էկոհամակարգերը ընդգրկված չեն եղել Հայաստանի բնության հատուկ պահպանվող տարածքների (ԲՀՊՏ) ցանցի մեջ:

Նշված էկոհամակարգերի պահպանության անհրաժեշտությունը պայմանավորվում է հետևյալ գործոններով.

ա. Արփի լիճը և մերձակա խոնավ տարածքները գրանցված են որպես Ռամսարի տարածք (1993թ.), որի պահպանումը անհետաձգելի է՝ հետագա էկոլոգիական պայմանների վատթարացումը կանխարգելելու նպատակով: Արփի լճի տարածքում բնակվող մի շարք թռչունների տեսակներ գրանցված են Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում և որոշ տեսակներ վտանգված են կամ գտնվում են անհետացման եզրին՝ միջազգային մակարդակով: Մեծաթիվ թռչուններ շարունակում են տուժել ոռոգման նպատակով ջրի անարդյունավետ օգտագործման և լճի մակարդակի անընդհատ տատանումների, լճի ափամերձ տարածքում գյուղատնտեսական կենդանիների չկանոնակարգված արածեցման, խոտհնձի ազդեցության պատճառով.

բ. Յուրահատուկ մերձալպյան մարգագետինները և լեռնային տափաստանները ոչ բավականաչափ են ներկայացված Հայաստանի բնության հատուկ պահպանվող տարածքներում.

գ. ՄԱԿ-ի «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիայի շրջանակներում Հայաստանը պարտավոր է առանձնացնել պահպանության համար յուրահատուկ էկոհամակարգերի տարածքներ.

դ. Պահպանման գոտում գտնվող գյուղական համայնքների սոցիալ-տնտեսական խնդիրների լուծման համար տնտեսապես մեկուսացված շրջանում նախապայմանների ապահովում և աղքատության նվազեցում.

ե. Համայնքների ներգրավում մասնակցային պլանավորման մեջ պահպանվող տարածքների միասնական կառավարման միջոցով

զ. Հայաստանի և Վրաստանի միջև անդրսահմանային համագործակցության զարգացում:

2. «Արփի լիճ» ազգային պարկը ստեղծվել է Հայաստանի Հանրապետության Շիրակի մարզի Եղնախաղի լեռնաշղթայի արևելյան և Ջավախքի լեռնաշղթայի հարավ-արևմտյան լանջերի ու դրանց միջև ընկած մարգագետնատափաստանային, մերձալպյան մարգագետնային և խոնավ տարածքների էկոհամակարգերի, այդ թվում Արփի և Արդենիս լճերի ու Ախուրյան գետի վերին հոսանքի ձախակողմյան վտակների ավազանների, լանդշաֆտային ու կենսաբանական բազմազանության, բնության հուշարձանների և դրանց բաղադրիչների պահպանությունը, բնականոն զարգացումը, վերարտադրությունն ու կայուն օգտագործումն ապահովելու նպատակով:

3. «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում գտնվող համայնքների համար թույլատրելի գործունեությունը իր մեջ ներառում է խոտհունձը, անասունների արածեցումը, փեթակների և մեղվանոցների տեղադրումը, վայրի պտղի, սնկի, հատապտղի, դեղաբույսերի ու տեխնիկական հումքի հավաքումը և տնտեսական այնպիսի գործունեությունը, որը չի կարող սպառնալ «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու տարածքների էկոհամակարգերի կայունությանը, բուսական և կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների, գիտական կամ պատմամշակութային արժեք ունեցող օբյեկտների պահպանությանը:

4. Ըստ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2009 թվականի ապրիլի 16-ի «Արփի լիճ» ազգային պարկ ստեղծելու, «Արփի լիճ» ազգային պարկի և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության կանոնադրությունները հաստատելու մասին» № 405-Ն որոշմամբ հաստատված «Արփի լիճ» ազգային պարկ՝ ՊՈԱԿ-ի կանոնադրության 12-րդ կետի, «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարումն իրականացնում են հիմնադիրը, նրա լիազորված պետական մարմինը և գործադիր մարմինը՝ տնօրենը:

5. «Արփի լիճ» ազգային պարկ՝ ՊՈԱԿ-ի կանոնադրության համաձայն, «Արփի լիճ» ազգային պարկի ֆինանսական միջոցները գոյանում են Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից հատկացված տրանսֆերտներից և կազմակերպության կողմից միջոցառումների իրականացման ու տարբեր ծառայությունների մատուցման և սահմանված կարգով հողերի՝ ժամանակավոր վարձակալության տրամադրման դիմաց վճարումներից, հովանավորչական, նվիրատվական, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը չհակասող այլ մուտքերից:

6. Կանոնադրության համաձայն «Արփի լիճ» ազգային պարկ՝ ՊՈԱԿ-ը կարող է եկամուտներ ստանալ կենսառեսուրսների, այդ թվում՝ բույսերի ու կենդանիների տեսակների, անտառային ռեսուրսների վերարտադրությունից, օգտագործումից և

իրացումից, զբոսաշրջության կազմակերպումից, գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունից, վերամշակումից և իրացումից, հանգստի և զբոսաշրջության հետ կապված սպասարկման ծառայությունների մատուցումից, պարկին վերաբերող գովազդի կազմակերպումից, գիտական, գիտաճանաչողական գրականության և տեղեկատվական նյութերի պատրաստումից և հրատարակումից:

1.2. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծման ընդհանուր նպատակը

«Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծման և «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու կայուն զարգացման ընդհանուր նպատակն է պահպանել պարկի տարածքներում ներկայացված լանդշաֆտների, էկոհամակարգերի, ֆլորայի և ֆաունայի բազմազանությունը, աջակցել պահպանման գոտում գտնվող համայնքների տնտեսական զարգացմանը և ստեղծել հնարավորություններ բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման համար:

1.3. Ազգային համատեքստ

Հայաստանը զբաղեցնում է 29,743 կմ² տարածք, որտեղ գտնվում է Կովկասում ամենախոշոր քաղցրահամ բնական ջրամբար Սևանա լիճը՝ 1,289 կմ² մակերեսով: Երկրի բնակչությունը կազմում է մոտ 3 միլիոն մարդ:

1988 թվականի Սպիտակի երկրաշարժը զգալի ազդեցություն է ունեցել նաև «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու բնակչության վրա:

1991 թ-ին Հայաստանի անկախության ձեռք բերումը և անցումը պլանավորման խորհրդային կենտրոնացած համակարգից դեպի շուկայական տնտեսություն խիստ ազդեցություն են ունեցել գյուղական շրջանների վրա: Ոչնչացել են տնտեսական ենթակառուցվածքները և սոցիալական ծառայությունները, ինչն էլ արդյունքում հանգեցրել է գործազրկության բարձր ցուցանիշի: Տնտեսական այլընտրանքների բացակայության արդյունքում՝ շատ ընտանիքներ սկսել են զբաղվել գյուղատնտեսությամբ, որոնք ոչ բավարար չափով են տեղյակ այդ գործունեության ոլորտի առանձնահատկություններին: Խորհրդային կոլխոզ, սովխոզներից հրաժարվելը, անասնահոտերի սեփականաշնորհումը և արդյունաբերական ենթակառուցվածքների ու վերամշակող ձեռնարկությունների ավերումը ևս պատճառ են հանդիսացել «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու բնակչության շրջանում աղքատության համար: Հայաստանի աշխատանքային սեկտորի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ բնակչության զբաղվածության 46.2% ապահովում է գյուղատնտեսությունը, իսկ մնացած 53.8% ընդգրկված են արդյունաբերության և ծառայությունների մատուցման ոլորտներում:

Հայաստանի բնության հատուկ պահպանվող տարածքները, որոնք ներկայացված են պետական արգելոցներով (3), ազգային պարկերով (4), պետական արգելավայրերով (27) և բնության հուշարձաններով (230), կազմում են մոտ 380000 հա, << տարածքի 13% (տես՝ քարտեզ 2) (հանրապետության ցամաքային մակերեսի 8.7% և Սևանա լճի հայելու մակերեսի 4.3%)։ Պետական արգելոցները (IUCN-ի IA կատեգորիա) ունեն բնապահպանական ամենախիստ ռեժիմը, դրանց հաջորդում են ազգային պարկերը

(IUCN-ի II կատեգորիա), *արգելավայրերը* (IUCN-ի IV կատեգորիա) և բնության հուշարձանները (IUCN-ի III կատեգորիա):

Հայաստանում ցամաքային պահպանվող տարածքների գերակշռող մասը անտառածածկ տարածքներն են և մի շարք եզակի էկոհամակարգեր անբավարար չափով են ներկայացված ԲՀՊՏ-ների համակարգում: Դա հատկապես վերաբերում է լեռնային տափաստաններին և մերձալպյան մարգագետիններին, որոնք բնորոշ են Զավաղքի/Աշոցքի տարածաշրջանի համար:

Հայաստանի բնության հատուկ պահպանվող տարածքների կառավարումը իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության աշխատակազմի կենսառեսուրսների կառավարման գործակալության կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2002 թ. օգոստոսի 8-ի № 1236-Ն որոշման համաձայն:

1.4. Բարենպաստ մարտավարություն և օրենսդրություն

1. Հայաստանի Հանրապետությունը 1991 թվականից սկսած ընդունել է բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգող բազմաթիվ օրենքներ, որոնցից գերակշռող մասը՝ համապատասխան կոնվենցիաներից բխող երկրի ստանձնած պարտավորությունների կատարման շրջանակներում: Բնապահպանական օրենսդրական հենքը սկզբունքորեն ձևավորվել է Ռիոյի գագաթաժողովից հետո:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանը մշակվել է հաշվի առնելով սույն մասով ամրագրված իրավական ակտերի պահանջները:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 10-րդ հոդվածով ամրագրված է, որ. «Պետությունն ապահովում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը և վերականգնումը, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը», 31-րդ հոդվածով ամրագրված է, որ. «սեփականության իրավունքի իրականացումը չպետք է վնաս պատճառի շրջակա միջավայրին», 33.2-րդ հոդվածով ամրագրված է, որ յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է պահպանել ու բարելավել շրջակա միջավայրը, 48-րդ հոդվածով որպես պետության հիմնական խնդիր ամրագրված է նաև՝ ներկա ու ապագա սերունդների բնապահպանական անվտանգությունն ապահովող քաղաքականության իրականացումը:

Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայումս գործում են բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգող 3 օրենսգրքեր ու 12 օրենքներ: Դրանցից կենսաբազմազանության և բնության հատուկ պահպանվող տարածքների ոլորտը կանոնակարգում են.

- 1) «Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգիրքը» (2001թ) (համանուն օրենսգիրքը 1-ին անգամ ընդունվել է 1992թ-ին),
- 2) «Հայաստանի Հանրապետության ջրային օրենսգիրքը» (2002թ) (համանուն օրենսգիրքը 1-ին անգամ ընդունվել է 23.03.1992թ.),
- 3) «Հայաստանի Հանրապետության անտառային օրենսգիրքը (2005թ) (համանուն օրենսգիրքը 1-ին անգամ ընդունվել է 1994թ-ին),
- 4) «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» ՀՀ օրենքը (1994թ),
- 5) «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքը (1995թ),
- 6) «Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների մասին» ՀՀ օրենքը (1998թ),
- 7) «Բուսական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենքը (1999թ),

- 8) "Կենդանական աշխարհի մասին" ՀՀ օրենքը (2000թ),
- 9) "Սևանա լճի մասին" ՀՀ օրենքը (2001թ),
- 10) "Սևանա լճի էկոհամակարգերի վերականգնման, պահպանման, վերարտադրման և օգտագործման տարեկան ծրագիր" ՀՀ օրենքը (2001թ),
- 11) "Սևանա լճի էկոհամակարգերի վերականգնման, պահպանման, վերարտադրման և օգտագործման համալիր ծրագիր" ՀՀ օրենքը (2001թ),
- 12) "Բնապահպանական վերահսկողության մասին" ՀՀ օրենքը (2005թ.),
- 13) "Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին" ՀՀ օրենքը (2006թ) (համանուն օրենքը 1-ին անգամ ընդունվել է 1991թ-ին),
- 14) "Բնապահպանական վճարների դրույքաչափերի մասին" ՀՀ օրենքը (2006թ),
- 15) "Որսի և որսորդական տնտեսության վարման մասին" ՀՀ օրենքը (2007թ):

Բացի վերոնշյալ օրենսդրական ակտերից կենսաբազմազանության և բնության հատուկ պահպանվող տարածքների ոլորտը կանոնակարգում են նաև ՀՀ քաղաքացիական, վարչական, քրեական օրենսգրքերը, ինչպես նաև "Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին" ՀՀ օրենքը և "Պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասին" ՀՀ օրենքը:

Բացի հիշատակված օրենքներից, ինչպես նաև դրանց շրջանակներում ընդունված ենթաօրենսդրական ակտերից, բնապահպանության ոլորտը կանոնակարգվում է բազմաթիվ ստանդարտներով ու տեխնիկական կանոնակարգերով:

2. 1990-ական թվականներին Հայաստանը միացել է կենսաբազմազանության պահպանության մի շարք միջազգային պայմանագրերի՝ կոնվենցիաների և համաձայնագրերի և ստանձնել է դրանցով ամրագրված պարտավորությունները, մասնավորապես.

- 1) **"Միջազգային կարևորության ջրածահճային տարածքների, հատկապես որպես ջրով թռչունների բնադրավայր"** կոնվենցիա (Ռամսար, 1971թ.): Հայաստանի կողմից վավերացվել է 1993 թվականին:
- 2) **«Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիա** (CBD, Ռիո դե Ժանեյրո, 1992 թ.): Հայաստանի կողմից վավերացվել է 1993 թ-ին:
- 3) **«Համաշխարհային մշակութային և բնական ժառանգության պահպանության մասին» կոնվենցիա** (Փարիզ, 1972 թ.): Հայաստանի կողմից վավերացվել է 1993 թվականին:
- 4) **«Անապատացման դեմ պայքարի» կոնվենցիա** (Փարիզ, 1994 թ.): Հայաստանի կողմից վավերացվել է 1997 թ-ին:
- 5) **«Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիա** (Ռիո դե Ժանեյրո, 1992 թ.): Հայաստանի կողմից վավերացվել է 1993 թվականին:
- 6) **«Բուսական և կենդանական աշխարհի վայրի անհետացող տեսակների միջազգային առևտրի մասին» կոնվենցիա** (CITES, Վաշինգտոն, 1973 թ.): Հայաստանի կողմից վավերացվել է 2008 թվականին:
- 7) **«Եվրոպայի վայրի բնության և բնական միջավայրի պահպանության մասին» կոնվենցիա** (Բեռն, 1979 թ.): Հայաստանի կողմից վավերացվել է 2008 թվականին:

8) «Վայրի կենդանիների միգրացիա կատարող տեսակների պահպանության մասին» կոնվենցիա (Բոնն, 1979 թ.): Հայաստանի կողմից վավերացվել է 2010 թվականին:

3. «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիայով ստանձնած պարտավորությունների շրջանակներում Հայաստանը հրատարակել է «Հայաստանի կենսաբազմազանություն. Առաջին ազգային զեկույց»-ը և մշակել է «Հայաստանի Հանրապետության կենսաբազմազանության ռազմավարություն և գործողությունների ծրագիր»-ը:

«Հայաստանի Հանրապետության կենսաբազմազանության ռազմավարություն և գործողությունների ծրագիր»-ը ներկայացնում է կենսաբազմազանության պահպանության ազգային ռազմավարությունը, առանձնացնում է ռազմավարությունն իրականացնելու համար առաջնահերթությունները և դրանք ամբողջացնում է կայուն զարգացման պլանների և այլ համապատասխան նախագծերի և ծրագրերի հետ: «Հայաստանի Հանրապետության կենսաբազմազանության ռազմավարություն և գործողությունների ծրագիր»-ը հիմք է հանդիսանում բնության արդյունավետ և միասնական պահպանության համար՝ հաշվի առնելով ժամանակակից սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը և պարունակում է կենսաբազմազանության պահպանության, կայուն զարգացման և վերականգնման համար անհրաժեշտ կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ միջոցառումները:

4. «Կենսաբանական բազմազանության մասին» կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը անդամ երկրներին պարտավորեցնում է.

- 1) ստեղծել պահպանվող տարածքների ցանց՝ ընդգրկելով երկրի համար բնորոշ բոլոր ցամաքային և ջրային էկոհամակարգերի մոդելային տարածքները,
- 2) մշակել ուղեցույց՝ պահպանվող տարածքներն ընտրելու, ստեղծելու և կառավարելու համար,
- 3) խթանել էկոհամակարգերի, բնական ապրելավայրերի պահպանությունն ու պահպանել բնական միջավայրում բնակվող բուսական և կենդանական կենսունակ պոպուլյացիաները,
- 4) կենսաբազմազանության պահպանության համար կարևոր կենսաբանական ռեսուրսների կառավարում կամ ղեկավարում՝ ապահովելով դրանց պահպանությունն ու կայուն օգտագործումը,
- 5) վերականգնել դեգրադացված էկոհամակարգերն ու խթանել անհետացող տեսակների վերականգնումը, մշակել անհրաժեշտ օրենսդրական ակտեր և մեխանիզմներ ու իրականացնել անհրաժեշտ միջոցառումներ՝ վտանգված տեսակների և պոպուլյացիաների պահպանության համար:

5. Ռամսարի կոնվենցիայով կարևորվում է խոնավ տարածքների պահպանության անհրաժեշտությունը, որը պահանջում է յուրաքանչյուր անդամ երկրից առնվազն մեկ խոնավ տարածք առաջադրել միջազգային նշանակություն ունեցող խոնավ տարածքների ցանկում ընդգրկելու համար: Արփի լիճը պաշտոնապես հայտարարվել և ընդունվել է որպես Ռամսարի տարածք:

6. 1997 թվականին Հայաստանի և Վրաստանի կառավարությունների միջև ստորագրվել է երկկողմ համաձայնագիր՝ շրջակա միջավայրի պահպանության հարցերում համագործակցելու մասին: Այդ համաձայնագիրը հիմք է ստեղծում միգրացիա կատարող

թռչունների և կաթնասունների, ինչպես նաև դրանց միգրացիոն ուղիների պահպանության ոլորտում համագործակցության հետագա զարգացման համար

7. Համաձայնագրի 8-րդ հոդվածը անմիջականորեն նշում է երկու կողմերի պարտավորություններն անդրսահմանային պահպանվող տարածքի ստեղծման վերաբերյալ:

1.5. Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարություն

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2009 թվականի ապրիլի 16-ի N 405-Ն որոշմամբ "Արփի լիճ" ազգային պարկ" պետական ոչ առևտրային կազմակերպության կառավարումն իրականացնող լիազորված պետական մարմինը Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարությունն է.

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման մարմիններում, այդ թվում Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարությունում, 2002 թվականի ընթացքում տեղի են ունեցել ինստիտուցիոնալ փոփոխություններ, որի արդյունքում Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության հենքի վրա ձևաորվեց բնապահպանության ոլորտի կառավարման նոր համակարգ:

Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարությունում, տարբեր բնագավառների քաղաքականությունը ձևավորող կառուցվածքային ստորաբաժանումներին համահունչ, ստեղծվեցին տվյալ բնագավառում ծառայություններ մատուցող կառավարման գործառույթներ իրականացնող, նախարարության առանձնացված ստորաբաժանման կարգավիճակ ունեցող գործակալություններ և վերահսկողություն իրականացնող տեսչություն, նպատակ ունենալով ապահովելու նաև բնապահպանության ոլորտում միջազգային պայմանագրերից բխող Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած պարտավորությունների կատարումը:

Ոլորտի կառուցվածքային բարեփոխումների շրջանակներում զգալի փոփոխություններ կատարվեցին բնության հատուկ պահպանվող տարածքների կարգավիճակներում, ինչպես նաև դրանց պահպանությունն իրականացնող պետական կառույցներում, որոնց վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից ընդունված համապատասխան որոշումներով սահմանվեցին դրանց ռեժիմների ու ղեկավարումն իրականացնող գործադիր մարմինների կանոնադրությունները:

Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության իրավասության շրջանակներում է գտնվում միջգերատեսչական և միջազգային համագործակցության իրականացումը կենսաբազմազանության պահպանության ոլորտում:

1.6. «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտին

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում ընգրկված են հետևյալ 19 համայնքների վարչական տարածքները՝ Ամասիա, Աղվորիկ, Արդենիս, Ալվար, Արավետ, Բերդաշեն (Պաղակն), Ձորակերտ (Դարիկ), Ծաղկուտ (Լորասար), Գառնառիճ (Եղնաջուր), Զառիշատ (Երիզակ), Բավրա, Ղազանչի, Փոքր Սեպասար, Մեծ Սեպասար, Սարագյուղ, Շաղիկ, Սիզավետ, Թավշուտ, Կրասար (Քարտեզ 3):

1.7 Սահմանների նկարագրություն և հանգուցային սահմանակետեր

«Արփի լիճ» ազգային պարկի համապատասխան տեղամասերի հանգուցային սահմանակետերի միջոցով զատված սահմանների նկարագիրը հաստատվել է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2011 թվականի հուլիսի 21-ի «Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմանների նկարագիրը, հատակագիծը, տարածքի չափը հաստատելու և հողերի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու մասին» N1151-Ն որոշմամբ: «Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմանագատման գործընթացն իրականացվել է «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում գտնվող բոլոր համայնքների հետ սերտ համագործակցությամբ: Սահմանների հետ կապված բոլոր հարցերը պարզվել են մասնակցային պլանավորման գործընթացի միջոցով:

Քարտեզ 3 «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու սխեման

1.«Արփի լիճ» ազգային պարկի բնական պայմանները

1.8.1. Կլիման

Աշոցքի սարահարթը բնորոշվում է խիստ, մեծամասամբ ցամաքային կլիմայով: Սարահարթը գտնվում է 1500-3100 մ բարձրությունների վրա: Օդի միջին ջերմաստիճանը սարահարթի կենտրոնական մասում հուլիսի կեսերին կազմում է 15°C: Միջին ջերմաստիճանը կազմում է հունվարին -13°C-ից մինչև +13°C՝ հուլիսին, իսկ միջին տարեկան ջերմաստիճանը +1°C է: Դրական ջերմաստիճաններով օրերի քանակը տարեկան կազմում է 210 օր: Վեգետացիոն շրջանը միջինով 160 օր է: Արեգակի լույսի

քանակությունը տարեկան կազմում է 2,400 ժամ: Միջին տարեկան տեղումների քանակը մոտ 500 մմ է: Քամիները ուժգին են գարնանն ու աշնանը:

Խիստ կլիմայի ու մեծ բարձրությունների պատճառով, Ջավախքի սարահարթում տիրապետում են անտառազուրկ լեռնային տափաստանները, մերձալպյան և ալպյան մարգագետինները: Տարածքը անտառազուրկ է դարձել դեռ սառցային շրջանում: Ամբողջ սարահարթով ցրված են սոճու տնկադաշտերը, որոնք տնկվել են դեռևս խորհրդային շրջանում 1930-1950 թթ-ին:

Խիստ կլիմայի ու անբարենպաստ պայմանների պատճառով, բնակչության խտությունը այստեղ համեմատաբար ցածր է և շարունակվում է իջնել արտագաղթի հաշվին: Ձմռանը համարյա 4 ամսով տարածքի արևմտյան հատվածի մի շարք համայնքներ գործնականում անջատված է լինում Հայաստանի մնացած բնակավայրերից՝ խորը ձնածածկի (1.5 մ և ավելի) և ճանապարհների անանցելիության պատճառով:

1.8.2. Երկրաբանությունը, հողերը և երկրաձևաբանությունը

Հայաստանի Ջավախքի (Աշոցքի) շրջանը գտնվում է բարձրադիր սարահարթի վրա: Աշխարհագրական տեսակետից, այն ներկայացնում է Մերձավոր Արևելքի սարահարթի ամենահյուսիսային մասը: Դրա սահմանը հյուսիսում և արևմուտքում անցնում է Ղուկասյան լեռնաշղթայով, արևելքում՝ Ջավախքի լեռնաշղթայով, իսկ հարավում՝ աստիճանաբար անցնում է Երևանյան սարահարթը: Սարահարթի և դրան շրջապատող լեռների հայաստանյան մասի ընդհանուր մակերեսը կազմում է մոտ 350 կմ²:

Սարահարթի երկրաբանական կառուցվածքում առկա են միոցենի, վերին պլիոցենի և պլեյստոցենի դարաշրջանների հրաբխային ապարներ: Բարձրությունը տատանվում է 1500-3042 մ սահմաններում: Սարահարթի ռելիեֆը հարթ է և թույլ ալիքավոր: Բացի Արդենիս լճից (հայելու մակերեսը մոտ 10 հա), Արփի լիճը՝ 3100 հա ընդհանուր մակերեսով հանդիսանում է սարահարթի հայկական մասի միակ խոշոր լիճը: Լճերը հրաբխային ակտիվության արդյունք են հանդիսանում: Սարահարթի հարավային մասը Ախուրյան գետի ավազանում ծածկված է խոնավ տարածքներով:

Հողերի կազմն ու կառուցվածքը կախված են բարձրությունից, լանջերից և այլ պայմաններից: Եղնախաղի և Ջավախքի լեռնաշղթաների ամենաբարձր գագաթները ծածկված են բարձրալեռնային մարգագետնային հողերով, որոնք նախալեռներում անցնում են մարգագետնային գորշ կիսաանապատային հողերի: Արփի լճի սարահարթը մեծամասամբ ծածկված է սևահողերով, իսկ ցածրավայրերում և Ախուրյան գետի հին հունում տարածված են մարգագետնաճահճային հողերը: Ախուրյանի կիրճի կողային լանջերը ծածկված են մայրական ապարներով:

1.8.3. Զրագրությունը

«Արփի լիճ» ազգային պարկի արևմտյան տեղամասը պահպանում է Արփի լճի ամբողջ ջրավազանը (14964.9 հա): «Արփի լիճ» ազգային պարկի արևելյան տեղամասը (5408 հա) պահպանում է Ջավախքի լեռնաշղթայի ձախակողմյան լանջերից հոսող Աշոցք և Ղուկասյան գետերի ջրավազանների մեծ մասը: Այս երկու գետերը միանում են Ախուրյանի կիրճից դեպի հյուսիս և ոռոգում են սարահարթը կիրճի միջով: Աշոցքի սարահարթը համարվում է Հայաստանի կարևոր ջրավազաններից և ջրամատակարարման շրջաններից

մեկը, որտեղից Գյումրի քաղաքը և բազմաթիվ գյուղական համայնքները ստանում են խմելու ջուր, իսկ հոսանքն ի վար գտնվող մի շարք համայնքները, ներառյալ Արարատյան դաշտավայրը՝ նաև ոռոգման ջուր:

Արփի լիճը բնական լիճ էր մինչև 1950 թվականը, երբ այն պատվարվել է արհեստական ջրանցքի միջոցով՝ ոռոգման ջուր մատակարարելու համար: Ջրանցքի ջուրն օգտագործվում է նաև Գյումրիի հիդրոէլեկտրակայանի համար: Մինչև պատվարի կառուցումը լճի ջրատարողությունը կազմում էր 5 մլն մ³, լճի միջին խորությունը 50-70 սմ-ից քիչ էր, իսկ հայելու ընդհանուր մակերեսը մոտ 5 կմ² էր: 1956 թվականին Արփի լիճը վերածվեց ջրամբարի:

Պատվարելու ավարտից հետո Արփի լճի մակերեսը մեծացել է մինչև 22.1 կմ², ջրատարողությունը ավելացել է մինչև 90 մլն մ³, իսկ միջին խորությունը դարձել է 1-1.5 մ: Ջրամբարի առավելագույն ջրատարողությունը կազմում է 110 մլն մ³: Վերջին տարիներում ջրամբարն օգտագործվում էր իր պոտենցիալի կեսից պակասի չափով, ինչը հանգեցրեց ջրի մակարդակի լուրջ տատանումների: Ջուրը առավելագույն մակարդակի է հասնում հունիս ամսին:

Ներկայումս Արփի լճի կառավարման լիազորությունները վերապահված են Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման նախարարությանը:

Արփի լճի /ջրամբարի/ 6 վտակներից ամենախոշորը և գլխավորը Չիվին գետակն է, որը գտնվում է ջրամբարի հյուսիս-արևմտյան մասում և ապահովում է ներհոսքի գրեթե 30%-ը: Չիվին գետը սնվում է գրեթե 60 բնական աղբյուրներից և տարեկան 25 մլն մ³ ջուր է բերում Արփի լիճ:

Արևելյան տեղամասը, որտեղ գտնվում են Աշոցք և Ղուկասյան գետերը իրենց վտակներով ունեն առավել մեծ ջրհավաք տարողություններ՝ հավասարակշռված ջրային բալանսի շնորհիվ, հաշվի առնելով խմելու ջրի այն հսկայական ծավալները, որ վերցվում են Գյումրիի համար Կրասարի ջրմուղ կայանից վերև գտնվող երկու վայրերից: Հիմնական պատճառը հատակի ապարների մեծ ջրատարողության մեջ է (երիտասարդ հրաբխային կազմավորումներ, տուֆի բարձր ծակոտկենություն), ինչպես նաև ջրահեռացման վայրերում գրունտային ջրերի մակարդակի բարձրացումը: Ապրիլ և հունիս ամիսներին ամենամայա ջրհոսքը կազմում է տարեկան հոսքի միայն 40%-ը՝ համեմատած Ձորագետի ավազանի 65%-ի հետ: Այդ հարաբերակցությունը բնական է, քանի որ խմելու ջրերը վերցվում են տարվա ընթացքում գրեթե հավասար չափով: Բացի դրանից, ջրահոսքը՝ ջրհավաքի մեկ միավորի վրա (լիտր մեկ վայրկյանում և կմ² վրա) այստեղ 50%-ով ավելին է, քան Ախուրյան գետի վերին հոսանքի արևմտյան մասում: Ջրամբարից հոսանքն ի վար այդ բնական ջրաբանական ցիկլը շատ փոփոխված է: Տարեկան հոսքի շուրջ 80%-ը տեղի է ունենում հունիսից մինչև հոկտեմբեր ժամանակաշրջանում, իսկ ապրիլից-հունիս՝ միայն 20%-ը: Ամսական հոսքը հուլիսին և օգոստոսին գրեթե 15 անգամ ավելի բարձր է, քան ցածր ջրահոսք ունեցող ժամանակաշրջանում: Խոնավ տարածքները, ճահիճները և հունը գտնվում են հիմնականում Ախուրյան գետի երկայնքով՝ Բերդաշեն գյուղից ներքև:

Արդենիս լիճը (10 հա) ևս մեկ բնական լիճ է, որը գտնվում է Աշոցքի սարահարթում: Արդենիս լիճը համարվում է ջրլող թռչունների համար կենսական նշանակություն ունեցող ապրելավայր, իսկ ամառվա ժամանակ այս լճից գոյացող խոնավ տարածքներում բնադրվում է հազվագյուտ մոխրագույն կռունկը:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու բոլոր համայնքներն իրենց խմելու ջուրն ստանում են «Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմաններում գտնվող բնական աղբյուրներից: Արփի լիճ» ազգային պարկում պահպանվող ջրային ռեսուրսները հանդիսանում են Աշոցքի սարահարթի ամենակարևոր առանձնահատկությունը, ինչը ցույց է տալիս ամբողջ Հայաստանի էկոհամակարգերի և սարահարթի պահպանության համար ջրավազանների կայուն պահպանության բացարձակ անհրաժեշտությունը:

1.8.4. Բուսական աշխարհը

Հայաստանը շատ հարուստ է բուսական տեսակների, հատկապես՝ էնդեմիկ, ռելիկտային և հազվագյուտ ներկայացուցիչների բազմազանությամբ: «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարածքի բույսերի ցանկը տրված է Ցանկ 1-ում:

Կովկասում հանդիպող 6000 անոթավոր բուսատեսակներից 3500-ը աճում են Հայաստանում, որոնք իրենց տեսակների խտությամբ (100 տեսակներ/կմ²) դասվել են աշխարհում ամենաբարձրների շարքը: Հայաստանի Հանրապետության բույսերի Կարմիր գրքում գրանցված են բույսերի 452 տեսակներ, սնկերի 40 տեսակներ: Հայաստանի Հանրապետությունը համարվում է աշխարհում ագրոկենսաբազմազանության կարևոր կենտրոններից մեկը, որտեղ ընդարձակ տարածությունների վրա աճում են գյուղատնտեսական մշակաբույսերի վայրի ցեղակիցները:

Հայաստանում էնդեմիկ տեսակները կազմում են բարձրակարգ բույսերի ամբողջ ֆլորայի 3%-ը (համեմատած Կովկասի մյուս շրջանների 1.5%-ի հետ): Հաշվի առնելով հանրապետության փոքր տարածքը, ընդհանուր տեսակային բազմազանությունը Հայաստանում մեծ է, հատկապես՝ ցածրակարգ բույսերի:

Աշոցքի սարահարթը կազմում է Շիրակ-Ջավախքի կենսաաշխարհագրական շրջանի մասը և ծածկված է տափաստաններով, մարգագետնատափաստաններով, մերձալպյան և ալպյան մարգագետիններով և խոնավ տարածքներով: Շիրակ-Ջավախքի լանդշաֆտներից առավել սովորական են մարգագետիններն ու մարգագետնատափաստանները: Տափաստանային համակեցությունները, որոնք տարածված են 1800-2500 մ բարձրության վրա, մեծ մասամբ աճում են սևահողերի վրա: Գերակշռող ներկայացուցիչներից են շյուղախոտ ակոսավորը (*Festuca sulcata*)

և փետրախոտ մազիկավորը (*Stipa capillata*) խոտատեսակները, որոնք աճում են հարավային լանջերի երկայնքով և հարթ մակերևույթների վրա: Խոտատեսակներից գերակշռում են ոզնախոտ կծկավորը (*Dactylis glomerata*), *երեքնուկ ալպյանը* (*Trifolium alpestre*), առվույտ Ջավախքի (*Medicago dzavakhetica*), և մի քանի սագասոխուկ, պապլոր և այլն տեսակները: Մարգագետնատափաստանները տարածված են միայն հյուսիսային լանջերի վրա, որտեղ հիմնական տեսակներն են հանդիսանում փետրախոտ նեղատերև (*Stipa tirsia*), թթվիճ խոշորածաղիկը (*Betonica macrantha*) և աստղածաղիկ վրացականը (*Aster ibericus*). Տարածաշրջանի բուսականությունն ունի մեզոֆիլ հատկանիշներ:

Մինչև 2000 մ բարձրության վրա աճող ջրասեր բարձրլեռնային տափաստաններում հիմնական տեսակներն են եղեգ հարավայինը (*Phragmites australis*), կեռոն լայնատերևը (*Typha latifolia*), կեռոն նեղատերևը (*Typha angustifolia*), կամ կեռոն Լաքսմանին (*Typha laxmanii*), ճլախոտ Թաբերնեմոնթանին (*Schoenoplectus tabernaemontani*): Հազվագյուտ և անհետացման եզրին գտնվող տեսակներից հիրիկ սիբիրյանը (*Iris sibirica*), թրաշուշան

բարակ (*Gladiolus tenuis*), տրաունշտայներա գնդածևր (*Traunsteinera shpaerica*) և մկնաստխ Ռոզենին (*Scilla rosenii*), որոնք գրանցված են Հայաստանի Կարմիր գրքում, մինչև այժմ սովորական են Արփի լճին հարակից բարձրադիր տափաստաններում և Ախուրյանի խոնավ տարածքներում: Ջրասեր ցածրադիր տափաստանները ձևավորվել են 2300 մ-ից բարձր բարձրություններում և ունեն սահմանափակ տարածվածություն: Հիմնական բուսատեսակները պատկանում են *Equisetes* ցեղին: Մատիտեղ երկկենցաղ (*Polygonum amphibium*) գերակշռում է Արփի լճի բուսականության մեջ:

Աշոցքի սարահարթը դեռ հոլոցենի դարաշրջանից զուրկ է եղել անտառային բուսականությունից: Կուսական լանդշաֆտները գտնվում են 2000 մ-ից բարձր բարձրություններում, որտեղ գերակշռում են լեռնային տափաստանները:

Լեռնային տափաստանները Հայաստանում զգալի տարածքներ են զբաղեցնում, մասնավորապես, 1500 մ-ից բարձր (հյուսիսում մինչև 2000 մ և հարավում մինչև 2400-2500 մ): Մերձալպյան մարգագետինները տարածված են լեռնային տափաստանների անցումային գոտուց դեպի վեր (2000 մ-ից բարձր) և փոխարինվում են ալպյան մարգագետիններով, որոնք ձգվում են մինչև 3000 մ բարձրությունները:

80 ընտանիքի, 269 ցեղի մոտ 670 տեսակի բարձրակարգ բույսեր են աճում “Արփի լիճ” ազգային պարկի տարածքում: Տեսակներով հարուստ բազմատեսակ ընտանիքներից են Հովանոցազգիները (*Apiaceae*), Բարդաձաղկազգիները (*Asteraceae*), Մեխակազգիները (*Caryophyllaceae*), Լոբազգիները (*Fabaceae*), Շրթնաձաղկավորները (*Lamiaceae*), Հացազգիները (*Poaceae*), Գորտնուկազգիները (*Ranunculaceae*), Վարդազգիները (*Rosaceae*), *Խլածաղկազգիները* (*Scrophulariaceae*):

19 տեսակները ներառված են Հայաստանի Կարմիր Գրքում գետնասող ցեղակից (*Asperula affinis*), գազ կորասերմ (*Astragalus campylosema*), կատվախոտ բրդատերև (*Valeriana eriophylla*), եզնակող Սոսնովսկու (*Bupleurum sosnowsky*), հիրիկ սիբիրյան (*Iris sibirica*), հաղարջենի հայկական (*Ribes armenum*), կարծրածաղիկ բազմամյա (*Scleranthus perennis*), դորոնիկում Բալանզայի (*Doronicum balansae*), գրամոսցիադիում տևապտուղ (*Grammosciadium pterocarpum*), հապալասենի ճահճային (*Vaccinium uliginosum*), թրաշուշան Ջավախքի (*Gladiolus dzhavakheticus*), սոխ ժայռի (*Allium rupestre*), կատվատոտիկ կովկասյան (*Antennaria caucasica*), անթեմ կովկասյան (*Anthemis caucasica*), գազ գնդածև (*Astragalus globosus*), ջրաշուշան դեղին (*Nuphar lutea*), գազ չորասեր (*Astragalus xerophylus*), հաղարջենի Ախուրյանի (*Ribes achurjani*), մկնաստխ Ռոզենի (*Scilla rosenii*): Այս բույսերի շարքում Հայաստանի համար էնդեմիկ է հաղարջենի Ախուրյանի (*Ribes achurjani*), 2-ը էնդեմիկ են անդրկովկասի համար՝ եզնակող Սոսնովսկու (*Bupleurum sosnowsky*), կատվախոտ բրդատերև (*Valeriana eriophylla*), 6-ը էնդեմիկ են Հայկական բարձրավանդակի՝ գազ կորասերմ (*Astragalus campylosema*), գազ պարսկական (*Astragalus persicus*), դորոնիկում Բալանզայի (*Doronicm balansae*), անթեմ կովկասյան (*Anthemis caucasica*), գազ գնդածև (*Astragalus globosus*), գազ չորասեր (*Astragalus xerophylus*), 5-ը էնդեմիկ են Կովկասի համար՝ թրաշուշան կովկասյան (*Gladiolus caucasicus*), թրաշուշան բարակ (*Gladiolus tenuis*), հիրիկ եղանի (*Iris furcata*), մկնաստխ Ռոզենի (*Scilla rosenii*), կատվատոտիկ կովկասյան (*Antennaria caucasica*):

Այստեղ կան բազմաթիվ գրավիչ ու դեկորատիվ բույսեր. Խոլորձներ (*Orchids*) տրաունշտայներա գնդածև (*Traunsteinera shpaerica*), դակտիլորիզ կատառնյան

(*Dactylorhiza cataonica*), դակտիլորիզ էվքսինյան (*Dactylorhiza euxina*), թրաշուշանների տեսակներ՝ թրաշուշան կովկասյան (*Gladiolus caucasicus*), թրաշուշան Ջավախքի (*Gladiolus dzavakhetius*), թրաշուշան Կոչիի (*Gladiolus kotschyanus*), թրաշուշան բարակ (*Gladiolus tenuis*), շնդեղ Շովիցի (*Colchicum szovitsii*), դորոնիկում Բալանզայի (*Doronicm balansae*), հիրիկներ (*irises*)՝ հիրիկ ցանցավոր (*Iris reticulate*), հիրիկ թզուկային (*Iris pumila*), հիրիկ եղանի (*Iris furcata*), կակաչների տեսակներ՝ կակաչ հայկական (*Papaver armeniacum*), կակաչ արևելյան (*Papaver orientale*), կակաչ կեղծարևելյան (*Papaver psevdorientale*), մկնաստիս Ռոզենի (*Scilla rosenii*), շուշան Շովիցի (*Lilium szovisianum*), որոնք հայտնի են Կովկասում և Արևելյան Թուրքիայում: Այս տեսակներն աճում են միայն լեռների բարձունքներում և բավականին հազվադեպ են Հայաստանի համար:

Կարևոր է նշել այստեղ հանդիպող մի շարք բույսերի տեսակներ, որոնք հազվադեպ են Հայաստանի համար:

Կատվախոտ բրդատերևն (*Valeriana eriophylla*) Հայաստանում աճում է միայն վերին Ախուրյանի տարածաշրջանում: Տարածաշրջանը մկնաստիս Ռոզենիի (*Scilla rosenii*), երկու կողմերից մեկն է: Կովկասյան էնդեմիկ և հազվագյուտ շուշանաբանդար վարդագույն-ը (*Chaerophyllum roseum*) աճում է միայն վերին Ախուրյանի, Իջևանի և Սևանի շրջաններում: *Antennaria caucasica* –ը էնդեմիկ է Կովկասի համար և աճում է միայն վերին Ախուրյանի, Ապարանի և Գեղամայի որոշ մասերում՝ մերձալպյան և ալպիական մարգագետիններում: Ջրաշուշան դեղին (*Nuphar luteum*) ներկայումս Հայաստանում աճում է միայն Արփի լճի շրջակայքում: Կովկասյան էնդեմիկ ագրիստուկ Բալանզայի (*Agrostis balansae*) Հայաստանում հայտնի է միայն Եղնախաղ (Աղբաբա) սարից: Տարածքը ներառում է նվիրախոտ բուրավետ (*Hierochloe odorata*), բարակոտնուկ Ալբովի (*Koeleria albovii*) տարածքներից մի քանիսը: Արփի լճի մոտակայքում աճում է շատ հազվադեպ ցինգերիա Բիբերշտեյնին (*Zingeria biebersteiniana*):

Գորտնուկ Արագածի (*Ranunculus aragazii*) և հաղարջենի Ախուրյանի (*Ribes achurjanii*) էնդեմիկ են Հայաստանի համար և աճում են տարածքում:

Այցելության սեզոններ

Ապրիլի վերջից մինչև մայիս-հուլիսի սկիզբը հնարավոր է տեսնել Կովկասյան էնդեմիկ մկնաստիս Ռոզենիի (*Scilla rosenii*) ծաղկելը՝ մեծ, վարդակապտավուն ծաղիկներով /Արփի լճի շրջակայքում/, չափազանց գրավիչ հիրիկ սիբիրյան (*Iris sibirica*) նեղ թփերով և մուգ կապույտ ծաղիկներով /Արփի լճի շրջակայքում, Ախուրյան գետի կիրճում՝ կողային կիրճերի փոքրիկ գետակների մոտ/, կաղամախու (*Populus tremula*) բաց անտառներում և ժայռերի լանջերի վրա տարածված գիհի սեղմված (*Juniperus depressa*): Գնարբուկ ականջավորն (*Primula auriculata*) մանուշակագույն ծաղիկներով, որոնք հավաքվում են խիտ ծաղիկներով տերևակոթի վերնամասում /Ախուրյան գետի կիրճում՝ կողային կիրճերի փոքրիկ գետակների մոտ/: Շատ փոքրիկ հիրիկ ցանցավոր (*Iris reticulate*)՝ կապույտ և մանուշակագույն ծաղիկներով աճում է Ամասիայի մերձակայքում: Այս սեզոնին ծաղկում են սագաստիս (*Gagea*) տեսակի դեղին աստղիկները՝ սագաստիս Ալեքսենկոյի (*Gagea alexeenkoana*), սագաստիս կասկածելի (*Gagea dubia*) և արքայածաղիկ կովկասյան (*Fritillaria caucasica*) շագանակամանուշակագույն զանգակաձև ծաղիկներով:

Հունիս-հուլիս ամիսներին Արփի լճի շրջակայքը լի է թրաշուշանի տեսակներով՝ թրաշուշան կովկասյան (*Gladiolus caucasicus*), թրաշուշան Ջավախքի (*Gladiolus dzavakhetius*), թրաշուշան Կոչիի (*Gladiolus kotschyanus*), թրաշուշան բարակ (*Gladiolus tenuis*)՝ մանուշակագույն ծաղիկներով: Գեղեցիկ կակաչները՝ հսկայական կարմիր ծաղիկներով, աճում են Ախուրյան գետի կիրճում՝ Փոքր Սեպասար գյուղի կողմից: Ամասիայի մոտակայքում աճում է կակաչ հայկական (*Papaver armeniacum*) բաց կարմիր ծաղիկներով: Վարդ անխոնատերևն (*Rosa pimpinellifolia*) տարածված է Ախուրյան գետի կիրճում, ինչպես նաև Ջավախքի լեռնաշղթայի լանջերի վրա՝ Սարագյուղ համայնքի մոտ: Զորակերտ և Դարիկ համայնքների միջև աճում է Հայաստանում նոր տեսակի կակաչ՝ կակաչ լեռնային (*Papaver oreophilum*), իր նրբագեղ նարնջագույն ծաղիկներով: Ախուրյան գետի կիրճում հայտնաբերվել է շատ հետաքրքիր և հազվադեպ կորնգան կաղմեյական (*Onobrychis cadmea*)՝ վարդամանուշակագույն ծաղիկներով: Հայաստանի համար շատ հազվադեպ թուփը կուրիլական թեյ (*Dasiphora fruticosa*)՝ փոքր վառ դեղին ծաղիկներով աճում է Ախուրյան գետի հովտում՝ գետափի երկայնքով: Այստեղ աճում է գեղեցիկ էթեոպպոս գեղեցկագույն (*Aetheopappus pulcherrimus*), խոնդատ մանուշակագույն (*Verbascum phoeniceum*) իր մուգ շագանակա-մանուշակագույն ծաղկաթերթերով: Կտավատ սրոհունդատերև-ը (*Linum hypericifolium*) մեծ վարդագույն ծաղիկներով և *ուրց Կոչիի* (*Thymus kotschyanus*) աճում են ամբողջ տարածաշրջանում: Շուշան Շովիցի (*Lilium szovisianum*)՝ շքեղ մեծ դեղին ծաղիկներով և փոքր հիրիկ եղանի (*Iris furcata*), հիրիկ թզուկային (*Iris pumila*)՝ կապտավուն չափազանց փոքրիկ ծաղիկներով հայտնաբերվել է լեռներում՝ Դարիկ գյուղից վերև: Այստեղ հնարավոր է նաև տեսնել անդրսահմանային էնդեմիկ կատվախոտ բրդատերև (*Valeriana eriophylla*), որը նույնպես աճում է Ջավախքի լեռնաշղթայում՝ Սարագյուղից վերև: Խոլորձները (*Orchids*), տրաունշտայներա գնդաձև (*Traunsteinera shpaerica*), դակտիլորիզ կատաոնյան (*Dactylorhiza cataonica*) աճում են Արփի լճից վերև լեռնային տարածքներում՝ դեպի Վրաստանի սահմանը /Դարիկ, Ծաղկուտ գյուղերից վերև/:

Գեղեցիկ և հետաքրքիր շատ տեսակներ են հայտնաբերվել բարձր լեռնային գոտում՝ 2500 մետրից բարձր: Աչքասար լեռան /Ջավախքի լեռնաշղթա/ քարքարոտ հատվածքներում աճում են առնասպար Ռադեի (*Androsace raddeana*), բաց դեղնավուն գնարբուկ Պալասի (*Primula pallasii*) և գնարբուկ ականջավոր (*Primula auriculata*):

Հուլիս-օգոստոս ամիսներին Հայաստանում միակ տարածքը, որտեղ ծաղկում է դեղին ջրաշուշանը (*Nuphar luteum*)՝ Ախուրյան գետի նախկին հունն է՝ Արդենիս համայնքի մոտակայքում: Այստեղ և Արդենիսի լճակի մոտ աճում է Հայաստանի համար հազվադեպ դաղձ դաշտային (*Mentha arvensis*) և շատ հետաքրքիր *բեկմանիա ճարճրուկանման* խոտը (*Beckmannia eruciformis*):

Օգոստոս ամսին սկսվում է բույսերի ծաղկումը բարձր լեռներում: Բազմաթիվ հազվադեպ և հետաքրքիր տեսակներ են հայտնաբերվում Եղնախաղի և Ջավախքի լեռնաշղթաներում: Մասնավորապես, հետաքրքիր է Մեծ Եղնախաղը Հայաստանի համար հազվադեպ ալպյան հավամրգով հապալասենի ճահճային (*Vaccinium uliginosum*), կատվատոտիկ կովկասյան (*Antennaria caucasica*) կլորավուն ծաղկմամբ: Հայաստանի համար էնդեմիկ է հաղարջը հաղարջենի Ախուրյանի (*Ribes achurjanii*): Ջավախքի լեռնաշղթայի բարձր լեռնային գոտիներում աճում է հապալասենի մրտենական (*Vaccinium myrtillus*):

Հիմնական վտանգներ

Չկանոնակարգված արածեցումը համարվում է ամենամեծ վտանգը բույսերի վտանգված և խոցելի տեսականների համար: Ախտության գետի նախկին հունում ջրի անկայուն և ցածր մակարդակի պատճառով կրիտիկական վիճակում է գտնվում դեղին ջրաշուշանը (*Nuphar luteum*): Վտանգված տեսակների պոպուլյացիաների վիճակը և նրանց պահպանման միջոցառումները տրված են ՀՀ Բույսերի կարմիր գրքում (2010):

Պահպանություն

Վտանգների մեղմացման և կառավարման նպատակով կարևոր բույսերի աճելավայրերի պահպանման համար “Արփի լիճ” ազգային պարկի տարածքում ընտրվել են հետևյալ տեղամասերը.

- 1) Արփի լճի հարավ արևմտյան ափը /ապրիլ-հուլիս/,
- 2) Ախտության գետի կիրճը՝ Փոքր Սեպասարից դեպի Ամասիա /ապրիլ-հուլիս/,
- 3) Արփի լճից վերև՝ դեպի հյուսիս տեղակայված լեռները /մայիս-հուլիս/,
- 4) Եղնախաղի /Մեծ Եղնախաղ լեռ/ և Ջավախքի /լանջերը Սարագյուղից վերև, Աջքասար լեռը/ լեռնաշղթաները /հունիս-օգոստոս/,
- 5) Արդենիս գյուղի մոտակայքի խոնավ տարածքները /հունիս-օգոստոս/:

Վերննշված տարածքներ տանող ճանապարհներին պետք է տեղադրվեն ուղղեփակոցներ և համապատասխան ցուցանակներ: Առաջակվում է այդ տարածքներում իրականացնել պարբերաբար հսկողություն հիմնականում նշված ժամանակահատվածում, չկանոնակարգված արածեցումը կանխելու նպատակով:

Տնտեսական արժեք ներկայացնող բուսատեսակներ

“Արփի լիճ” ազգային պարկի պահպանման գոտու անասնաբուծության զարգացմանն անհրաժեշտ կերպահովման խնդրի լուծման, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի վրա անասնաբուծության վարման արդյունքում բացասական ազդեցության կրճատման և կենսաբազմազանության պահպանության համար անհրաժեշտ է իրականացնել միջոցառումներ ուղղված կերհանդակների վերականգնմանը և մշակել այլընտրանքային բնօգտագործման եղանակներ:

Ա•րոկենսաբազմազանության կարևոր բաղադրամասերից են ուտելու, համեմունքային և դեղագործական նշանակությամբ վայրի խոտաբույսերը, որոնց պահպանության և արդյունավետ օգտագործման հարցերը ներկա սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների պայմաններում օրակարգային են:

Որպես այլընտրանքային բնօգտագործման ձևեր համայնքներում արդարացված է բնական բուսական համակեցություններում դեղաբույսերի և ուտելի բույսերի հավաքի կազմակերպումը: Համայնքների աշխարհագրական դիրքը, բնակլիմայական պայմանները ստեղծել են հնարավոր պայմաններ տարաբնույթ և խայտաբղետ բուսական համակեցությունների ձևավորման և զարգացման համար: Համակեցություններում զգալի տարածում ունեն տարբեր բուսական ընտանիքներին պատկանող տարախոտային

այնպիսի տեսակներ, որոնք օգտագործվում են կերային, պարենային և դեղագործական նպատակներով:

Այդ բույսերը խնայողաբար օգտագործման դեպքում, դառնում են սպառողական արժեքներ, մարդու պահանջները բավարարող բարիքներ և համարվում են ժողովրդի ավանդական սննդառության օրաբաժնի մոտավորապես 10-15 տոկոսը:

Աշոցքի տարածաշրջանի բնական էկոհամակարգերում զգալի տարածում ունեն հետևյալ ուտելի, համեմունքային և դեղատու բույսերը՝ եղինջ երկտուն (*Urtica dioica L.*), ավելուկ գանգուր (*Rumex crispus L.*), ուրց անդրկովկասյանը (*Thymus transeaucasicus Ronn*), ուրցադաղձ (ռեհան ուրցանման) (*Ziziphora clinopodioides Lam.*), մարիամ խոտը (*Teucrium polium L.*), անանուխը (դաղձ դաշտային) (*Mentha piperita arvensis*), մարգագետնային սինձը (*Tragopogon pratensis L.*), սինձ հացազգիատերևը (*Tragopogon graminifolius DC.*), խատուտիկ դեղատու (*Taraxacum officinalis Wild*), արյունխմիկ դեղատու (*Samguisorba officinalis L.*), հազարատերևուկ հատվածատերև (*Achilla millefolium*), փիփերթ (*Malva silvrstris L.*), եզան լեզու մեծ (*Plantago maior L.*), մատիտեղը (*Polygonum carneum Koch.*), առյուծագին (*Leonurus cardiaceae L.*), ձիաձետ դաշտայինը (*Eguiscutum arvense L.*), հատապտղավորներից մեծ տարածում ունի մասրենին (*Rosa L.*).

Ներկայում որպես ուտելի վայրի բանջարայիններ առավել օգտագործվում են սիբեխը, ավելուկը, եղինջը, իսկ որպես համեմունքային օգտագործվում են ուրցը, դաղձը, մայրամախոտը: Առավել մեծ ճանաչում ունի օգտագործման մեջ մասրենին, որի հատապտուղները օգտագործվում են սննդի մեջ, օգտագործվում է նաև մասրենու ծաղկաթերթիկները:

Ավելուկ (*Rumex crispus L.*)

Բազմամյա բանջարային բույս է մատիտեղազգիների ընտանիքից: Յողունի բարձրությունը 15-120 սմ: Տերևները թեթևակի մսալի երկարակող, ձվաձև, միջին և ծայրի տերևները՝ կարճակող, նիզակաձև, ավելի սակավ՝ եռաբաժին, խոր կտրվածքով: Ծաղիկները իրարից հեռու դասավորված ծաղկաբույլերով: Կոճղարմատը հաստ է ճյուղավոր: Վայրի աճող, ուտելի բույս է, համարվում է բնական անտիբիոտիկ. բարձր սննդարարությամբ օժտված բանջարեղեն է: Որպես դեղ օգտագործվում է ավելուկի արմատը:

Եղինջ երկտուն (*Urtica dioica L.*)

Եղինջազգիների ընտանիքի տարածված բազմամյա բույս է օգտագործվում է կերային և դեղագործական նպատակներով: Յողունը 1-1,5 մ բարձրությամբ, տերևները կոթունավոր սրտաձև, սղոցատամ: Ամբողջ բույսը պատված է կոշտ այրող մազիկներով: Գոյություն ունի եղինջի երկու տեսակներ՝ խուլ և ծակող (այրող): Բժշկության մեջ օգտագործվում է խուլ եղինջը: Սննդի համար որպես բանջարեղեն անհրաժեշտ է օգտագործել մատղաշ ընձյուղները: Բույսը հարուստ է օսլայով, սպիտակուցներով, վիտամիններով և շաքարներով:

Անանուխ (*Mentha arvensis L.*)

Շրթնածաղկավորների ընտանիքի կոճղարմատավոր բազմամյա բույս է. ցողունը 40-100 սմ բարձրությամբ, ճյուղավոր: Տերևները երկարավուն են կամ էլիպսաձև-նշտարաձև, սղոցաեզր, նստադիր, վերևից կանաչ, տակից սպիտակ երանգով երբեմն մազմզոտ: Ծաղիկները կարմրակապույտ կամ վաղադույն երանգի գտնվում են ցողունի գագաթին

բարդ հասկերի ձևով: Օգտագործվում է համեմունքի նպատակով, ունի դեղագործական նշանակություն: Պարունակում է եթերայուղ և մենթոլ: Օգտագործվում են բույսի տերևները: Ուրց սղացող (*Thymus serpyllum L.*)

Խուլ եղինջազգիների ընտանիքին պատկանող, 10-35 սմ բարձրության, գետնի վրա փռված, խիստ ճյուղավոր, հիմքում փայտացած ցողունով կիսաթուփ է: Ունի ձվաձև տերևներ: Ծաղկաբույլերը գտնվում են ճյուղերի ծայրերին: Արձակում է սուր հաճելի բուրավետ հոտ: Պարունակում է 0,5-1 % եթերայուղ հարուստ տարբեր տեսակի ցնդող եթերային միացություններով: Օգտագործվում է որպես համեմունք, ունի բուժական նշանակություն:

Մարբենի (*Rosa L.*)

Վարդազգիների ընտանիքին պատկանող մինչև 2 մ բարձրությամբ փշոտ թուփ է: Տերևները հերթադիրեն, բարդ, փետրաձև, ծաղիկները խոշոր են դուրեկան հոտով, սպիտակ, վարդա•ույն, դեղին կամ կարմիր: Պտուղը իլիկաձև, տանձաձև կամ ձվաձև, հասուն վիճակում կարմիր կամ նարնջակարմիր, այն կեղծ բազմաընկուզիկ է:

Օգտագործվում են պտուղը և ծաղկաթերթերը կերային և դեղագործական նպատակներով: Պտուղները հարուստ են վիտամիններով, օրգանական և հանքային սննդատարերով, պարունակում են ճարպայուղ, օլեինաթթու, լինոլաթթու և կարծր թթուներ:

Խատուտիկ դեղատու (*Taraxacum officinalis Wilg*)

Բարդածաղկավորների ընտանիքի պատկանող մինչև 15 սմ բարձրությամբ բազմամյա կոճղարմատավոր խոտաբույս է: Տերևները կանաչ նշտարաձև, ատամնավոր եզրերով: Ծաղկաբույլը զամբյուղ վառ դեղին երանգի ծաղիկներով: Սերմերը թխավուն են կամ գորշ, բնորոշ սպիտակ փուփուկով: Բույսը ունի դեղագործական նշանակություն, պարունակում է մինչև 40 % ինուլին և այլ քիմիական ակտիվ միացություններ որոնք օգտագործվում են դեղագործական նպատակներով:

Եզան լեզու մեծ (*Plantago maior L.*)

Ջղախոտազգիների ընտանիքին պատկանող, ժողովրդական բժշկության մեջ օգտագործվող հնագույն դեղաբույս է: Բազմամյա է, տերևները խոշոր ջղավոր լինում են ձվաձև 3-7 ջղերով, մերկ կամ թեթևակի մազոտ: Ծաղկացողունը 15-30 սմ բարձրությամբ, նուրբ ակոսավոր: Հասկը գլանաձև է: Բաժակի մասերը օվալաձև են, բութ, լայնաթաղանթ: Սերմերը մանր նիստավոր: Բուժական տեսանկյունից արժեքավոր են և տերևները և սերմերը:

Ազգային պարկի և դրա պահպանման գոտում հադիպող սնկերի գերակշռող մասը ուտելի են, որոնցից են սովորական ականջասունկը, կաղնեսեր կոլիբիան, ձմեռային կոճղասունկը, վարդագույն լակարիան, մարգագետնային կոճղասունկը, մանր սխտորասունկը, իսկական կոճղասունկը, սովորական շամպինյոնը, դաշտային հովանոցասունկը, վաղանցիկ գոմաղբասունկը, խոտհարկային պանաելիոլիան, կարծր ագրոցիբեն ցողունավոր, ագրոցիբեն, ամառային կոճղասունկը և շեկիկը: Միակ սնկի տեսակը, որը չի կարելի օգտագործել դա շողացող գոմաղբասունկն է:

Ընդհանուր առմամբ տարածաշրջանի բնական բուսական համակեցություններում զարգանում են տարբեր բուսական ընտանիքների շատ ներկայացուցիչներ, որոնք ունեն տարբեր դեղագործական նշանակություն և արժեք, որոնց օգտագործումը դեղագործական նպատակներով կենսական կարևոր նշանակություն ունի:

Այդ իսկ պատճառով համայնքում այլընտրանքային բնօգտագործման ձևերի մեջ առավել նպատակահարմար է ուտելի վայրի բույսերի և դեղաբույսերի հավաքի ներդրումը: Բնօգտագործման նման այլընտրանքային ձևերի կիրառումը նպաստելու է ոչ միայն համայնքներիի սոցիալ-տնտեսական զարգացման համար, այլ առավել կարևորվում է բնօգտագործման տեսակետից, որը բերելու է միջավայրի կենսաբազմազանության ապահովմանը, բնական վերականգնմանը:

1.8.5. Կենդանական աշխարհը

Հայաստանում բնակվող մոտ 17000 անողնաշար կենդանիների տեսակներից 155-ը և 536 ողնաշարավոր կենդանիների տեսակներից 153-ը գրանցված են Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում: Կենդանիների տեսակներից մոտ 2%-ը էնդեմիկ են: Կովկասի կենսաաշխարհագրական կառուցվածքի համաձայն, Ջավախքը պատկանում է արևելյան Միջերկրածովյան շրջանի Սևանա-Փոքրասիական ենթաշրջանին: Տարածքում հանդիպող տեսակները բնորոշ են նաև արևելյան Թուրքիային և հարավ արևմտյան Վրաստանին:

Անողնաշար կենդանիներ

Տարածաշրջանի, ինչպես նաև ամբողջ Հայաստանի անողնաշար կենդանիների ֆաունան ուսումնասիրված է խիստ անհավասարաչափ, ուստի հնարավոր չէ կատարել անողնաշար կենդանիների ֆաունայի վերլուծությունը ամբողջությամբ: Ընդհանուր առմամբ տարածաշրջանից հայտնի են անողնաշար կենդանիների 65 կարգի ներկայացուցիչներ, առավել բազմաքանակ են միջատները (26 կարգ Հայաստանում հայտնի 30-ից), փափկամարմինները, սարդակերպերը և բազմոտանիները (6-ական կարգ) և խեցգետնանմանները (5):

Հիմնվելով գրականության տվյալների վրա կարելի է գնահատել տարածաշրջանի անողնաշար կենդանիների տեսակային կազմը որպես մոտ 2500-3000 տեսակ Հայաստանի ֆաունայի 17000 տեսակներից:

Ազգային պարկի տարածքի որոշակի կետերում կատարված մեկ տարվա հետազոտությունների արդյունքները, որը հնարավորություն է տալիս իրականացնել գոտիավորման աշխատանքները, հայտնաբերվել են բզեզների՝ 329, ուղղաթևերի՝ 18, թիթեռների՝ 27 և ճպուռների՝ 13 տեսակներ: Տարածքին բարձր բնապահպանական նշանակություն է տալիս բազմաթիվ Հայաստանի, Հարավային Կովկասի և Կովկասի (էկոտարածաշրջանի) բազմաթիվ էնդեմիկ տեսակների առկայությունը: Բզեզներից՝ համապատասխանաբար 11, 30 և 17 տեսակներ, ուղղաթևերից՝ Հայաստանի 3 և Կովկասի՝ 2 էնդեմիկ, թիթեռներից՝ Կովկասի 6 էնդեմիկ տեսակներ: Բացի այդ, տարածքում հայտնաբերվել են թիթեռների երկու տեսակ, որոնք գրանցված են Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

Արփի լճում և հարակից տարածքներում բնակվում են ջրային կամ ջրասեր տեսակները: Այստեղ գրանցված են 10 տեսակի ճպուռներ, 8 տեսակի ուղղաթևներ, 139 տեսակի բզեզներ, 14 տեսակի թիթեռներ, այդ թվում՝ Հայաստանի 1 էնդեմիկ բզեզի (*Elaphrus hypocrita araxellum* - արաքսյան գնայուկ) և հարավային Կովկասի 3 էնդեմիկ բզեզների ենթատեսակները (*Silpha carinata armeniaca* – հայական լեշակեր, *Pachnephorus tessellatus*

armenus - հայկական տերևակեր, *Bembidion nitidulum fraxator* - փայլուն առվակային գնայուկ), Կովկասի էկոտարածաշրջանի 2 էնդեմիկ բզեզները (*Carabus cribratus* – մահաթև ցայտագնայուկ, *Omophlus caucasicus* - կովկասյան ծաղկեփոշեկեր) և Կովկասի էկոտարածաշրջանի 3 էնդեմիկ թիթեռները (*Pieris pseudorapae suffossa* – կեղծ կաղամբի ճերմակաթիթեռ, *Meleageria daphnis versicolor* – խայտաբղետ մելեագերիա): Այստեղ հայտնաբերվել է նաև Բնության Պահպանության Միջազգային Միության կարմիր ցուցակում, Բերնի կոնվենցիայում և ՀՀ Կարմիր գրքում գրանցված Արիոն կապտաթիթեռը (*Maculinea arion*):

Արփի լճից դեպի հյուսիս ընկած Վրաստանին սահմանամերձ 2100 մետրից բարձր լեռնաշղթաները նույնպես հարուստ են անողնաշար կենդանիների տեսակներով (8 տեսակի ուղղաթևեր, 16 տեսակի թիթեռներ և 173 տեսակի բզեզներ, այդ թվում Հայաստանի 2 էնդեմիկ տեսակները՝ *Trechus melanocephalus* - սևագլուխ առվակային գնայուկ և *Nocaracris cyanipes* - կապտատու մորեխը: «Արփի լիճ» ազգային պարկի արևելյան տեղամասի արևմտյան լանջերի վրա հայտնաբերվել են 2 տեսակի ճպուռներ, 8 տեսակի ուղղաթևներ, 18 տեսակի թիթեռներ ու ուտիճներ և 202 տեսակի բզեզներ:

Ախուրյանի կիրճում անողնաշար կենդանիների բազմազանությունը նույնպես բարձր է: Այստեղ գրանցվել են 5 տեսակի ճպուռներ, 9 տեսակի ուղղաթևներ, 13 տեսակի թիթեռներ և 177 տեսակի բզեզներ, որոնցից *Coccidula lithophiloides* – քարասեր զատիկ, *Stenobothrus sviridenkoi* - Սվիրիդենկոյի մորեխ - և *Montana armeniaca* – հայկական ծղրիդ Հայաստանի էնդեմիկներ են:

Պահպանություն

Առավել ուշադրության արժանի անողնաշար կենդանիների որոշ կարգաբանական խմբերի պահպանության համար ազգային պարկի գոտիավորման ընթացքում առանձնացվել են հետևյալ 5 տարածքները, որոնք արժանի են առավել մեծ ուշադրության.

1) Արփի լիճը և դրան անմիջապես հարող տարածքները (մինչև մոտավորապես 2080-2100 մ բարձրության): Ֆաունան հիմնականում ներկայացված է ջրային և մերձջրային համակեցությունների տեսակներով: Ընդհանուր առմամբ ֆաունան պակաս յուրահատուկ է համեմատած պարկի ուսումնասիրված այլ տարածքների հետ: Միայն ճպուռներն են ներկայացված տեսակների առավել մեծ քանակությամբ (10 տեսակ): Ուղղաթևերի տեսակները 8-ն են, թիթեռներիինը՝ 14 և բզեզներինը՝ 139: Ֆաունայի յուրահատկությունը ցածր է: Հայտնաբերված է Հայաստանի միայն 1 էնդեմիկ՝ *Elaphrus hypocrita araxellum* - արաքսյան գնայուկ բզեզ: Հայտնաբերված են նաև Հարավային Կովկասի համար էնդեմիկ բզեզների երկու ենթատեսակ (*Silpha carinata armeniaca* – հայկական լեշակեր, *Pachnophorus tessellatus armenus* – հայկական տերևակեր, *Bembidion nitidulum fraxator* - փայլուն առվակային գնայուկ), ինչպես նաև էկոտարածաշրջանի համար էնդեմիկ 2 տեսակի բզեզ (*Carabus cribratus* – մահաթև ցայտագնայուկ, *Omophlus caucasicus* - կովկասյան ծաղկեփոշեկեր) և 3 ենթատեսակի թիթեռ (*Pieris pseudorapae suffossa* – կեղծ կաղամբի ճերմակաթիթեռ, *Meleageria daphnis versicolor* – խայտաբղետ մելեագերիա): Տարածքից հայտնի է նաև Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի, Բեռնի Կոնվենցիայի 2-րդ հավելվածում և Հայաստանի Հանրապետության Կարմիր գրքում գրանցված Արիոն կապտաթիթեռը (*Maculinea arion*):

2) Արփի լճից հյուսիս գտնվող լեռնաշղթայի լանջերը, մոտավորապես 2100 մ բարձրությունից մինչև Վրաստանի սահմանը: Ֆաունան ընդհանրապես ավելի զանազան և յուրահատուկ է Արփի լճի և դրան անմիջապես հարող տարածքների համեմատությամբ: Միայն ճպուռներն են փոքրաթիվ և ներկայացված են 2 տեսակներով: Ուղղաթևերի տեսակները 8-ն են, թիթեռներինը՝ 16 և բզեզներինը՝ 173: Տարածքից հայտնաբերված են Հայաստանի համար էնդեմիկ հանդիսացող միջատների 2 տեսակ՝ սևագլուխ առվակային գնայուկը (*Trechus melanocephalus*) և կապտատ մորեխը (*Nocaracris cyanipes*): Բազմաթիվ են Հարավային Կովկասի էնդեմիկները: Դրանցից են՝ բզեզների 19 տեսակներ և ենթատեսակներ (*Cicindela desertorum* – անապատային ցատկաբզեզ, *Carabus stjernvalli* – Շտերնվալլի ցայտագնայուկ, *Carabus chevrolati korbi* Կորբի ցայտագնայուկ, *Carabus puschkini* Պուշկինի ցայտագնայուկ, *Carabus calleyi pseudoprasinus* – կեղծ կանաչավուն ցայտագնայուկ, *Carabus armeniacus* – հայկական ցայտագնայուկ, *Callisthenes brevisculus* – կարճաթև գեղամարմին, *Bembidion caucasicum* – կովկասյան առվակային գնայուկ, *Pterostichus armenus* – հայկական գնայուկ, *Zabrus aurichalceus* – ոսկեաղինձափայլ գնայուկ, *Xantholinus armeniacus* – հայկական ստաֆիլին, *Anisoplia signata* – բծավոր հացաբզեզ, *Cantharis annularis* – աննուլարիս փափկամարմին, *Malachius faldermanni* – Ֆալդերմաննի մանրաբզեզ, *Sphenoptera fallatrix* – խափուսիկ ոսկեբզեզ, *Dorcadion nitidum* – փայլուն երկարաբեղիկ, *Mallosia scovitzi* – Շովիցի երկարաբեղիկ, *Otiorrhynchus elongatus* – երկարավուն փղիկ, *Otiorrhynchus weisei* – Վայզեի փղիկ) և Կովկասյան մորեխը (*Stenobothrus caucasicus*): Կովկասի էնդեմիկներն են. բզեզներից՝ 14-ը (*Carabus maurus* – սևամարմին ցայտագնայուկ, *Carabus cribratus* – մահաթև ցայտագնայուկ, *Nebria nigerrima* – սև գնայուկ, *Nebria schlegelmilchi* – Շլեգելմիլխի գնայուկ, *Agonum hexacoelum* – վեցբիծ գնայուկ, *Pristonychus mannerheimi* – Մաններհայմի գնայուկ, *Pterostichus chydaeus* – խիդեուս գնայուկ, *Zabrus trinii* – եռագիծ գնայուկ, *Aclypaea undata verrucosa* – լեշակեր բշտիկավոր, *Lomechusa strumosa caucasica* – կովկասյան լոմեխուկա, *Geotrupes olgae* – Օլգայի կոյաբզեզ, *Onthophagus sacharovskii* – Սախարովսկու կոյաբզեզ, *Omophlus caucasicus* – կովկասյան ծաղկեփոշեկեր, *Cortodera colchica* – կոլխիդական երկարաբեղիկ) և թիթեռներից՝ 4-ը (*Pieris brionia turcica* – թուրքական ճերմակաթիթեռ, *Pieris pseudorapae suffossa* – կեղծ կաղամբի ճերմակաթիթեռ, *Erebia graucasica* – էրեբիա գրաուկազիկա, *Meleageria daphnis versicolor* – խայտաբղետ մելեագերիա):

3) Զավախքի լեռնաշղթայի հայկական հատվածում Աշոցքից վերև մինչև Սարագյուղ, ճպուռները փոքրաթիվ են (2 տեսակ), ուղղաթևերից հայտնաբերված է 8, թիթեռներից՝ 16 տեսակ: Բզեզների տեսակների քանակը համեմատաբար ամենամեծն է (202 տեսակ): Տարածքի ֆաունան առավել յուրահատուկ է, ընդգրկում է տարբեր մակարդակի էնդեմիկների մեծ քանակություն, այդ թվում՝ Հայաստանի համար էնդեմիկ 8 տեսակի բզեզներ (*Trechus armenus* – հայկական առվակային գնայուկ, *Mannerheimia kirschenblatti* – Կիրշենբլատտի ստաֆիլին, *Gabrius trossuloides* – տրոսուլոիդես ստաֆիլին, *Philonthus microphilus* – մկնասեր ստաֆիլին, *Coccidula lithophiloides* – քարասեր զատիկ, *Otiorrhynchus erivanensis* – երևանյան փղիկ, ինչպես նաև դեռ չնկարագրված, գիտության համար նոր՝ սևամարմին (*Laena sp. n.*) և փղիկ (*Otiorrhynchus sp. n.*) և էնդեմիկ կապտատ մորեխ (*Nocaracris cyanipes*): Հարավային Կովկասի համար էնդեմիկ են 21 տեսակի բզեզներ (*Cicindela desertorum* – անապատային ցատկաբզեզ, *Carabus tamsi* – Տամսի

ցայտագնայուկ, *Carabus stjernvalli* - Շտերնվալլի ցայտագնայուկ, *Carabus puschkini* - Պուշկինի ցայտագնայուկ, *Carabus calleyi pseudoprasinus* - կեղծ կանաչավուն ցայտագնայուկ, *Carabus armeniacus* – հայկական ցայտագնայուկ, *Callisthenes brevisculus* – կարճաթև գեղամարմին, *Bembidion armenicum* - հայկական առվակային գնայուկ *Bembidion caucasicum* - կովկասյան առվակային գնայուկ, *Pterostichus armenus* հայկական գնայուկ, *Zabrus aurichalceus* – ոսկեպղնձափայլ գնայուկ, *Silpha carinata armeniaca* – հայական լեշակեր, *Xantholinus armeniacus*– հայկական ստաֆիլին, *Anisoplia signata* – բծավոր հացաբզեզ, *Cantharis annularis* – աննուլարիս փափկամարմին , *Sphenoptera fallatrix* – խափուսիկ ոսկերբզեզ, *Dorcadion nitidum* - փայլուն երկարաբեղիկ, *Otiorrhynchus elongatus* – երկարավուն փղիկ, *Otiorrhynchus pulvinatus* – գնադաձև փղիկ, *Ceutorrhynchus transcaucasicus* – անդրկովկասյան փղիկ, *Gymnetron caucasicum* կովկասյան փղիկ) և կովկասյան մորեխ *Stenobothrus caucasicus*, ինչպես նաև Կովկասի էնդեմիկ 17 տեսակ բզեզներ (*Carabus maurus* – սևամարմին ցայտագնայուկ, *Carabus cribratus*– մահաթև ցայտագնայուկ, *Nebria nigerrima* – սև գնայուկ, *Nebria schlegelmilchi* – Շլեգելմիլխի գնայուկ, *Bembidion testaceum parallelipenne* – զուգահերթաթև առվակային գնայուկ, *Bembidion punctulatum bracteonoides* – կետավոր առվակային գնայուկ, *Agonum hexacoelum* - վեցբիծ գնայուկ, *Pristonychus mannerheimi* – Մաններհայմի գնայուկ, *Pterostichus chydaeus* – խիդեուս գնայուկ, *Zabrus trinii* – եռագիծ գնայուկ, *Aclypaea undata verrucosa* – լեշակեր բշտիկավոր, *Lomechusa strumosa caucasica* – կովկասյան լումեխուզա, *Geotrupes olgae* – Օլգայի կոյաբզեզ, *Onthophagus sacharovskii* – Սախարովսկու կոյաբզեզ, *Omophlus caucasicus* - կովկասյան ծաղկեփռչեկեր, *Cortodera colchica* – կոլխիդական երկարաբեղիկ) և 5 տեսակի թիթեռներ (*Pieris brionia turcica* - թուրքական ճերմակաթիթեռ, *Pieris pseudorapae suffossa* – կեղծ կաղամբի ճերմակաթիթեռ, *Colias thisoa transiana* – Տիզոա դեղնաթիթեռ, *Erebia graucasica* - էրեբիա գրաուկազիկա, *Coenonimpha glycerion alta* – լեռնային ցենոնիմֆա): Տարածքից հայտնի են Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում և ՀՀ Կարմիր գրքում գրանցված մենոզինան կամ սև ապուլոնը (*Parnassius mnemosine*) և Արիոմ կապտաթիթեռը (*Maculinea arion*):

4) Աշոցքի մոտակայքում գտնվող ճահճուտային տարածքներում և հարակից տափաստանացված տեղամասերում հայտնաբերված է ճպուռների 6 տեսակ, այդ թվում՝ Հայաստանում ծայրահեղ հազվադեպ ուղիկտային *Aeshna serrata* տեսակը: Բազմազան են ուղղաթևերը (12 տեսակ) և թիթեռները (16 տեսակ): Բզեզների տեսակների թիվը կազմում է 164: Հայաստանի համար էնդեմիկ են բզեզների 3 տեսակ (*Aleochara armeniaca*, *Coccidula lithophiloides* – քարասեր զատիկ, *Otiorrhynchus erivanensis* – երևանյան փղիկ), Հարավային Կովկասի համար էնդեմիկ են բզեզների 9 տեսակ (*Carabus gotschi maljushenkoanus* – Մալյուժենկոյի ցայտագնայուկ, *Carabus clypeatus* – կլիպեատուս ցայտագնայուկ) - այս երկու տեսակը գտնված են միայն պարկի տարածքում (*Carabus calleyi pseudoprasinus* – կեղծ կանաչավուն ցայտագնայուկ, *Callisthenes brevisculus* – կարճաթև գեղամարմին, *Anisoplia signata* – բծավոր հացաբզեզ, *Silpha carinata armeniaca* – հայական լեշակեր, *Netocia caucasica* – կովկասյան բրոնզաբզեզ, *Pachnephorus tessellatus armenus* - հայկական տերևակեր, *Ceutorrhynchus transcaucasicus* – անդրկովկասյան փղիկ): Հայտնաբերված են նաև Կովկասի համար էնդեմիկ 6 բզեզներ (*Carabus maurus* – սևամարմին ցայտագնայուկ, *Carabus cribratus*– մահաթև ցայտագնայուկ, *Pristonychus*

mannerheimi – Մաններհայմի գնայուկ, *Geotrupes olgae* – Օլգայի կոյարգեզ, *Omophlus caucasicus* - կովկասյան ծաղկեփոշեկեր, *Cortodera colchica* – կոլխիդական երկարաբեղիկ) և 2 թիթեռ (*Erebia graucasica* - էրեբիա գրաուկազիկա, *Meleageria daphnis versicolor* – խայտաբղետ մելեագերիա): Հայտնաբերված է նաև Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում և ՀՀ Կարմիր գրքում գրանցված Արիոմ կապտաթիթեռը (*Maculinea arion*):

5) Ախուրյան գետի կիրճի ֆաունան բավականին հարուստ և բազմազան է: Հայտնաբերված են՝ ճպուռների՝ 5, ուղղաթևերի՝ 9, թիթեռների՝ 16 և բզեզների՝ 177 տեսակներ: Հայաստանի համար էնդեմիկ են *Coccidula lithophiloides* – քարասեր զատիկ, *Stenobothrus sviridenkoi* - Սվիրիդենկոյի մորեխ) և հայկական ծղրիղը (*Montana armeniaca*): Հարավային Կովկասի էնդեմիկներ են հանդիսանում 7 տեսակի և ենթատեսակի բզեզներ (*Cicindela desertorum* – անապատային ցատկաբզեզ, *Carabus armeniacus* – հայկական ցայտազնայուկ, *Bembidion nitidulum fraxator* - փայլուն առվակային գնայուկ, *Anisoplia signata* – բծավոր հացաբզեզ, *Netocia caucasica* – կովկասյան բրոնզաբզեզ, *Sphenoptera fallatrix* – խափուսիկ ոսկեբզեզ, *Pachnephorus tessellatus armenus* - հայկական տերևակեր); Կովկասի էնդեմիկներն են 6 տեսակի և ենթատեսակի բզեզներ (*Carabus maurus* – սևամարմին ցայտազնայուկ, *Carabus cribratus*– մահաթև ցայտազնայուկ, *Bembidion punctulatum bracteonoides*, *Zabrus trinii*, *Aclypaea undata verrucosa* – լեշակեր բշտիկավոր, *Omophlus caucasicus* - կովկասյան ծաղկեփոշեկեր), ու թիթեռները (*Meleageria daphnis versicolor* – խայտաբղետ մելեագերիա, *Erebia graucasica* - էրեբիա գրաուկազիկա): Հայտնաբերված է սև ապոլոնը (*Parnassius mnemosine* – Մնեմոզինա կամ սև ապոլոն), որն ընդգրկված է ՀՀ Կարմիր գրքում և Բեռնի Կոնվենցիայի Հավելված 2-ում:

6. Ջրային էկոհամակարգեր

Ազգային պարկի տարածքում առկա են տարբեր տիպի ջրային էկոհամակարգեր, որոնցից են Արփի լճի հինգ բնական վտակները (Ջորակերտ, Ծաղկուտ, Գառնարիճ, Շաղիկ, Ղարաբուլաղ) և Բողորան չորացնող ջրանցքը, Արփի լիճը, Ախուրյան գետը, Արփի լճի ակունքը, Ախուրյան գետի երկու ձախ վտակները՝ Թավշուտը և Աշոցքը, Ախուրյան գետի նախկին ակունքի շրջակայքի ճահիճները և խոնավ մարգագետինները, Արդենիս գյուղի վերևում գտնվող գարնանային ճահճուտները և Արդենիս լճակը:

Ջրային անողնաշար կենդանիները ավանդականորեն բաժանվում են երկու խոշոր էկոլոգիական ենթախմբերի.

1) Կենդանական պլանկտոն

Կենդանական պլանկտոնը ստեղծվում է միայն Արփի լճի և Արդենիսի լճակի համեմատաբար կանգնած ջրերում և ներկայումս բաղկացած է 1 Rotatoria, 2 տեսակի Cladocera և 3 տեսակի Cyclopoida: Նախկինում կատարած ուսումնասիրությունները ցույց են տվել ավելի շատ բազմազանություն. 27 տեսակ (Rotatoria 14, Cladocera 10 և Copepoda 3, շատերը պատահական էին) 1936-1947թվականներին, 8-10 տեսակ 1952-1957թվականներին և 4-6 տեսակ 1998-2008թվականներին: Պատվարի կառուցումից առաջ կենդանական պլանկտոնի բիոմասսան միջինը կազմում էր 8 գ մ-2, ջրի մակարդակի կարգավորումից հետո – 1.3-3.3 գ մ-2 և 1998-2008 թ. – 0.3-1.0 գ մ-2 :

2) Կենդանական բենթոս

Կենդանական բենթոս բազմազանության բարձր տոկոս է հայտնաբերվել Արփի լճի վերին հատվածի վտակներում (ավելի քան 50 տեսակ), իսկ ցածր տոկոս է հայտնաբերվել Ախուրյան գետի նախկին ակունքի ճահճուտներում: Գրանցված տեսակների ընդհանուր թիվը 61 է (Oligochaeta 3, Hirudinea 3, Molluska 6, Crustacea 4, Hemiptera 1, Odonata 3, Ephemeroptera 7, Trichoptera 11, Diptera 20, Coleoptera 3): Ակնհայտ է, որ ցուցակը դեռ ամբողջական չէ: Հատուկ ուշադրության պետք է արժանանա Արփի լճի վտակներում Ephemeroptera –ի ֆաունան, որտեղ հայտնաբերվում է այնպիսի հազվադեպ տեսակներ, ինչպիսիք են Epeorus zaitzevi, Epeorus (Caucasiron) spp. և Ecdyonurus s.str:

Պահպանություն

Ջրային անողնաշար կենդանիները ընդհանուր առմամբ այնքան շատ չեն տուժել, որքան այլ էկոլոգիական խմբերը: Չնայած դրան, ջրային անողնաշար կենդանիների բազմազանությունը ընդհանուր առմամբ կարող է վտանգվել հաշվի առնելով ջրի քիմիական աղտոտվածությունը կոյուղուց և գյուղատնտեսությունից, տարածքի ֆիզիկական քայքայումը ջրամբարներից կամ դրենաժային համակարգից: Դրա համար էլ անողնաշար կենդանիների դեպքում պահպանության միջոցառումները պետք է ուղղված լինեն ընդհանրապես խոնավ էկոհամակարգերի պահպանությանը, ի տարբերություն առանձին տեսակի պահպանությանը նպատակաուղղված միջոցառումների:

Ողնաշարավոր կենդանիներ

Ձկներ

Արփի և Արդենիս լճերի ջրային ֆաունան անձեռնմխելի վիճակում է մնացել մինչև 1946 թվականը՝ մինչև Արփի լիճը պատվարվելը և ջրամբարի վերածվելը: Նախկինում տեղական տնտեսական արժեք ունեցող ձկնատեսակներից էին կարմրախայտը (*Salmo trutta fario*), կովկասյան թեփուղը (*Leuciscus cephalus orientalis*) և քուրի բեղուն (*Barbus lacerta cyri*):

1960-ական թվականներին Արփի լճում կլիմայավարժեցվել են ծածանը (*Cyprinus carpio*): Հետագայում հարավային Ռուսաստանից բերված ծածանը տարածվել է Արփի և Արդենիս լճերում, ինչպես նաև այլ ջրամբարներում: Արդյունքում, բնիկ ձկների ֆաունան և բենթոսի ֆլորան ու ֆաունան լուրջ փոփոխության են ենթարկվել:

Արփի Լիճ

Տարբեր ժամանակաշրջաններում Արփի լճում գրանցվել է 9 տեսակի ձկներ. կարմրախայտը (*Salmo trutta fario*), կովկասյան թեփուղը (*Leuciscus cephalus orientalis*), կարմրաշուրթ հաշամը (*Aspius aspius taeniatus*), ենթաբերանը (*Chondrostoma oxyrhynchus*), կողակը (*Capoeta capoeta ssp.*), արևելյան տառեխիկը (*Alburnoides bipunctatus eichwaldi*), ծածանը (*Cyprinus carpio*), արծաթափայլ կարասը (*Carassius auratus gibelio*) և ամուրյան նրբաձկնիկը (*Pseudorasbora parva*) և անգորական լերկաձուկը (*Barbatula angorae*):

Վերոգրյալ ձկնատեսակներից Արփի լճում և նրա մեջ թափվող գետակներում առավել հազվադեպ հանդիպում էր կարմրախայտը (*Salmo trutta fario*), որը լիճը ջրամբարի վերածվելուց հետո դադարել է այստեղ հանդիպել:

Կովկասյան թեփուղը (*Leuciscus cephalus orientalis*) Զավախքի սարահարթի ամենաբազմաքանակ ձկների տեսակներից մեկն է, որը կարող է բնակվել ինչպես գետերում, այնպես էլ լճերում, այստեղ առաջացնելով գետային և լճային էկոլոգիական ձևեր: Այդ երկու ձևերն էլ հանդիպում են Արփի լճում և նրա ավազանի գետերում: Կարող են հասնել մինչև 35 սմ երկարության և շուրջ 1 կգ քաշի: Սնվում են միջատներով և նրանց թրթուրներով, մանր ձկներով, գորտերի շերտիկներով: 15 սմ-ից մեծ թեփուղները հիմնականում վարում են գիշատիչ կենսաձև և սնվում են ենթաբերանի, արևելյան տառեխիկի և կողակի մանրաձկներով: Խոշոր առանձնյակները կարող են սնվել մանր կաթնասուններով: Մասնավորապես 650 գ քաշ ունեցող էգ թեփուղի մարսողական համակարգում հայտնաբերվել է երիտասարդ ջրային մուկ: 1998թ. կովկասյան թեփուղը կազմել է Արփի լճում որսված ձկների ընդհանուր քանակի 15-20% -ը:

Կարմարաշուրթ հաշամը (*Aspius aspius taeniatus*) միշտ հազվադեպ հանդիպող տեսակ է եղել լճում: Հավանաբար այն երբեք չի կարողացել բնակվել լճում: Ախուրյան գետի և ջրամբարի միջև կապի դադարումից հետո հաշամը չի հայտնաբերվել լճում:

Կողակը (*Capoeta capoeta*) հիմնականում սնվում է դետրիտով, և այդ առումով Արփի լճում միակն ձկնատեսակն է, որի քանակության համար կերի առկայությունը լիմիտավորող նշանակություն չունի: Միաժամանակ, այս տեսակի տեղական պոպուլյացիան կախված է ձկնկիթի զարգացման պայմաններից, քանի որ նրա ձվադրման ժամկետները առնվազն երկու գետակներում (Դարիկ, Շաղիկ) սովորաբար համընկնում է ջրի մինիմալ քանակի հետ (հուլիս-օգոստոս), ինչը ձկնկիթի և թրթուրների զարգացման համար ոչ նպաստավոր պայմաններ է առաջացնում: Մյուս կողմից, կողակի մանրաձկները սնունդ են հանդիսանում կովկասյան թեփուղի համար, ինչը որոշակի ազդեցություն կարող է գործել կողակի գլխաքանակի վրա: 1998 թ. կողակը կազմել է Արփի լճում որսված ձկների ընդհանուր քանակի մոտ 5-10%-ը:

Արևելյան տառեխիկը (*Alburnoides bipunctatus eichwaldi*) մինչև ջրի մակարդակի բարձրացումը սովորական էր ամբողջ լճի համար: Ներկայումս այն ապրում է միայն գետաբերաններում և գետերում: Արևելյան տառեխիկի գլխաքանակը կախված է պլանկտոնի առկայությունից և կովկասյան թեփուղի առկայությունից, որի խոշոր առանձնյակները սնվում են տառեխիկով:

Ծածանը (*Cyprinus carpio*), եղել և մնում է Արփի լճի ամենակարևոր ձկնատեսակը: Մինչ ջրամբարի վերածումը Արփի լճում ծածանի սնունդը եղել են բարձրակարգ ջրային բույսերը, կենդանական պլանկտոնը և Chironomidae ընտանիքին պատկանող երկթևանիների թրթուրները: Դետրիտը կազմում էր սննդի միայն 6%-ը: 1998թ. ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ ներկայումս դետրիտը կազմում է սննդագնդիկի պարունակության գրեթե կեսը, ինչը վկայում է ծածանի կերային բազայի աղքատացման մասին, ինչը ազդում է այս ձկնատեսակի աճի վրա: Ծածանի արուները սովորաբար սեռահասուն են դառնում 4 տարեկանում, էգերը՝ 6: Բազմացումը տեղի է ունենում է հունիս ամսին: Ձկնկիթը դրվում է ծանծաղ, լավ տաք վայրերում, որոնք տեղակայված են ջրամբարի արևմտյան հատվածում: Հավանաբար, ծածանը ամեն տարի չէ, որ բազմանում է Արփի լճում: Այսպես, 1998թ. սեռահասուն էգերի կեսից պակասն էր պատրաստ ձվադրման: Ծածանի առավելագույն քանակը գրանցվել է ջրամբարի կառուցումից անմիջապես հետո 1953թ.: 120 տոննա: 1998թ. ծածանը կազմել է Արփի լճում որսված

ձկների ընդհանուր քանակի մոտ 70-80%-ը: Ներկայումս ջրամբարում ծածանի քանակը նվազել է կերի, ինչպես նաև օրինական և անօրինական ձկնորսության աճի պատճառով: Արծաթափայլ կարասը (*Carassius auratus gibelio*) Արփի Լճի ջրամբարում առաջին անգամ գրանցվել է 2000թ.: Վերջին տվյալները ցույց են տալիս արծաթափայլ կարասի աճող ազդեցությունը լճի էկոհամարգի վրա: Ըստ ձկնորսների արծաթափայլ կարասը կարող է կազմել լճի ձկների ընդհանուր որսի մոտ կեսը: Ակնհայտ է, որ արծաթափայլ կարասը բարեհաջող է կլիմայավարժվել լճում :

Անգորական լերկաձուկը (*Barbatula angorae*) նախկինում հանդիպում էր միայն Ախուրյան գետում: Ներկայումս այս տեսակը հանդիպում է այնտեղ, որտեղ ջրի հոսքը համեմատաբար դանդաղ է: Հասնում է մինչև 9 սմ երկարության և կարող է ձվադրել մինչև 9000 ձկնկիթ: Անգորական լերկաձուկը սնվում է բենթոսային օրգանիզմներով: Արփի լճի շրջակայքում բնակվող տեղացիների կերակրացանկում ձուկը կարևոր նշանակություն ունի: Արփի լիճը, որպես մերձալպիական լիճ, ունի բավական բարձր ձկնատվություն համեմատած այլ նման բնական ծագում ունեցող լճերի հետ՝ 107 կգ/հա կամ 45-48 տոննա ամբողջ լճի մակերեսից: Առավելագույն ձկնորսությունը գրանցվել է ջրամբարի կառուցումից հետո՝ 1953 թ. մոտ 150 տոննա: 1998թ. ձկան որսը կազմել է 30 տոննա: Հիմնական ձկնատեսակներ են հանդիսացել ծածանը (*Cyprinus carpio*), թեփուղը (*Leuciscus cephalus orientalis*) և կողակը (*Capoeta capoeta*), որոնք կազմել են ընդհանուր ձկնորսության համարյա 100%-ը: Վերջին տարիներին նկատվում է ձկնորսության նվազում, իսկ արծաթափայլ կարասը ներկայումս կազմում է ընդհանուր ձկնորսության համարյա կեսը:

Արփի լիճ հոսող գետեր

Առնվազն 7 տեսակի ձկներ են գրանցվել գետերում տարբեր ժամանակահատվածում. կարմրախայտը (*Salmo trutta fario*), կովկասյան թեփուղը (*Leuciscus cephalus orientalis*), կարմրաշուրթ հաշամը (*Aspius aspius taeniatus*), ենթաբերանը (*Chondrostoma oxyrhynchus*), կողակը (*Capoeta capoeta ssp.*), արևելյան տառեխիկը (*Alburnoides bipunctatus eichwaldi*) և անգորական լերկաձուկը (*Barbatula angorae*):

Սակայն վերջին տասնամյակում /1998-2008/ միայն 3 տեսակի ձուկ է հայտնաբերվել:

Կարմրախայտի միակ նմուշը գրանցվել է Դարիկ գետի վերին հոսանքներում: Ակնհայտ է, որ այս տեսակի քանակը զգալի նվազել է և այն գտնվում է ոչնչացման եզրին: Սա պայմանավորված է նաև այն փաստով, որ տարբեր գետակներ դժվար են հաղորդակցվում միմյանց հետ՝ ջրամբարի անբարենպաստ պայմանների պատճառով:

Ներկայումս կովկասյան թեփուղը (*Leuciscus cephalus orientalis*) վտակներում որոշ առումով խաղում է կարմրախայտի դերը: Գետակներում բնակվող ձկները հստակ տարբերվում են լճակներում բնակվողներից՝ չափով և որոշ ձևաբանական առանձնահատկություններով: Գետակների ձկների գրանցված առավելագույն քաշը 200 գրամ է, լճերում՝ 700 գրամ և ավելի է: Ձվադրման վայրերը գտնվում են վտակների հոսքերով դեպի վերև 2-3 կմ վրա, որտեղ կովկասյան թեփուղը ձվադրում է հունիս-հուլիս ամիսներին՝ 4000-5000 ձկնկիթ:

Ենթաբերանը (*Chondrostoma oxyrhynchus*) ներկայումս սովորական է բոլոր վտակների ցածր և միջին հոսանքներում և սնվում է բուսական ծագում ունենցող կերերով:

Ախուրյան գետը

Ձկնատեսակների ֆաունայի ամենամեծ բազմազանությունը նկատվում է Ախուրյան գետում /ք. Աշոցքի շրջակայք/, որտեղ գրանցվել է 11 ձկնատեսակ. կովկասյան թեփուղը (*Leuciscus cephalus orientalis*), կարմրաշուրթ հաշամը (*Aspius aspius taeniatus*), ենթաբերանը (*Chondrostoma oxyrhynchus*), կողակը (*Capoeta capoeta ssp.*), Քուռի բեղլուն (*Barbus lacerta cyri*), արևելյան տառեխիկը (*Alburnoides bipunctatus eichwaldi*), ծածանը (*Cyprinus carpio*), արծաթափայլ կարասը (*Carassius auratus gibelio*), ամուրյան նրբաձկնիկը (*Pseudorasbora parva*), Քուռի սպիտակաձուկը (*Alburnus filippii*), և անգորական լերկաձուկը (*Barbatula angorae*):

Հավանական է նաև մանրաթեփուկի (*Acanthalburnus micrilepis*) և ոսկեգույն ծականի (*Sabanejewia aurata*) առկայությունը, որոնք սակայն մինչ այժմ հավաստիորեն այստեղ չեն հայտնաբերվել:

Արդենիս լճակը

Նախկինում Արդենիս լճակում ոչ մի ձկնատեսակ չի եղել: Այստեղ ձկնատեսակներ ներմուծելու համար տեղացի բնակիչների ջանքերի շնորհիվ միայն արծաթափայլ կարասի (*Carassius auratus gibelio*) կլիմայավարժեցումը հաջողվեց 1995 թվականին: Այս ձկնատեսակի աճման արագությունն այստեղ համեմատաբար ցածր է. Կյանքի չորրորդ տարում գտնվող առանձնյակի մարմնի երկարությունը հասնում է մինչև 18 սմ:

Վտանգները

Արփի լճում բնիկ ձկնատեսակների ֆաունան լրջորեն վտանգված է արծաթափայլ կարասի (*Carassius auratus gibelio*) ներմուծման, չկանոնակարգված ձկնորսության և ջրի մակարդակի տատանումների հետևանքով: Լուրջ վտանգ են ներկայացնում գետերում չթույլատրված միջոցների օգտագործմամբ /պայթուցիկ և թունավոր նյութեր, էլեկտրականություն/ իրականացվող ձկնորսությունը:

Պահպանություն

Պահպանությանն են ենթակա Արփի լիճը, Արդենիս լճակը և Արփի լիճ թափվող գետակները, Ախուրյան գետը:

Երկկենցաղներ

Աշոցքի սարահարթում գրանցվել են երկկենցաղների 3 տեսակ՝ կանաչ դոդոշը (*Bufo viridis*), լճագորտը (*Rana ridibunda*) և փոքրասիական գորտը (*Rana macrocnemis*):

Գրեթե բոլոր ջրային ավազաններում հանդիպում են 3 տեսակի երկկենցաղներ: Կանաչ դոդոշը (*Bufo viridis*) ամենատարածված երկկենցաղն է, որն ապրում է գրեթե բոլոր գոտիներում և տարբեր բնական պայմաններում մինչև ծ.մ. 2700 մ. բարձրության վրա:

Գորտերի երկու տեսակները՝ լճագորտը (*Rana ridibunda*) և փոքրասիական գորտը (*Rana macrocnemis*), գրանցվել են Արփի լճի ջրամբարում և դրա շուրջը, Ախուրյան գետում, նրա վտակներում և ճահճուտներում: Լճագորտը (*Rana ridibunda*) ապրում է հիմնականում

ջրամբարներում, մինչդեռ փոքրասիական գորտը (*Rana macrocnemis*) նախընտրում է բարձրադիր գոտիներում գտնվող գետակները, աղբյուրները և շրջակա խոնավ մարգագետինները: Այս տեսակը Ղազանչի համայնքի վարչական սահմաններում գրանցվել է ծ.մ. 26500 մ. բարձրության վրա, իսկ Սարագյուղ համայնքի վարչական սահմաներով հոսող գետակում թվաքանակը բավականին մեծ է: Գետակի մոտ մեկ մետր լայնության և 15 մ երկարության հասնող հատվածի վրա մայիսի վերջին հաշվարկվում է մինչև 20-25 առանձնյակ:

Չնայած այս երկու տեսակները սովորական են տարածաշրջանում, սակայն հանդիպում են ավելի փոքր քանակով, քան Հանրապետության այլ վայրերում՝ խիստ կլիմայական պայմանների պատճառով:

Սողուններ

Սողունների դասի 6 տեսակի մողեսներ և 4 տեսակի օձեր են հայտնի այս տարածքում: Մողեսների տեսակներից են ջարդվող իլիկամողեսը (*Anguis fragilis*), Ճարպիկ մողեսը (*Lacerta agilis*), ժայռային մողեսներից Վալենտինի մողեսը (*Darevskia valentini*), նաիրյան մողեսը (*D. nairensis*), հայկական մողեսը (*D. armeniaca*) և սպիտակափոր մողեսը (*D. unisexualis*): Օձերի տեսակներից են սովորական լորտուն (*Natrix natrix*), ջրային լորտուն (*N. tessellata*), սովորական պղնձօձը (*Coronella austriaca*) և Դարևսկու իժը (*Vipera darevskii*)

Մողեսների բոլոր 4 տեսակները հարավային Վրաստանի, Հայաստանի և արևելյան Թուրքիայի էնդեմիկներն են, որոնցից երկու տեսակների՝ Վալենտինի մողեսի (*D. valentini*) և հայկական մողեսի (*D. armeniaca*) տարածվածության շրջանները հիմնականում կենտրոնացված են Աշոցքի սարահարթի վրա: Մյուս երկու տեսակի մողեսները՝ նաիրյան մողեսը (*D. nairensis*) և սպիտակափոր մողեսը (*D. unisexualis*) գրանցվել են միայն Աշոցքի սարահարթի հարավային մասում: Սպիտակափոր մողեսը (*D. unisexualis*) գրանցված է Հայաստանի կենդանիների Կարմիր գրքում և Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես “Խոցելի”՝ VU B1a տեսակ:

Ճարպիկ մողեսը (*Lacerta agilis*) նախընտրում է լեռնային տափաստանները, տափաստանային-մարգագետնային գոտին, մինչդեռ Վալենտինի մողեսը (*Darevskia valentini*), հայկական մողեսը (*Darevskia armeniaca*) և ջարդվող իլիկամողեսը (*Anguis fragilis*) հիմնականում հանդիպում են մինչև 2400-2600 մ բարձրությունների վրա գտնվող քարքարոտ լանջերի քարակույտերում և քարափներում:

Սովորական պղնձօձը (*Coronella austriaca*) գրանցվել է Ջավախքի լեռնաշղթայի արևմտյան լանջերի վրա 2700 մ-ից ներքև ընկած բարձրությունների վրա՝ հիմնականում ժայռային մողեսների բիոտոպներում, որոնք հանդիսանում են պղնձօձի սնման հիմնական օբյեկտը:

Ջրային լորտուն (*Natrix tessellata*) և սովորական լորտուն (*N. natrix*) հիմնականում հանդիպում են ջրային էկոհամակարգերում որոնք սնվում են հիմնականում երկկենցաղներով և ձկներով: Սակայն սովորական լորտուն երբեմն հանդիպում է ջրային էկոհամակարգերից բավական հեռավորության վրա գտնվող բարձրադիր լեռնատափաստանային գոտում:

Հատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակում գրանցված, որպես “Կրիտիկական վիճակում գտնվող”՝ CR B1ab(ii,iii)+B2ab (ii,iii) Դարևակու իժի (*Vipera darevskii*), որը գրանցվել է նաև Հայաստանի կենդանիների Կարմիր գրքում և Բնության պահպանության միջազգային միության Կարմիր ցուցակի չափորոշիչներով գնահատվում է որպես “Կրիտիկական վիճակում գտնվող”՝ CR B2ab (ii,iii) տեսակ:

Տեսակի արեալը ներառում է Ջավախքի լեռնաշղթայի հարավ-արևմտյան մասը Հայաստանի սահմաններում մինչև Վրաստանի հետ սահմանը (լ.Աչքասար), ծ.մ. 2350-3000 մ բարձրության վրա՝ Ղազանչի գյուղից մինչև Սարագյուղ ձգվող հատվածում: Աշոցքի տարածաշրջանում արեալը զբաղեցնում է ընդամենը 200-250 հեկտար:

Հիմնական բիոտոպներն են հանդիսանում ենթալպիական մարգագետինների վրա տեղակայված քարքարոտ լեռնալանջերը և ժայռային ցցվածքները ծածկված առանձին-առանձին տափակ քարերի կույտերով մեկը մյուսից կտրված լեզվակների տեսքով արոտավայրերի միջև:

Իժերը հիմնականում հանդիպում են այն տեղամասերում, որտեղ առկա են մեծ տափակ սալաքարեր, որոնք դասավորված են մեկը մյուսի վրա: Սալաքարերով պատված տեղամասերը զբաղեցնում են ոչ մեծ /2-40 հա/ տարածություններ: Այս տեսակը ամբողջ տարին անց է կացնում նմանատիպ սալաքարերով ծածկված տեղամասերում: Այսինքն իժերը նույն բիոտոպները օգտագործում են և որպես ժամանակավոր թաքստոցներ, և որպես մշտական ձմեռանոցներ:

Պահպանություն

1. Անհրաժեշտ է իրականացնել Դարևակու իժի (*Vipera darevskii*), բիոտոպների պահպանությանը նպատակաուղղված հետևյալ /կոնսերվացիոն/ բնապահպանական միջոցառումները.

- 1) Ղազանչի, Մեծ Սեպասար, Սիզավետ, Սարագյուղ համայնքների վարչական սահմաններում գտնվող Դարևակու իժի բիոտոպների սահմանազատում սահմանասյուններով և ընդգրկում ‘Արփի լիճ’ ազգային պարկի արգելոցային գոտու մեջ,
- 2) Մետաղական լարով քարակույտերի ցանկապատում, անասունների համար հատուկ անցուղիների պատրաստում և մուտքը արգելող ցուցանակների տեղադրում՝ անասունների մուտքը այդ տեղամասեր կանխարգելելու, շրջանցելու և բնորոշ ապրելավայրերի լանդշաֆտային ամբողջականությունը պահպանելու նպատակով:
- 3) Ձորակների ներքևի հատվածներում անասունների համար արհեստական ջրարբիացման կետերի /ջրամբարներ, ջրաղբյուրներ/ կառուցում՝ արածող անասունների տեղաշարժերը դեպի գետակների ակունքները ջուր խմելու համար դադարեցնելու և բիոտոպների վրա ճնշումը նվազեցնելու նպատակով:

Համայնքի ավագանու հետ համատեղ այլընտրանքային բնօգտագործման արդյունավետ և կայուն մեթոդների /մեխանիզմների/ մշակում և ներդրում /հերթափոխային արածեցում, ցանքաշրջանառություն, դեղաբույսերի և ուտելի բույսերի հավաք և այլն:

- 4) Պարկի անձնակազմի համար ուսուցողական դասընթացների /մասնագիտական որակավորման բարձրացում/ անցկացում տեսակի անօրինական որսի և արտահանման հսկողության ուժեղացման նպատակով:
 - 5) Տեղական բնակչության շրջանում բնապահպանական իրազեկության բարձրացում և էկոդաստիարակություն՝ ուսուցողական սեմինարների, հանդիպումների անցկացում:
 - 6) Կենսաբազմազանության պահպանության վերաբերյալ բուկլետների, բրոշյուրների և ուղեցույցների հրատարակում:
1. Դարևակու իժի բիոտոպների սահմանազատման և ցանկապատման աշխատանքները, կնպաստեն տեսակի պահպանության աշխատանքների արդյունավետ կազմակերպմանը և հիմք կհանդիսանան ‘Արփի լիճ’ ազգային պարկի տարածքի գոտիավորման աշխատանքների և արգելոցային գոտիների առանձնացման համար:
 2. Բնապահպանական հարցերի լուսաբանումը տարածաշրջանի բնակչության մեջ ամուր նախադրյալներ կապահովի հետագայում ‘Արփի լիճ’ ազգային պարկի կենսաբազմազանության պահպանության աշխատանքների արդյունավետ կազմակերպման և իրականացման համար:

Թռչուններ

Արփի Լիճ ԱՊ-ի տարածքում փաստացի գրանցվել է թռչունների 193 տեսակ, որոնցից 32 տեսակ՝ Հայաստանի Հանրապետության կարմիր գրքում և 11 տեսակ՝ ԲՊՄՄ կարմիր ցանկում:

Արփի լճի տարածքը միջազգայնորեն ճանաչվել է որպես աշխարհում թռչունների ապրելավայրի կարևոր տարածքներից մեկը: Այլ տեսակները չվող են, ամառվա այցելուներ են կամ էլ ունեն անորոշ կարգավիճակ: Թռչնատեսակների մեծ մասը կապված է սարահարթի լճերի և խոնավ տարածքների հետ: Քարադրամանների (*Charadriiformes*) կարգի 30 ներկայացուցիչները (այդ թվում՝ 10 բնադրվող) և սագանմանների (*Anseriformes*) կարգի 24 տեսակները (այդ թվում՝ 10 բնադրվող) տարածքում սովորական են համարվում: Յոթ տեսակները միջազգային մակարդակով գտնվում են վտանգված վիճակում:

Ջավախքի տարածաշրջանը Կովկասի եզակի մասերից է, որտեղ բազմանում են մոխրագույն կռունկը (*Grus grus*), սև արագիլը (*Ciconia nigra*), վարդագույն (*Pelicanus onocrotalus*) և գանգրափետուր (*P. crispus*) հավալուսնները և տուրպանը (*Melanita fusca*): Սպիտակ արագիլը (*Ciconia ciconia*) սովորական տեսակ է Աշոցքի սարահարթի հյուսիսային մասում:

Մոխրագույն սագի (*Anser anser*) և գանգրափետուր հավալուսնի (*Pelicanus crispus*) բնադրող պոպուլյացիաները բնակվում են Արփի լճում: Հայկական որորի (*Larus armenicus*) բնադրող մեծ գաղութը բնակվում է լճի երկու փոքր կղզյակների վրա:

Լեռնային տափաստանները իշխող լանդշաֆտային գոտիներն են “Արփի Լիճ” ազգային պարկում և ներկայացված են մարգագետնային տափաստաններով, որոնք զբաղեցնում են հարթավայրում և Ախուրյան գետի ջրհավաք ավազանում տարբեր բնույթի լեռնային ժայռերի նշանակալի տարածքներ: Սրանք տեղակայված են պարկի մեծ մասի բարձրադիր վայրերում ներառելով Արփի Լճի բնական վայրի շրջապատը, Եղնախաղի և Ջավախքի

նախալեռները և միջին դիրքադրության ժայռերը: “Արփի Լիճ” ազգային պարկի լեռնային տափաստանների յուրահատուկ տեսակներից են դաշտային արտույտը (*Alauda arvensis*), մոխրագույն կաքավը (*Perdix perdix*), կանեփնուկը (*Carduelis cannabina*), սովորական քարաթռչնակը (*Oenanthe oenanthe*) և այլն: Կրծողների առատությունը լեռնային տափաստաններում գրավում են մի շարք գիշատիչների - բնական միջավայր այցելում են կեր հայթայթելու համար բնիկ բնադրող տեսակները, ինչպիսիք են մարգագետնային մկնաճուռակը (*Circus pygargus*), տափաստանային ճուռակը (*Buteo rufinus*), քարարծիվը (*Aquila chrysaetos*), սովորական հողմավար բազեն (*Falco tinnunculus*), մինչդեռ գարնան և հատկապես աշնան ամիսներին մեծ քանակությամբ գիշատիչներ հաստատվում են այստեղ՝ ներառելով Կարմիր գրքում գրանցված և գլոբալ վտանգված տեսակները, ինչպիսիք են տափաստանային մկնաճուռակը (*Circus macrourus*), կայսրարծիվը (*Aquila heliaca*), տափաստանային (*Aquila nipalensis*), փոքր (*A. pomarina*) և ճչան արծիվները (*A. clanga*):

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի լեռնային տափաստաններին բնորոշ են 61 տեսակ, որից 11 տեսակը գրանցված են Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում, և դրանցից 7-ը՝ ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում: Պարկն ընդգրկում է 45 բնադրող և նստակյաց տեսակներ (5 հավանական կամ հնարավոր բնադրվող), 14 – չվող, 19 – ձմեռող:

Հետևյալ ընտանիքների տեսակները ներկայացված են Արփի Լիճ ԱՊ-ի լեռնային տափաստաններում. փասիանայիններ (Phasianidae) (2), ճուռակներ (Accipitridae) (13), բազեններ (Falconidae) (5), կռունկներ (Gruidae) (1), աղավիհներ (Columbidae) (2), կկուններ (Cuculidae) (1), բվեր (Strigidae) (4), մեղվակերներ (Meropidae) (1), ներկարարներ (Coraciidae) (1), հոպոպներ (Coraciidae) (1), արտույտներ (Alaudidae) (3), խաղտտնիկներ (Motacillidae) (5), կեննեխայիններ (Turdidae) (4), շահրիկներ (Sylviidae) (1), սիտեղներ (Sittidae) (1), շամփրուկներ (Laniidae) (2), ճայեր (Corvidae) (4), սարյակներ (Sturnidae) (2), ճնճղուկներ (Passeridae) (1), սերինոսներ (Fringillidae) (3), դրախտապաններ (Emberizidae) (4).

Լեռնային մարգագետիններ. “Արփի Լիճ” ազգային պարկի տարածքում լեռնային մարգագետինները գտնվում են Եղնախաղի և Ջավախքի լեռնաշղթաների վերին լանջերին: Թռչունները բնակվում են լեռնային մարգագետիններում միայն տաք եղանակներին, մինչդեռ ձմռանը բոլորը չվում են կամ նստակյաց տեսակների դեպքում իջնում են հովիտներ և մարդկանց բնակավայրերի ծայրամասեր: Լեռնային մարգագետինների թռչունների ֆաունան համեմատաբար ավելի քիչ բազմազան է՝ համեմատած այլ բնական միջավայրերի հետ: Բնորոշ տեսակներն այստեղ ներառում են բարձրադիր վայրերի թռչուններ, ինչպես նաև մոտակա տափաստաններից այցելող տեսակներ: “Արփի Լիճ” ազգային պարկի բարձրադիր վայրերի տեսակները ներառում են՝ լեռնային վշասարեկը (*Carduelis flavirostris*) և լեռնային ձիուկը (*Anthus spinoletta*): Այստեղի քարքարոտ տարածքներում բնակվում են խայտաբղետ քարակեռնեխը (*Monticola saxatilis*), ձյան ճնճղուկը (*Montifringilla nivalis*), կարմրաթև ոսպնուկը (*Rhodopechys sanguineus*) և սևուկ կարմրատուտը (*Phoenicurus ochruros*): Տարբեր գիշատիչ թռչուններ՝ արծիվներ, բազեններ և գիշանգըղ (*Neophron percnopterus*), սովորաբար այցելում են լեռնային մարգագետիններ՝

որս հայթայթելու: Մոխրագույն կաքավն (*Perdix perdix*) ու լորը (*Coturnix coturnix*) հաճախ են հասնում այս գոտի և նույնիսկ բնադրվում են այստեղ:

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի լեռնային մարգագետիններին բնորոշ են 43 տեսակ, որից 8 տեսակը գրանցված են Հայաստանի Կարմիր գրքում և 2-ը՝ ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում: Պատկերն ընդգրկում է 41 բնադրող և նստակյաց տեսակներ (3 հավանական կամ հնարավոր բնադրողներով) և 6 չվողներ:

Հետևյալ ընտանիքները (բազմաթիվ տեսակներով) ներկայացված են “Արփի Լիճ” ազգային պարկի լեռնային տափաստաններում. փասիանայիններ (Phasianidae) (2), ճուռակներ (Accipitridae) (8), բազեներ (Falconidae) (2), աղավնիներ (Columbidae) (1), կկուներ (Cuculidae) (1), բվեր (Strigidae) (2), մեղվակերներ (Meropidae) (1), ներկարարներ (Coraciidae) (1), հոպոպներ (Upupidae) (1), արտույտներ (Alaudidae) (2), խաղտտնիկներ (Motacillidae) (5), կեռնեխայիններ (Turdidae) (5), շահրիկներ (Sylviidae) (4), ճայեր (Corvidae) (1), ճնճուկներ (Passeridae) (1), սերինոսներ (Fringillidae) (5), դրախտապաններ (Emberizidae) (1).

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի անտառապատ վայրերը արհեստական և բնական ծագում ունեն: Արհեստական տնկարքերի հողակտորները անհավասարաչափ տարածված են և գտնվում են Արփի Լճի արևմտյան, հարավային և հարավ-արևելյան ափերի երկայնքում և Ախուրյան գետի կիրճում: Սրանք բաղկացած են սոճուց և թփուտներից: Նշանակալի լայնատարած տնկարկները գտնվում են Արփի Լճի արևմտյան և հարավ-արևմտյան ափերին: Սրանք ներկայացված են խառը բարձր բարդիներով և կաղամախիով և որոշ տարածքներում թփուտի հաստ մացառուտով:

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի այս մասում Ախուրյան գետի կիրճում հանդիպում են բնական կաղամախու անտառապատ նշանակալի հատված: Անտառապատ վայրեր տարածված են նաև կիրճի ափերի երկայնքով: Կան նաև գաճաճ գիհիների կտորներ և տնկած սոճիներ անտառագծի վերևում: Չնայած “Արփի Լիճ” ազգային պարկի արհեստական լայնատերև և փշատերև տնկարկները հաջողությամբ բնակեցված են տարբեր անտառապատ վայրերի թռչունների տեսակներով, կաղամախու անտառակը Ախուրյան կիրճում բնական անտառի եզակի կտոր է՝ առանձնացած Հայաստանի այլ անտառապատ վայրերի լեռնազանգվածներից, և այն մնում է Հայաստանի հյուսիս-արեւմտյան հատվածի բնիկ անտառապատ վայրերի թռչնաֆաունայի կարևոր հենարան:

Պարկում անտառաշատ վայրերի թռչնատեսակների բազմազանությունը այնքան ամբողջական չէ, որքան մեկ այլ տեղ Հայաստանում: Պարկում անտառաշատ վայրերի տեսակների քանակը մեծանում է զարնան և աշնան ընթացքում: Պարկի անտառաշատ վայրերի բնորոշ բնադրող տեսակները ներառում են լորաճուռակ (*Accipiter nisus*), մեծ ճուռակ (*Buteo buteo*), խայտաբղետ փայտփոր (*Dendrocopos major*), կովկասյան գեղգեղիկ (*Phylloscopus lorenzii*), պիրոլ (*Oriolus oriolus*) և անտառային կաչաղակ (*Garrulus glandarius*). Մի շարք տեսակներ կանգ են առնում անտառաշատ վայրերի շուրջը չուի շրջանում, ինչպիսիք են տարբեր երգեցիկ թռչուններ, սերինոսներ և գլոբալ վտանգված կիսասպիտակավիզ ճանճորսը (*Ficedula semitorquata*). Ձմռանը նստակյաց տեսակները միանում են դեղնագլուխ արքայիկի (*Regulus regulus*) և ազնվասարեկի (*Carduelis spinus*) կողմից:

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի անտառապատ վայրերի բնորոշ տեսակները ներառում են 49 տեսակ, որից 1-ը գրանցված է Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում և 1-ը ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում: Պատկերն ընդգրկում է 33 բնադրող և 16 նստակյաց տեսակներ (6 հավանական կամ հնարավոր բնադրողներով), 16 –չվողներ և 7 ձմեռողներ:

Հետևյալ ընտանիքները ներկայացված են Արփի Լիճ ԱՊ-ի անտառապատ վայրերում. ճուռակներ Accipitridae (5), բազեներ Falconidae (1), մորակոցարայիններ Scolopacidae (1), աղավնիներ Columbidae (2), կկուներ Cuculidae (1), բվեր Strigidae (2), փայտփորներ Picidae (1), խաղտոտիկներ Motacillidae (1), եղնջաթռչնակներ Troglodytidae (1), կեռնեխայիններ Turdidae (8), շահրիկներ Sylviidae (11), ճանճորսայիններ Muscicapidae (2), երաշտահավեր Paridae (1), պիրոլներ Oriolidae (1), շամփուկներ Laniidae (1), ճայեր Corvidae (3), սարյակներ Sturnidae (1), սերինոսներ Fringillidae (6).

Ժայռերը և քարափները սովորաբար հանդիպում են մարգագետնային տափաստաններում, անտառապատ վայրերում և լեռնային մարգագետիններում, մինչդեռ վերջին բնական միջավայրի տարածքներում լրացուցիչ հաստատվում են: “Արփի Լիճ” ազգային պարկում իսկական ժայռերը գտնվում են Ջավախքի լեռնաշղթայում և Ախուրյան գետի կիրճում: Վերջինում կազմում են խորը կիրճ ճեղքվածքներով, որմնախորշերով և տարբեր չափերի և տարբեր մակարդակների խոռոչներով հարուստ բարձր ժայռերով, որոնք ծառայում են որպես բազմացման վայրեր շատ թռչունների համար: Ընդարձակ քարափները լայն զառիվայրերով և դրանց միաձուլումով իջնում են ժայռերի հատակից դեպի Ախուրյան գետի արագ հոսանքը: Բնական որմնախորշերի այսպիսի միացումը հյուրընկալում է ոչ միայն ժայռերին տիպիկ թռչնատեսակների, այլ նաև ուրիշների, որոնք բնորոշ են խոնավ տարածքներին և անտառապատ վայրերին: Ախուրյան գետի կիրճում հաստատված թռչունները գիշանգող (*Neophron percnopterus*), տափաստանային ճուռակը (*Buteo rufinus*), բվեճը (*Bubo bubo*), ժայռային (*Ptyonoprogne rupestris*) և քաղաքային (*Delichon urbicum*) ծիծեռնակներն են: Այլ բնորոշ ճնճղազգիների ներկայացուցիչներից են սևուկ կարմրատուտը (*Phoenicurus ochruros*), ջրաճնճղուկը (*Cinclus cinclus*), խայտաբղետ (*Monticola saxatilis*) և կապույտ (*M. solitarius*) քարակեռնեխները, ճուռականման շահրիկը (*Sylvia nisoria*), ժայռային փոքր սիտեղը (*Sitta neumayer*) և ժայռային ճնճղուկը (*Petronia petronia*): Կիրճի մեջ հայտնաբերվել է Հայաստանում հազվադեպ հանդիպող սև արագիլի (*Ciconia nigra*) բներից մեկը:

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի ժայռոտ բնական միջավայրի բնորոշ տեսակները ներառում են 38 տեսակ, որից 9 տեսակ գրանցված է Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում և 1-ը ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում: Պատկերն ընդգրկում է միայն բնադրող և նստակյաց տեսակներ (4 հավանական կամ հնարավոր բնադրողներով): Հետևյալ ընտանիքները (բազմաթիվ տեսակներով) ներկայացված են Արփի Լիճ ԱՊ-ի ժայռոտ բնական միջավայրում. արագիլներ Ciconiidae (1), ճուռակներ Accipitridae (4), բազեներ Falconidae (3), աղավնիներ Columbidae (1), կկուներ Cuculidae (1), բվեր Strigidae (2), մանգաղաթներ Apodidae (2), ծիծեռնակայիններ Hirundinidae (2), խաղտոտիկներ Motacillidae (1), եղնջաթռչնակներ Troglodytidae (1), կեռնեխայիններ Turdidae (7),

շահրիկներ Sylviidae (3), սիտեղներ Sittidae (1), ճայեր Corvidae (2), ճնճուկներ Passeridae (1), սերինոսներ Fringillidae (4), դրախտապաններ (2) Emberizidae.

Խոնավ տարածքները Արփի Լիճի ազգային պարկի հիմնական բիոմներն են և տարածքի հիմնական գրավչություններից մեկը: Սրանք լայն տարածված են գրեթե ամենուրեք և հավասարաչափ բազմազան են պարկում: Ձևավորվում են մի շարք կայուն և եղնաջյուրի ու Ջավախքի լեռներից սկիզբ առնող սեզոնային գետերի շրջակայքում: Միջլեռնային անկումներում իրենց հունի երկայնքով, հաճախ ձևավորում են ջրով հագեցված տարածքներ բարձր խոտային բուսականությամբ: Ընդարձակ ճահճուտներ են գտնվում հովիտներում՝ գետերի ցածր տարածությունում և դրանց միախառնման տեղերում: Արփի Լիճ ԱՊ-մ Ախուրյան գետի հովտում ճահճուտներն ու տորֆաճահիճներն ընդարձակ տարածքներ են զբաղեցնում: Սրանք առավելապես գերաճած են եղեգներով և այլ տարբեր ջրային բուսականությամբ և որոշ տարածքներում ունեն փոքր ճահիճներ և ճահճուտներ: Մի քանի արտեզյան աղբյուրներ տարածքում նպաստում են բաց ջրի փոքր կտորներին տարվա ամբողջ ընթացքում, որն օգնում է ջրային թռչուններին ոչ միայն տաք եղանակներին, բայց նաև խիստ ձմռան ընթացքում: Աղբյուրների կողմից կերակրված ավելի փոքր ճահճուտները նույնպես գտնվում են բարձրավանդակի հարթավայրերում և անկումներում:

Արփի Լիճ ԱՊ-ի շատ տեղերում կան նշանակալի խոնավ մարգագետիններ, որոնք մոտ են կամ միանում են լայնատարած ծառերի տնկարկներին թփուտներով և հատկանշական գորտնուկի փարթամությամբ, բարձր մարգագետնային երփներանգ խոտի բուսականությամբ՝ խառնված ջրային տեսակների հետ: Այս մարգագետինները բնակատեղի են հանդիսանում տարբեր գոտիներին բնորոշ տեսակների համար, որտեղ անտառաշատ վայրերի թռչունները գոյակցում են տիպիկ խոնավ տարածքների տեսակների հետ:

Արփի Լիճ բաց ափերը գրավում են մի շարք ջրլող թռչուններին տարվա մեծ մասում, մինչդեռ հին և մեկուսացված կղզյակները օգնում են բնադրող գաղութների մի քանի տեսակներին և օգտագործվում են օթևանելու համար բազմացման և չվելու ժամանակահատվածում: Արփի լճից բացի տարածքում կան նաև մի քանի այլ ավելի փոքր լճեր, որոնցից ամենամեծը Արդենիս գյուղի մոտ գտնվող Արդենիս Լիճն է: Որոշ ջրլող թռչունների տեսակներ կանոնավոր կերպով բազմանում են լճում, շատերն էլ կանգնում են այստեղ չուի ժամանակ:

Արփի լճի հայտնի տեսակներն են՝ մոխրագույն սազը (*Anser anser*), մոխրագույն բաղը (*Anas strepera*) և վտանգված գանգրափետուր հավալուսնը (*Pelecanus crispus*): Ճահճուտները հազվադեպ բնակեցված են մոխրագույն կռունկով (*Grus grus*) և մարգագետնային մկնաճուռակով (*Circus pygargus*), մինչդեռ գաղթման ընթացքում այստեղ մեծ քանակությամբ հանդիպում են քաջահավն (*Plegadis falcinellus*) ու մեծ մորակտցարը (*Gallinago media*) և տարբեր այլ ջրային թռչուններ: Անտառապատ վայրերին մոտ խոնավ մարգագետինները հանդիսանում են որպես ապրելավայրեր խոցելի տեսակ մարգահավի (*Crex crex*) համար: Խոնավ տարածքներին մոտ կերի առատությունը գրավում է տարբեր գիշատիչների, և դրանց մեծ բազմազանությունը գարնան և աշնան չուի ընթացքում է

հանդիպում; դրանց մեջ են ջրարծիվը (*Pandion haliaetus*), բալրբանը (*Falco cherrug*) և սապսանը (*Falco peregrinus*):

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի խոնավ տարածքներին բնորոշ տեսակները ներառում են 91 տեսակ, որից 18 տեսակները գրանցված են Հայաստանի Կարմիր գրքում և 3-ը ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում: Պատկերն ընդգրկում է 88 բնադրող և նստակյաց տեսակներ (9 հավանական կամ հնարավոր բնադրողներով), 69 –չվողներ և 12 ձմեռողներ:

Հետևյալ ընտանիքները (բազմաթիվ տեսակներով) ներկայացված են “Արփի Լիճ” ազգային պարկի խոնավ տարածքներում. բադանմաններ Anatidae (13), սուզակներ Podicipitidae (3), ձկնկուլայիններ Phalacrocoracidae (1), հավալուսնայիններ Pelecanidae (2), տառեղներ Ardeidae (8), արագիլներ Ciconiidae (2), տարգալակտուցայիններ Threskiornithidae (2), ճուռակներ Accipitridae (2), ջրարծիվներ Pandionidae (1), հովվիկներ Rallidae (5), կռունկներ Gruidae (2), կոցար-կաչաղակներ Haemotopodidae (1), բզակտուցայիններ Recurvirostridae (1), քարադրայիններ Charadriidae (3), մորակոցարայիններ Scolopacidae (15), որորներ Laridae (5), ջրածիճառայիններ Sternidae (5), բվեր Strigidae (1), ծիծեռնակայիններ Hirundinidae (1), խաղտտնիկներ Motacillidae (7), ջրաճնճուկներ Cinclidae (1), կեռնեխայիններ Turdidae (1), շահրիկներ Sylviidae (6), սերինոսներ Fringillidae (1), դրախտապաններ Emberizidae (1):

Մարդկանց կացարանները լայնորեն, սակայն ոչ խիտ տարածված են “Արփի Լիճ” ազգային պարկի պահպանման գոտում և ներկայացված են Աշոցք քաղաքով և մի շարք մեծ և փոքր գյուղերով: Խիստ կլիմայական պայմանների շնորհիվ պարկի տարածքում մրգատու ծառեր հազվադեպ են գտնվում: Տան հետնաբակերը հիմնականում պատկերված են կարտոֆիլով և որոշ գյուղերում ցածր թփերով: Այնուհանդերձ անտառապատ վայրերի ճնճղազգիները հազվադեպ են հանդիպում այս ծագման վայրում, և տեսակների մեծ մասը ներառում են տիպիկ սինանտրոպ և ամենուրեք գտնվող տեսակներ: Սրանցից ամենանշանավորներն են սպիտակ արագիլը (*Ciconia ciconia*), սովորական կաչաղակը (*Pica pica*), մոխրագույն ագռավը (*Corvus corone*), սովորական ճայը (*Corvus monedula*), սովորական սարյակը (*Sturnus vulgaris*), սպիտակ խաղտտնիկը (*Motacilla alba*), գյուղական ծիծեռնակը (*Hirundo rustica*) և տնային ճնճուկը (*Passer domesticus*): Քարե կառույցները, տները և ամբարները գրավում են ժայռային վայրերի տեսակների, ինչպիսիք են սևուկ կարմրատուտը (*Phoenicurus ochruros*), ժայռային ճնճուկը (*Petronia petronia*) և բարձունքների գյուղերում պատահում է լեռնային վշասարեկը (*Carduelis flavirostris*) և ձյան ճնճուկը (*Fringilla montifringilla*):

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի պահպանման գոտում գտնվող մարդկանց կացարաններին բնորոշ տեսակները ներառում են 53 տեսակ, որից 5 տեսակները գրանցված են Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում և 1-ը ԲՊՄՄ Կարմիր ցուցակում: Պատկերն ընդգրկում է 43 բնական միջավայրի բնադրող և նստակյաց տեսակներ (3 հավանական կամ հնարավոր բնադրողներով), 11-չվողներ և 20 ձմեռողներ:

Հետևյալ ընտանիքները (բազմաթիվ տեսակներով) ներկայացված են “Արփի Լիճ” ազգային պարկի այս վայրում. արագիլներ Ciconiidae (1), ճուռակներ Accipitridae (1), բազեններ Falconidae (3), որորներ Laridae (1), աղավնիներ Columbidae (1), կկուներ Cuculidae (1), բվեր Strigidae (3), մանգաղաթևներ Apodidae (1), հոպոպներ Upupidae (1),

ծիծեռնակայիններ Hirundinidae (2), խաղտոնիկներ Motacillidae (7), եղնջաթոշնակներ Troglodytidae (1), կեռնեխայիններ Turdidae (6), շահրիկներ Sylviidae (5), ճանճորսայիններ Muscicapidae (1), երաշտահավեր Paridae (1), շամփրուկներ Laniidae (2), ճայեր Corvidae (4), սարյակներ Sturnidae (1), ճնճուկներ Passeridae (2), սերինոսներ Fringillidae (6), դրախտապաններ Emberizidae (2):

Վտանգներ

“Արփի Լիճ” ազգային պարկի թռչունների հետ կապված վտանգները հիմնականում պայմանավորված են օրինական և անօրինական մարդկային գործունեության հետ, որոնք տանում են “Արփի Լիճ” ազգային պարկի բնական միջավայրերի դառնալի և անդառնալի փոփոխությունների և ազդում են թռչունների վրա ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն: Հիմնական վտանգներն են.

Ուղղակի վտանգներ

ա. Ռեժիմի խախտումներ. Առաջնահերթ ազդում է գետնին բազմաող չափերով մեծ տեսակների վրա, ինչպիսիք են մոխրագույն սազը (*Anser anser*), գանգրափետուր հավալուանը (*Pelecanus crispus*), մարգահավը (*Crex crex*), մոխրագույն կռունկը (*Grus grus*) և հայկական որորը (*Larus armenicus*). Կղզիների վրա տեղակայված թռչունների բազմացման գաղութներ են այցելում ձկնորսները: Մարդկանց ներկայությամբ պատճառված խուճապը թռչունների բնադրող գաղութում կարող է բերել ձագերի և ձվերի զանգվածային կորստի: Նշվեց, որ մոխրագույն կռունկի բազմացման վայրերը հաճախակի են այցելվում մարդկանց կողմից և հատկապես օգտագործվում են արածեցման նպատակով բազմացման ժամանակահատվածում: Թռչունների ձագերին և ձվերին հասցվող այս վտանգները մեծանում են անասունների արածեցման ընթացքում պայմանավորված շների առկայությամբ:

բ. Որսագողությունը “Արփի Լիճ” ազգային պարկի տարածքի թռչուններին հասցվող նշանակալի վտանգներից մեկն է: Ապօրինի որսորդության օբյեկտները հիմնականում ջրային թռչուններն են, հավազգիները և այլ որսի տեսակները: Ձվերը և երիտասարդ առանձնյակները կարող են հավաքվել սննդի, առևտրի կամ այլ նպատակների համար: Աշոցքի տարածաշրջանը մասնավորապես հայտնի է ջրլող թռչունների գաղութների առկայությամբ: Մեծ մորակտցարը (*Gallinago media*) հայտնի որսորդության օբյեկտ էր, մինչև որ տեսակի որսորդությունը ամբողջովին արգելվեց: Այնուհանդերձ, ապօրինի որսորդության դեպքերը դեռևս հազվադեպ չեն: Տարածքում ապօրինի որսորդությունը տեղի է ունենում տարվա բոլոր եղանակներին՝ ներառած զարնանը և ամռանը: Հաճախակի սպանվում են նաև որսի օբյեկտ չհանդիսացող տարբեր գիշատիչ թռչունները:

Անուղղակի վտանգներ

ա. Գերարածեցում. “Արփի Լիճ” ազգային պարկի լեռնային տափաստանների և մարգագետինների մեծ մասի վրա խիստ բացասաբար է ազդում եղջերավոր անասունների գերարածեցումը, որի հետևանքները էրոզիայի պարզ նշաններով երևում են մի քանի տեղամասերում: Բացի այդ, գերարածեցման հետևանքով ոչնչանում են նաև ցամաքային անողնաշար կենդանիներ, որոնք հանդիսանում են բնադրող և չվող միջատակեր թռչունների /տափաստանային հողմավար բազե (*Falco naumanni*),

կարմրաոտ բազե (*Falco vespertinus*) և տարբեր ճնճղազգիներ/ հիմնական կերային բազան:

բ. Ինտենսիվ գյուղատնտեսություն՝ պարարտանյութերի, հերբիցիդների և պեստիցիդների օգտագործմամբ: Այս գործոնը որպես վտանգի աղբյուր քիչ է ուսումնասիրված, ուստի անհրաժեշտ են հատուկ ուսումնասիրություններ՝ դրանց ազդեցության աստիճանը հազվագյուտ և անհետացող թռչնատեսակների վրա պարզելու համար:

գ. Անարդյունավետ և չկանոնակարգված ջրի կառավարում.

Ախուրյան գետի վրա ամբարտակի կառուցումը և ջրանցքի միաժամանակյա փորումը ամբարտակից շուրջ 10կմ գետի բուն հոսքի երկայնքով առաջ բերեց սահմանակից ճահճի և գետի հովտի այդ հատվածի ճահճի չորացմանը: Այդ փոփոխության հետևանքով Արփի Լճի բնական 400 հա ջրի մակերեսը մեծացավ մինչև ներկայիս 2084 հա և որպես արդյունք լճի վրա հայտնվեցին երկու մեծ կղզիներ և մի քանի փոքր կղզյակներ: Մինչ կղզիների հայտնվելը բարենպաստ պայմաններ կային գանգրափետուր հավալուսնի (*Pelecanus crispus*), մոխրագույն սագի (*Anser anser*), հայկական որորի (*Larus armenicus*) և այլ թռչունների բազմացման համար: Լճում ջրի մակարդակի տատանումը բազմացման ժամանակահատվածում կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ Արփի Լճում և Ախուրյան գետի հովտում բազմացող առափնյա թռչնաֆաունայի վրա: Ջրի մակարդակի տատանումները բացասաբար են ազդում նաև թռչնաֆաունայի բնականոն կենսակերպի վրա՝ հատկապես լճի ցամաքելու դեպքում, երբ կղզյակները այցելության համար մատչելի են դառնում մարդկանց և գիշատիչ կաթմասունների համար:

դ. Ձկնորսություն.

Արփի Լիճը հայտնի է տեղացի և այցելու ձկնորսների միջավայրում: Բարենպաստ տաք եղանակի դեպքում ձկնորսներին կարելի է հանդիպել Արփի Լճի հյուսիսային, արևելյան և հարավային ափերի ողջ երկայնքով: Որոշ դեպքերում օգտագործվում են նավակներ և ցանցեր, մոտենում, կամ նույնիսկ մտնում են կղզիներ՝ պատճառելով նշանակալի վնաս ջրլող թռչունների բազմացնող գաղութներին: Երբեմն թռչունները ոչնչանում են ընկնելով թակարդների և ձկնորսական ցանցերի մեջ, որոնք տեղադրվում են բազմացման և կերակրման տարածքների մոտակայքում:

Պահպանություն

Նախկին և ներկայիս ուսումնասիրությունների արդյունքները ցույց են տալիս, որ Արփի Լիճ ԱՊ-ում գտնվող որոշ տարածքները հանդիսանում են թռչնաֆաունայի բազմազանության կարևորագույն ապրելավայրերից մեկը Հանրապետությունում և ծառայում են որպես կանգառի վայր չվող տեսակների համար՝ գարնան և աշնան անցման ընթացքում:

Արփի Լճի մեծ կղզիներից երկուսն էլ՝ սահմանակից ջրային մակերևույթի հետ միասին հանդիսանում են հիմնական կամ եզակի բազմացման համար բնական միջավայր մոխրագույն սագի (*Anser anser*), մոխրագույն բադի (*Anas strepera*), գանգրափետուր հավալուսնի (*Pelecanus crispus*) և հայկական որորի (*Larus armenicus*) համար:

Ախուրյան գետի հովտում գտնվող տորֆային ճահիճները, հեղեղված սարահարթերը և մարգագետինները հանդիսանում են բազմացման համար կարևոր բնական միջավայր մոխրագույն բադի (*Anas strepera*), մարգագետնային մկնաճուռակի (*Circus pygargus*) և մոխրագույն կոռնկի (*Grus grus*), ինչպես նաև մեծ մորակտցարի (*Gallinago media*) կողմից օգտագործվող հիմնական բնական միջավայր չուի ընթացքում:

Ախուրյան գետի հատվածը միանալով բնական կաղամախու անտառաշատ վայրերին և ժայռային կիրճին հիմնական ապրելավայրեր է հանդիսանում սև արագիլի (*Ciconia nigra*), բվեճի (*Bubo bubo*), սապսանի (*Falco peregrinus*) և ճուռականման շահրիկի (*Sylvia nisoria*) համար: Բոլոր վերընշված ապրելավայրերը պետք է պահպանվեն ԱԼԱՊ անձնակազմի կողմից, պարբերաբար հսկողության միջոցով, հատկապես մարտից միջև հունիս ընկած ձվադրության և ձագերի աճեցման ժամանակահատվածում:

Կաթնասուններ

Աշոցքի սարահարթում գրանցված են կաթնասունների դասի 6 կարգերի 38 ներկայացուցիչներ, որոնք ընդգրկում են միջատակերների՝ 7, չղջիկների՝ 8, կրծողների՝ 11, նապաստակի՝ 1, գիշատիչների՝ 9 և սմբակավորների՝ 2 տեսակներ: Խոշոր կաթնասուններից սարահարթում գրեթե ամենուր հանդիպում են եվրոպական նապաստակը (*Lepus europaeus*), աղվեսը (*Vulpes vulpes*) և գայլը (*Canis lupus*): Խայտաքիսը (*Vormela peregusna*) գրանցվել է Աշոցքի սարահարթում և Վրաստանի հետ սահմանի վրա՝ Մադաթափա լճի մերձակայքում: Ջրասամույրը (*Lutra lutra*) հանդիպում է Ախուրյան գետի կիրճում, գորշուկը (*Meles meles*) Ջավախքի լեռնաշղթայի արևմտյան և Ղուկասյան լեռնաշղթայի հարավային լանջերին տեղակայված կիրճերում: Կաթնասունների որոշ տեսակների քանակը նվազում է: Դրանք են՝ գորշ համստերիկը (*Cricetulus migratorius*) և փոքրասիական համստերիկը (*Mesocricetus brandti*), ջրասամույրը և խայտաքիսը: Վեց տեսակները Կովկասի էնդեմիկ են. Ներինգի կուրամուկ (*Nannospalax nehringi*), փոքրասիական համստերիկ (*Mesocricetus brandti*), դաղստանյան դաշտամուկ (*Microtus daghestanicus*), Նազարովի դաշտամուկ (*Microtus nasarovi*), կովկասյան գորշատամ (*Sorex caucasicus*) և Շելկովնիկովի կուլորրա (*Neomys schelkownikowi*): Այս տեսակների ապրելավայրերը գտնվում են սարահարթի անդրսահմանային հայ-վրացական տարածքում և Ջավախքի լեռնաշղթայում:

Միակ ոչ բնիկ վայրի տեսակը մշկամուկն է (*Ondatra zibethicus*), որը կլիմայավարժեցվել է Խանչալի լճում 1980-ական թվականներին և հետագայում տարածվել է Ջավախքի լճերի մեծ մասում, հատկապես՝ Արփի և Արդենիս լճերում:

Վերը նշված տեսակներից երեքը հազվագյուտ են.

- 1) Գորշ արջ (*Ursus arctos*): Գրանցված է 2010 թ. Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում որպես “Խոցելի” (VU B1 b(iii))
- 2) Խայտաքիս (*Vormela peregusna*): Գրանցված է 2010 թ. Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում որպես “Խոցելի” (VU A2c+B1 b(iii)) և 2010 թ. Բնության Պահպանության Միջազգային Միության (ԲՊՄՄ) Կարմիր ցուցակում որպես “Խոցելի” (A2c):
- 3) Ջրասամույր (*Lutra lutra*): Գրանցված է 2010 թ. Հայաստանի Հանրապետության կենդանիների Կարմիր գրքում որպես “Անհետացող” (EN D) և 2010 թ. Բնության

պահպանության միջազգային միության (ԲՊՄՄ) Կարմիր ցուցակում որպես “Գրեթե վտանգված” (Near Threatened):

Վտանգներ

Արփի լիճ ազգային պարկի կաթնասուններին սպառնացող հիմնական վտանգները հետևյալն են.

- 1) Գայլերի ու տեղացի բնակչության մեջ կոնֆլիկտները: Դրանք բխում են վայրի որսատեսակների պակասից ինչը ստիպում է գայլերին հարձակվել անասունների վրա, իսկ մարդկանց՝ սպանել գայլերին
- 2) Թունաքիմիկատների և պարարտանյութերի լայնածավալ օգտագործումը ինչը նպաստում է կրծողների և ձկնային պաշարների նվազեցմանը և դրանցով սնվող գիշատիչների (խայտաքիս, արջ, ջրասամույր) թվաքանակի կրճատմանը
- 3) Անկայուն ջրօգտագործումը, հատկապես՝ ջրավազաններում, ինչի հետևանքով առաջանում է հողի էրոզիա և վատթարանում է ջրի որակը, արդյունքում ջրասամույրը զրկվում է իր հիմնական ապրելավայրերից

Պահպանություն

Կաթնասունների պահպանությանը ուղղված բնապահպանական միջոցառումները պետք է ընդգրկեն հետևյալ ոլորտներ.

Անասնապահության ժամանակակից մոտեցումների կիրառում, որը կնվազեցնի անասունների կորուստը գայլերի պատճառով՝

- 1) Գամփոռների և նմանատիպ շների օգտագործում անասունների արածեցման ժամանակ
- 2) Գիշատիչներին ետ սովորացնող մեթոդների կիրառում: Օրինակ. եթե գայլերի կողմից սպանված կենդանու մարմնի մեջ սրսկվում է լիթիում քլորիդի լուծույթը, ապա այս լեշով սնվող գայլերի մոտ փսխում է առաջանում և գիշատիչները ետ են սովորում անասունների վրա հարձակվելուց
- 3) Էլեկտրական ցանցի օգտագործում անասնագոմերի շուրջ

Վտանգված տեսակներից պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել ջրասամույրի (*Lutra lutra*) պահպանությանը: Այդ նպատակով պետք է տեսակի ապրելավայրերում (*Ակհուրյան գետի*) իրականացվի մշտական հսկողություն:

1.9. Սոցիալ-տնտեսական և մշակութային կարգավիճակ

1.9.1. Ժողովրդագրություն

Գտնվելով Փոքր Կովկասի լեռներում Հայաստանը ամբողջությամբ հանդիսանում է լեռնային երկիր, որին արևելքից սահմանակից է Ադրբեջանը (սահմանը՝ 566 կմ), հարավ-արևմուտքից՝ Ադրբեջանի Նախիջևանի հանրապետությունը (221 կմ), հյուսիսից՝ Վրաստանը (164 կմ), հարավից՝ Իրանը (35 կմ) և արևմուտքից՝ Թուրքիան (268 կմ):

“Արփի Լիճ” ազգային պարկը և դրա պահպանման գոտին գտնվում են Շիրակի մարզի հյուսիսային մասում, Ամասիայի և Աշոցքի տարածաշրջաններում: Առաջին բնակավայրերը

հայտնվել են մ.թ.ա. 8-րդ դարում: Նախկինում այս բարձրալեռնային շրջանը հիմնականում օգտագործվում էր ամռանը՝ անասունների արածեցման, որսի ու ձկնորսության համար: Ներկայումս գոյություն ունեցող բնակավայրերը և բնակչության հիմնական կազմը ձևավորվել են անցած 3 տասնամյակների ընթացքում մի շարք գործոնների ազդեցությամբ:

1988 թ-ին Մարզի հյուսիսային հատվածը խիստ տուժել էր ուժեղ երկրաշարժից: Շատ գյուղեր և տներ ավերվել էին ու հետագայում չեն վերականգնվել: «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում գտնվում են 14 համայնքներ, իսկ դրանց բնակչությունը կազմում է 4754 մարդ (աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու համայնքների բնակչությունը

Գյուղ	Գրանցված բնակչություն	Իրական բնակչություն	Գրանցված տնային տնտեսությունների քանակ
Աղվորիկ	136	84	40
Արդենիս	146	127	41
Բավրա	620	500	141
Բերդաշեն (Պաղակն)	292	284	65
Գառնառիճ (Եղնաջուր)	259	261	75
Ղազանչի	605	542	145
Մեծ Սեպասար	948	866	226
Սարագյուղ	213	170	46
Շաղիկ	184	124	35
Սիզավետ	395	385	88
Թավշուտ	430	391	93
Ծաղկուտ (Լորասար)	286	186	71
Ջառիշատ (Երիզակ)	105	100	53
Ձորակերտ (Դարիկ)	135	131	40
Ընդամենը	4754	4151	1159

1.9.2. Տեղական տնտեսությունը, հողերի և բնական այլ ռեսուրսների օգտագործումը

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում մասնաթերք և կաթնամթերք արտադրող խոշոր ձեռնարկություններ և արտադրամասեր, որոնք գոյություն ունեին խորհրդային ժամանակաշրջանում, այլևս չկան:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում ծառայությունների սեկտորի դերը մեծ է, հիմնականում, դա շարժուն մանրածախ առևտրականներն են, որոնք մթերքներ ու ապրանքներ են վաճառում գյուղերում: Մասնավոր և հասարակական այլ ծառայությունները կենտրոնացված են Գյումրիում, որտեղ գտնվում են խոշոր խանութները, ռեստորանները, գազալցակայանները և հյուրանոցները:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու տնտեսությունը հիմնված է գյուղատնտեսության վրա: Միակ գոյություն ունեցող ձեռնարկությունը Մեծ Սեպասարում գտնվող պանրի ոչ մեծ արտադրամասն է:

Տեղի բնակչության փոքր մասը զբաղված է ծառայությունների սեկտորում և այլ ոլորտներում: Մյուսները աշխատում են որպես սեզոնային աշխատողներ: Շրջանում զբաղվածության հնարավորությունները շատ սահմանափակ են:

Մեղրի արտադրությունը, սնկերի և ուտելի խոտաբուսերի հավաքը կիրառվում են «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու գրեթե բոլոր գյուղերում անձնական օգտագործման նպատակով:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու մեկուսացված լինելու, ճանապարհների վատ վիճակի և տրանսպորտային միջոցների անբավարարության պատճառով գյուղատնտեսական արտադրանքի սպառման հիմնական շուկա ներթափանցելը շատ դժվար է, իսկ գները բարձր են: Ներկա պահին, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի արտադրությունն աննպատակահարմար է՝ ցածրորակ հողերի անբավարար արտադրողականության և բերքի ավելցուկի անբավարարության պատճառով: Ընտանիքներին բաժին են ընկնում ոչ մեծ բանջարանոցներ, որտեղ նրանք սեփական օգտագործման համար աճեցնում են կարտոֆիլ, բանջարեղեն և խոտաբույսեր:

Գոյություն ունի գյուղատնտեսական տեխնիկայի մեծ պահանջարկ, քանի որ առկա գյուղատնտեսական և տրանսպորտային միջոցները հնացել են և գտնվում են վատ վիճակում: Մասնավոր տեխնիկան տրվում է վճարի կամ այլ ծառայության դիմաց: Ամեն երկրորդ ընտանիքն ունի առնվազն մեկ ձի, որը տրանսպորտային միջոցի դեր է կատարում: Մեղվաբուծության ծավալները նույնպես փոքր են: Շատ տարածքներ դասակարգված են որպես «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու վարելահողեր, իրականում լինելով արոտավայրեր կամ խոտհարքեր: Մյուս հողատարածքները օգտագործվում են անասնակերի աճեցման համար:

Կարտոֆիլի և ցորենի մշակման համար նախկինում կատարված խոնավ տարածքների դրենաժային և ոռոգման աշխատանքներն անարդյունավետ էին՝ կլիմայական խիստ պայմանների, հողի ցածր բերքատվության և վեգետացիոն կարճ ժամանակաշրջանի պատճառով: Արդյունքում, շատ դաշտեր լքված են և այժմ օգտագործվում են որպես արոտավայրեր: Կարելի է ենթադրել, որ սարահարթի խիստ անբարենպաստ կլիմայական և հողային պայմաններից ելնելով, որոշ գյուղատնտեսական աշխատանք քիչ արդյունավետ է լինելու:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում, համայնքային հողատարածքների վրա իրականացվող անասնապահությունը տեղացի բնակչության համար ամենակարևոր և

հիմնական տնտեսական գործունեությունն է: Միաժամանակ, հողերի ցածր արտադրողականությունը, գերարածեցումը և անբավարար հսկողությունը հանգեցնում են արոտավայրերի որակի լայնածավալ վատթարացմանը, իսկ ամբողջ Աշոցքի սարահարթում առկա են էրոզիայի հետքեր: Համայնքային արոտավայրերը վարձակալվում են համայնքների բնակիչների և այլ անձանց կողմից:

Հողերի վարձակալումից ստացված գումարները կազմում են համայնքների համար եկամուտների ամենակարևոր աղբյուրը և հիմնականում օգտագործվում են ընթացիկ ծախսերը հոգալու համար:

Ընտանի կենդանիներից, հիմնականում, պահվում են խոշոր եղջերավոր անասուններ և ոչխարներ: Սովորաբար գյուղերը վարձում են մեկ հովիվ, որը արածեցնում է առանձին սեփականատերերին պատկանող անասուններին՝ բացի հորթերից: Փոքր համայնքները մշակել են ռոտացիոն համակարգ, որն ապահովում է համայնքի բոլոր ընտանիքների հավասար մասնակցությունը անասունների արածեցման գործընթացում: Պանիրը շրջանում հանդիսանում է միակ արտադրվող սննդամթերքը, քանի որ այլընտրանքային արտադրամասեր գործնականում գոյություն չունեն:

Խոշոր եղջերավոր անասունները տնային տնտեսությունների համար անփոխարինելի են, քանի որ դրանք տալիս են կաթ, պանիր, մածուն, կարագ և կաթնաշոռ: Կաթը հավաքում են մասնավոր ընկերությունները, որից ստացված գումարը շատ ընտանիքների համար միակ գումարի աղբյուրն է հանդիսանում: Անասնապահության ամենակարևոր կողմերից մեկը ամռան շրջանում գոմաղբի հավաքումն ու չորացումն է, ինչը «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու տնային տնտեսությունների մեծ մասի համար հանդիսանում է էներգիայի միակ աղբյուրը (սննդի պատրաստում և ջեռուցում խիստ ձմեռվա 6-8 ամիսների ընթացքում): Կաթնամթերքը և գոմաղբի աղյուսները տեղական տնտեսությունում կարևոր դեր են խաղում, ինչի պատճառով էլ տեղական բնակչությունը բավականին մեծ քանակությամբ անասուն է պահում:

Ախորյան գետի հին հունի սահմաններում գտնվող խոնավ տարածքներն օգտագործվում են մեծ մասամբ խոտհնձի համար: Խոտհարքերի ներկա տարածքները բավական չեն մեծաքանակ անասունների պահման համար, որոնք արդեն գերազանցել են որոշ համայնքներում գտնվող արոտավայրերի ներկա հզորությունները:

Չնայած Արփի լճում ձկնորսության և ձկնաբուծության զարգացման համար որոշ հետաքրքրություն է ցուցաբերվում, այնուամենայնիվ, լայնածավալ որս այստեղ չի կատարվում: Արփի լճում արդյունագործական ձկնորսության պոտենցիալը ցածր է, բայց առանձին ընտանիքների կողմից իրականացվող սիրողական ձկնորսությունը լրացուցիչ սպիտակուցների ստացման կարևոր աղբյուր է հանդիսանում:

ԳԼՈՒԽ II. ՏԵՍԼԱԿԱՆ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ

2.1. Տեսլական

1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի և դրա պահպանման գոտու տեսլականը մշակվել է 2008 թ-ին կազմակերպված հանդիպմանը՝ սկսելով մասնակցային կառավարման պլանավորման գործընթացը: Տեսլականը մշակվել է 78 մասնակիցների կողմից, որոնց կազմի մեջ մտնում էին «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու համայնքների

անդամներ, կառավարության ներկայացուցիչներ, գիտնականներ, ռեսուրսների կառավարման մասնագետներ, մասնավոր սեկտորի ներկայացուցիչներ և տարածքի ՀԿ-ների անդամներ: Տեսլականը արտահայտում է հանդիպման մասնակիցների և «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու համայնքների կողմից արտահայտված երկարաժամկետ հեռանկերները և ձևակերպում է ռազմավարության հիմքը՝ մինչև 2030 թ. տեսլականի մեջ նշված նպատակներին հասնելու համար:
Տեսլականի կարևոր տարրերը հետևյալն են.

- 1) «Արփի լիճ» ազգային պարկի կայուն կառավարում և կենսաբազմազանության պահպանության բարձր մակարդակի ապահովում.
- 2) երկարաժամկետ և շոշափելի շահեր՝ պահպանման գոտու բնակչության և ապագա սերունդների համար.
- 3) «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտու ռեսուրսների կայուն օգտագործում.
- 4) երկարաժամկետ բնապահպանական շահեր, հատկապես՝ ջրային ռեսուրսների, կենսաբազմազանության և տուրիզմի շնորհիվ.
- 5) բնակչության կայունացմանը նպաստող տնտեսական պայմանների բարելավում.
- 6) զբաղվածության ապահովում՝ տուրիզմի զարգացման միջոցով.
- 7) բնակչության աճի ապահովում՝ տնտեսական աճի շնորհիվ.
- 8) Արփի լճին վերաբերող հարցերի արդյունավետ կարգավորում.
- 9) գյուղատնտեսական մթերքների և այլ ռեսուրսների տեղական մշակում.
- 10) խմելու որակյալ ջրի կայուն մատակարարում.
- 11) այլընտրանքային էներգիայի աղբյուրների օգտագործում.
- 12) ապագա սերունդներին բարելավված պայմանների ապահովում՝ պետական և միջազգային ծրագրերի իրականացման միջոցով.
- 13) մաքուր շրջակա միջավայրի ապահովում.
- 14) բարձր չափանիշներին համապատասխանող առողջապահական համակարգի զարգացում.
- 15) կրթական կառույցների կարողությունների զարգացում, կրթական և մշակութային կենտրոնների ստեղծում.
- 16) գյուղատնտեսական արտադրության ընդլայնում.
- 17) ձմեռային սպորտի համար համապատասխան ենթակառուցվածքների ստեղծում.
- 18) գորգագործության զարգացում.
- 19) սոցիալական ենթակառուցվածքի զարգացում.
- 20) էկոլոգիական իրազեկության բարձր մակարդակի ապահովում.
- 21) փոքր ձեռնարկությունների ստեղծում.
- 22) պահպանման գոտու համայնքների համար «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում և ազգային պարկի տնտեսական և ռեկրեացիոն գոտիների սահմաններում գտնվող տարածքներում ձեռնարկատիրության և կայուն օգտագործման արտոնությունների ապահովում.
- 23) պատմամշակութային հուշարձանների պահպանությանն ուղղված գործընթացների ապահովում.

2. Տեսլականի տարրերը արտացոլում համայնքային տարածքների կայուն զարգացումը «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման գործընթացում, ինչը պահանջում է մարտավարությունների և կանոնակարգերի մասնակցային մշակում՝ ապահովելով «Արփի լիճ» ազգային պարկի և դրա պահպանման գոտու ռեսուրսների և հողերի օգտագործման կայունությունը:

3. «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու տեսլականը հետևյալն է.

Մինչև 2030 թվականը «Արփի լիճ» ազգային պարկը և դրա պահպանման գոտին հայտնի կլինեն որպես պետական մարմնի և տեղական համայնքների կողմից պլանավորված և կառավարվող տարածք, որը արդյունավետ կառավարման արդյունքում հաջողությամբ կպահպանվի և կօգտագործվի՝ հիմնվելով Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից հաստատված «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանի վրա: Շիրակի մարզին բնորոշ յուրահատուկ մերձալպյան մարգագետինների մոդելային տարածքները կայուն եղանակով կպահպանվեն են և պահպանությունը կընդգրկի Արփի լիճը, որպես Հայաստանի ամենակարևոր ջրաղբյուրներից մեկը: «Արփի լիճ» ազգային պարկին և դրա պահպանման գոտուն ուղղված ազգային և միջազգային ներդրումները կնպաստեն պարկի, այդ թվում՝ Արփի լճի կայուն պահպանությանը և կառավարմանը՝ բարելավելով պահպանման գոտու բնակչության սոցիալ տնտեսական վիճակը: Դա կհանդիսանա պահպանման գոտու կայուն տնտեսական օգտագործման նորագույն մոտեցումների կիրառման արդյունք (գյուղատնտեսական և անասնապահական սեկտորի ուժեղացում և բազմազանեցում, հանրապետությունում և արտասահմանում մեծ պահանջարկ ունեցող տեղական արտադրանքի վերամշակում): Տարածքը հայտնի կդառնա իր բարձրորակ ջրային ռեսուրսներով, այլընտրանքային էներգիայի արտադրությամբ, մեղվաբուծությամբ, ոչխարի բրդի վերամշակմամբ և ավանդական գորգագործությամբ, որոնք կիրականացվեն տեղական փոքր ձեռնարկությունների ուժերով: Համատեղ ջանքերը կհանգեցնեն նոր աշխատատեղերի ստեղծմանը, կյանքի պայմանների բարելավմանը, պահպանման գոտում բնակչության կայունացմանը, էկոլոգիական իրազեկության մակարդակի բարձրացմանը և սոցիալական ենթակառուցվածքի նշանակալի բարելավմանը: «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարածքը իրենից կներկայացնի Հայաստանում զարգացող համայնքային հողօգտագործման պլանավորման և կայուն զարգացման մոդել:

2.2. Նպատակներ և խնդիրներ

1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ընդհանուր նպատակն է՝ տարածքի որպես բարձր լեռնային լանդշաֆտի պահպանումը և էկոհամակարգերի բնական զարգացման գործընթացներին նպաստող ռեսուրսների կայուն կառավարումը:

2. «Արփի լիճ» ազգային պարկի խնդիրներն են.

1) «Արփի լիճ» ազգային պարկի, ներառյալ՝ արևմտյան, արևելյան, «Ախուրյանի կիրճ», «Արդենիս» և «Ավար» տեղամասերի կենսաբազմազանության կայուն պահպանությունը և էկոլոգիական ամբողջականության ապահովումը, որի համար պահանջվում է հետևյալ միջոցառումների իրականացումը՝

ա. «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարածքի գործառնական գոտիների համար օրենսդրությամբ սահմանված պահանջային ռեժիմների աահովում.

բ. կենսաբազմազանության և էկոհամակարգերի պահպանությանն ուղղված կիրառելի և անհրաժեշտ կառավարման ծրագրերի՝ որպես տարածքի կայուն զարգացման և կառավարման միջոցների մշակում և իրականացում.

գ. կառավարման պլանի իրականացում արհեստավարժ խմբի կողմից, որի կազմի մեջ կմտնեն կառավարման համակարգի և պահպանման գոտու համայնքների ներկայացուցիչները (համակառավարում).

դ. պահպանվող տարածքների սահմանազատում և հողային ռեսուրսների օգտագործում.

ե. համագործակցություն «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի, Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության, համայնքներում ռեսուրսներ օգտագործողների և այլ շահագրգիռ մարմինների միջև.

զ. համագործակցություն Վրաստանի «Ջավախեթի» ազգային պարկի հետ, համատեղ պահպանության գործունեության որոշում և իրականացում, ծրագրերի համատեղ իրականացում:

2) Տեղական իշխանության տրամադրվածություն, պահպանման գոտու համայնքների, «Արփի լիճ» ազգային պարկի, շահագրգիռ կողմերի, պահպանվող տարածքների ներդաշնակ զարգացում՝ կառավարման և բիզնես պլաններին համապատասխան, որի համար պահանջվում է հետևյալ միջոցառումների իրականացումը՝

ա. «Արփի լիճ» ազգային պարկի առաջխաղացումը և պահպանման գոտու կայուն զարգացման կարևորությունը տարածաշրջանային և տեղական մակարդակներով

բ. «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու՝ որպես համայնքային հողօգտագործման կառավարման մոդելի ստեղծում.

գ. պահպանման գոտու բնակիչներին վստահեցում/հավաստիացում, որ «Արփի լիճ» ազգային պարկը ստեղծվել է ուղղակի և անուղղակի տնտեսական և սոցիալական շահեր ապահովելու համար:

3) Տարածաշրջանի և «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու տնտեսական զարգացման առաջընթացը՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծումից հետո, որի համար պահանջվում է հետևյալ միջոցառումների իրականացումը՝

ա.«Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման և բիզնես պլանների իրականացում.

բ. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ու Շիրակի մարզի տնտեսական զարգացում.

գ. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ռեսուրսների օգտագործման միջոցով շահույթի ստեղծում ներգրավված կողմերի համար.

դ. «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի և ներգրավված համակառավարվող կողմերի համար կարողությունների զարգացում և նոր գիտելիքների փոխանցում՝ պահպանման գոտում իրականացվող գործողությունների համար.

ե. բնական ռեսուրսների կառավարման բարելավում և «Արփի լիճ» ազգային պարկում սկիզբ առնող բարձրորակ ջրային ռեսուրսների պահպանություն.

զ. տարածաշրջանային համագործակցությանը նպաստող ազգային և միջազգային դոնորների աջակցության ապահովում:

4) «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու՝ որպես տուրիստական վայրի առաջխաղացում, որի համար պահանջվում է հետևյալ միջոցառումների իրականացումը՝

բ. այցելուների համար նախատեսվող միջազգային չափանիշներին համապատասխանող ենթակառուցվածքի զարգացում:

5) «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու ֆինանսական կայունության ապահովում, որի համար պահանջվում է հետևյալ միջոցառման իրականացումը՝

Լիարժեք կազմված բիզնես պլանի մշակում և իրականացում՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի եկամուտների ստացման ոլորտում ներուժի լիարժեք օգտագործմամբ, շեշտը դնելով կայուն բնօգտագործման ու պահպանության և ոռոգման ու հիդրոէլեկտրակայանների գործարկման համար համայնքներին բարձրորակ ջրամատակարարման ապահովման վրա:

6) «Արփի լիճ» ազգային պարկը և դրա պահպանման գոտին հանդիսանում են բնական ռեսուրսների կառավարման հուսալի մոդել Հայաստանի Հանրապետության և հարակից երկրների համար, որի համար պահանջվում է հետևյալ միջոցառումների իրականացումը՝

ա. նպատակային ուսուցանում և կարողությունների հզորացում կայուն զարգացման և հողօգտագործման կառավարման ոլորտում.
բ. պահպանման գոտու համայնքների մասնակցություն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանի մշակման և իրականացման, բիզնես պլանի և պահպանման գոտու զարգացման ծրագրի աջակցման մեջ, ինչը կնպաստի դրանց ընդգրկմանը պահպանման գոտու համայնքների հետ համատեղ մշակված Շիրակի մարզի ինտեգրված տարածքային հողօգտագործման պլանի (ԻՏՀՊ) մեջ.

գ. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ներդրում հանրապետության կենսաբազմազանության պահպանության, ԲՀՊՏ-ների համակարգի գործունեության և շրջանի կայուն սոցիալ-տնտեսական զարգացման մեջ.

դ. կառավարման պլանի, բիզնես պլանի և պահպանման գոտու զարգացման ծրագրի լայն տարածում ուսուցողական նպատակներով:

ԳԼՈՒԽ III. «ԱՐՓԻ ԼԻՃ» ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐԿԻ ՏԵՂԱՄԱՍԵՐԻ ԳՈՏԻԱՎՈՐՈՒՄԸ

3.1. Գոտիավորման հասկացությունը

1. Ազգային պարկի գոտիավորումը հանդիսանում է տարածքային կառավարման ընդունված գործիք, որն օգնում է աշխատանքների կազմակերպմանը և արդյունավետ դարձնում ազգային պարկի սահմաններում նշված գոտիներում կիրառվող մարտավարությունը: Այս մոտեցման կիրառումը կնպաստի ենթակառուցվածքի զարգացմանը և ռեսուրսների արդյունավետ ավանդական ու հեռանկարային օգտագործմանը «Արփի լիճ» ազգային պարկի հատուկ առանձնացված էկոլոգիապես խոցելի տարածքներում: Համաձայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կանոնադրության ազգային պարկը բաժանվում է հետևյալ երեք տարածագործառնական գոտիների՝

- 1) արգելոցային
- 2) ռեկրեացիոն
- 3) տնտեսական:

2. «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում օգտագործվող «արգելոցային գոտի» հասկացությունը համապատասխանում է միջազգային «հիմնական գոտի» կամ «անձեռնմխելի գոտի» հասկացություններին, «ռեկրեացիոն գոտի»-ն՝ «տուրիստական գոտի» կամ «այցելուների

գոտի» հասկացությանը, «տնտեսական գոտի»-ն՝ «ավանդական օգտագործման գոտի» կամ «բազմանպատակ օգտագործման գոտի» հասկացություններին: Միջազգային փորձում օգտագործվում են նաև մի շարք այլ կարգի գոտիներ: Ամենաշատ օգտագործվող տերմիններից մեկը դա «վերականգնման գոտի»-ն է, այսինքն այն ժամանակավորապես չօգտագործվող տարածքն է, որը մնում է այդպիսի վիճակում մինչև մոնիթորինգի տվյալները չեն հավաստում, որ այն ամբողջապես վերականգնվել է և կարող է նորից օգտագործվել: Վերականգնվելուց հետո վերականգնման գոտին կարող է ձևափոխվել մեկ այլ գոտու, որն ավելի հարմար է տարածքային կառավարման տեսանկյունից:

Արգելոցային գոտին բնութագրվում է ամենախիստ բնապահպանական ռեժիմով՝ ազգային պարկի կարևոր էկոհամակարգերի պահպանության համար:

3. Պահպանման գոտու առանձնացումը և դրա տնտեսական զարգացման աջակցումը հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետության և Գերմանիայի կառավարությունների միջև «Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծման համաձայնության կարևոր դրույթներից մեկը՝ համաձայնության մեջ նշված ֆինանսական աջակցության շրջանակներում՝ նպատակ ունենալով ապահովելու «Արփի լիճ» ազգային պարկի հարակից համայնքների հետ համագործակցությունը:

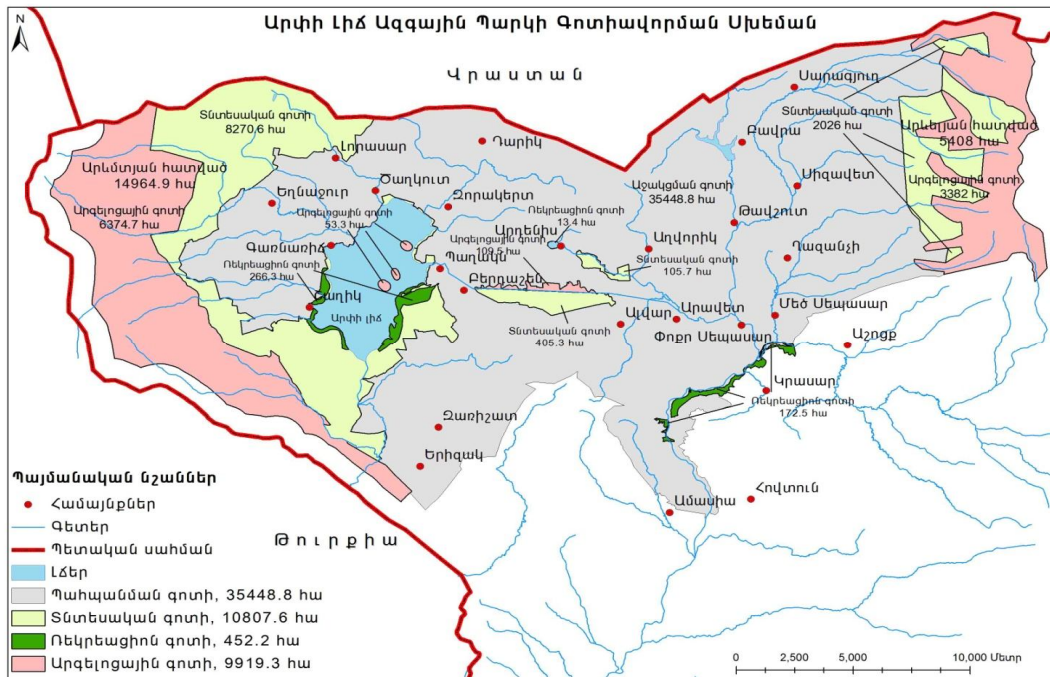
«Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծման հիմնական նախապայմանը հանդիսացել է «Արփի լիճ» ազգային պարկի ներառյալ բնապահպանական նպատակների և սահմանակից համայնքային տարածքների հողերի և ռեսուրսների կայուն օգտագործման միջև հավասարակշռության պահպանման անհրաժեշտությունը: Հաստատված գոտիավորման հատակագիծը ցույց է տալիս այդ հավասարակշռությունը՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարբեր մասերում և արտացոլում է տարածքի ռեսուրսների վերաբաշխումը՝ ըստ ռեսուրսների օգտագործման տարբեր եղանակների ու մարտավարությունների:

3.1.1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի գործառնական գոտիները

Պարկի տարածքը, ըստ պահպանության և օգտագործման ռեժիմի, գործառնական նշանակության և էկոլոգիական, գիտական, ռեկրեացիոն, տնտեսական, պատմամշակութային ու գեղագիտական արժեքների, բաժանված է արգելոցային, ռեկրեացիոն և տնտեսական տարածագործառնական գոտիների՝ համաձայն ՀՀ կառավարության 2011թ-ի հուլիսի 21-ի «Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմանների նկարագիրը, հատակագիծը, տարածքի չափը հաստատելու և հողերի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու մասին» N1151-Ն որոշման (Քարտեզ 4):

Քարտեզ 4

«Արփի լիճ» ազգային պարկի գոտիավորման սխեման

Ազգային պարկի պահպանության և օգտագործման ռեժիմը համաձայն կանոնադրության՝ ըստ տարածագործառնական գոտիների հետևյալն է.

Պարկի արգելոցային գոտում արգելվում են՝

- 1) ջրային ռեսուրսների օգտագործումը՝ ջրային համակարգերի միջոցով, և ջրային ռեժիմը խախտող ցանկացած գործունեություն.
- 2) տնտեսական և բնակելի օբյեկտների, ճանապարհների, խողովակաշարերի, էլեկտրահաղորդման գծերի և այլ հաղորդակցուղիների շինարարությունն ու շահագործումը՝ բացառությամբ արգելոցի գործունեության համար անհրաժեշտ օբյեկտների շինարարության (անտառապահի տնակ, արգելափակոց, սահմանանշան և այլն).
- 3) բուսական և կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների բնակության միջավայրի պայմանների խախտումը.
- 4) որսորդությունը, ձկնորսությունը.
- 5) կենդանիների և բույսերի նոր տեսակների, կենսատեխնոլոգիաների միջոցով ստացված գենետիկորեն ձևափոխված օրգանիզմների (տեսակների) ներմուծումն ու օգտագործումը, ինչպես նաև առանձին տեսակների քանակի մեծացման կամ պակասեցման նպատակով կատարվող որևէ աշխատանք.
- 6) բույսերի, ծաղիկների, պտուղների և սերմերի մթերումը՝ բացի արգելոցի տարածքի գիտական հետազոտությունների համար նախատեսված հավաքածուների հավաքումից.
- 7) անտառահատումները, անասունների արածեցումը, խոտհունձը և բուսական ծածկույթի այլ խախտումներ.
- 8) թունաքիմիկատների օգտագործումը՝ բույսերի պաշտպանության նպատակով, ինչպես նաև հանքային պարարտանյութերի օգտագործումը.

9) ռադիոակտիվ նյութերի և թափոնների, ինչպես նաև մարդու առողջության ու շրջակա միջավայրի համար վտանգավոր կամ թունավոր այլ նյութերի արտադրությունը, օգտագործումը և պահեստավորումը.

10) երկրաբանական ուսումնասիրության աշխատանքները, որոնք առաջացնում են հողային ծածկույթի խախտում.

11) օգտակար հանածոների հանքավայրերի, երևակումների շահագործումը, հանքանյութեր վերամշակող օբյեկտների տեղաբաշխումը.

12) ընդհանուր օգտագործման ճանապարհներից և ջրային ուղիներից դուրս շարժիչային և թրթուրավոր տրանսպորտային միջոցների երթևեկությունը և կանգառը ճանապարհային ցանցի սահմաններից դուրս կամ դրա համար չնախատեսված վայրերում.

13) ցանկացած այլ գործունեություն, որը խախտում է բնական համակարգերը և օբյեկտները կամ սպառնում է դրանց պահպանությանը:

Պարկի արգելոցային գոտում թույլատրվում են՝

ա. բնական էկոհամակարգերի, կենսաբազմազանության, լանդշաֆտների, բնության ժառանգության, ինչպես նաև պատմության և մշակույթի հուշարձանների գիտական ուսումնասիրությունները, հաշվառումը, գույքագրումը, մոնիթորինգը.

բ. պարկի կառավարման պլաններով սահմանված երթուղիներով ճանաչողական զբոսաշրջության կազմակերպումը.

գ. ուսումնական հաստատությունների կրթադաստիարակչական և ուսումնարտադրական պրակտիկաների անցկացումը:

8. Պարկի արգելոցային գոտու տարածք մուտքը թույլատրվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկ» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության գործադիր մարմնի կամ Հայաստանի Հանրապետության լիազորված պետական կառավարման մարմնի կողմից տրված անցագրերով:

9. Պարկի ռեկրեացիոն գոտու տարածքում արգելվում են՝

1) ջրային ռեժիմը խախտող ցանկացած գործունեություն.

2) բուսական և կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների բնակության միջավայրի պայմանների խախտումը.

3) անասունների արածեցումը.

4) բույսերի և կենդանիների նոր տեսակների, ինչպես նաև կենսատեխնոլոգիաների միջոցով ստացված՝ գենետիկորեն ձևափոխված օրգանիզմների (տեսակների) ներմուծման և կլիմայավարժեցման աշխատանքները.

5) թունաքիմիկատների օգտագործումը՝ բույսերի պաշտպանության նպատակով, ինչպես նաև հանքային պարարտանյութերի օգտագործումը.

6) էկոլոգիապես վնասակար, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված թույլատրելի նորմերը գերազանցող արտանետումներ և կեղտաջրեր առաջացնող տեխնոլոգիաների օգտագործումը.

7) ռադիոակտիվ նյութերի և թափոնների, ինչպես նաև մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի համար վտանգավոր կամ թունավոր այլ նյութերի արտադրությունը, օգտագործումը և պահեստավորումը.

8) երկրաբանական ուսումնասիրության աշխատանքները (հողային ծածկույթի խախտումով), օգտակար հանածոների հանքավայրերի, երևակումների շահագործումը, հանքանյութեր վերամշակող օբյեկտների տեղաբաշխումը.

9) անտառահատումները (բացառությամբ սանիտարական և խնամքի հատումների).

10) արդյունագործական նպատակով բուսական և կենդանական աշխարհի օբյեկտների և դրանց արգասիքների օգտագործումը.

11) ընդհանուր օգտագործման ճանապարհներից և ջրային ուղիներից դուրս շարժիչային և թրթուրավոր տրանսպորտային միջոցների երթևեկությունն ու կանգառը ճանապարհային ցանցի սահմաններից դուրս կամ դրա համար չնախատեսված վայրերում:

10. Պարկի ռեկրեացիոն գոտու տարածքում թույլատրվում են՝

1) քաղաքացիների հանգիստը.

2) բնական էկոհամակարգերի, կենսաբազմազանության, լանդշաֆտների, բնության ժառանգության, ինչպես նաև պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների գիտական ուսումնասիրությունները, հաշվառումը, գույքագրումը, մոնիթորինգը (այդ թվում՝ քաղաքացիների հանգստի կազմակերպման, սպասարկման ծառայությունների մոնիթորինգը).

3) ճանաչողական զբոսաշրջության կազմակերպումը.

4) ուսումնական հաստատությունների կրթադաստիարակչական և ուսումնաարտադրական պրակտիկաների անցկացումը.

5) սիրողական և մարզական ձկնորսությունը՝ այդ նպատակով առանձնացված վայրերում.

6) ռեկրեացիայի նպատակով հողերն օրենքով սահմանված կարգով վարձակալության տրամադրելը և համապատասխան սպասարկման ծառայությունների կազմակերպումը.

7) սանիտարական և խնամքի հատումները.

8) էկոհամակարգերի հավասարակշռությունը խախտող երևույթներն ու գործընթացները կանխարգելող, ինչպես նաև խախտված էկոհամակարգերի վերականգնման միջոցառումները.

9) սանիտարահիգիենիկ պայմանների ապահովման ու վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելման և վերացման միջոցառումները.

10) տրանսպորտային միջոցների մուտքն ու կանգառը՝ այդ նպատակով առանձնացված վայրերում.

11) անասունների ջրարփիացման նպատակով անասունների տեղափոխումը նախատեսված միջանցքների միջոցով.

12) վրանների տեղադրումը՝ դրանց համար առանձնացված վայրերում.

13) պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների հնագիտական ուսումնասիրությունները, վերականգնումը, նորոգումը և ամրակայումը:

11. Պարկի տնտեսական գոտու տարածքում արգելվում են՝

1) ջրային ռեժիմը խախտող ցանկացած գործունեություն.

2) բուսական և կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների բնակության միջավայրի պայմանների խախտումը.

3) անտառահատումները (բացառությամբ սանիտարական և խնամքի հատումների).

4) բույսերի և կենդանիների նոր տեսակների, ինչպես նաև կենսատեխնոլոգիաների միջոցով ստացված գենետիկորեն ձևափոխված օրգանիզմների (տեսակների) ներմուծման և կլիմայավարժեցման աշխատանքները.

5) թունաքիմիկատների օգտագործումը՝ բույսերի պաշտպանության նպատակով, ինչպես նաև հանքային պարարտանյութերի օգտագործումը.

6) էկոլոգիապես վնասակար, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված թույլատրելի նորմերը գերազանցող արտանետումների և կեղտաջրեր առաջացնող տեխնոլոգիաների օգտագործումը.

7) ռադիոակտիվ նյութերի և թափոնների, ինչպես նաև մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի համար վտանգավոր կամ թունավոր այլ նյութերի արտադրությունը, օգտագործումը, պահեստավորումը.

8) ընդերքի շահագործումը՝ պայթեցման միջոցով.

9) հանքանյութեր վերամշակող օբյեկտների տեղաբաշխումը.

10) ընդհանուր օգտագործման ճանապարհներից և ջրային ուղիներից դուրս շարժիչային և թրթուրավոր տրանսպորտային միջոցների երթևեկությունն ու կանգառը ճանապարհային ցանցի սահմաններից դուրս կամ դրա համար չնախատեսված վայրերում:

12. Պարկի տնտեսական գոտու տարածքում թույլատրվում են՝

1) էկոլոգիապես մաքուր մեթոդներով գյուղատնտեսական արտադրությունը.

2) տարածքին բնորոշ հազվագյուտ և արժեքավոր վայրի բույսերի ու կենդանիների վերարտադրությունը.

3) հանգստի և ճանաչողական զբոսաշրջության հետ կապված սպասարկման ծառայությունների կազմակերպումը.

4) պարկի ռեժիմով չարգելված արտադրության կազմակերպման նպատակով հողերի վարձակալությունը.

5) օրգանական պարարտանյութերի և բուսական ու կենդանական տեսակների վնասատուների և հիվանդությունների դեմ կենսաբանական ծագում ունեցող պայքարի միջոցների օգտագործումը.

6) Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ընդերքի, ջրային, բուսական և կենդանական ռեսուրսների օգտագործումը, այդ թվում՝ արդյունագործական ձկնորսությունը.

7) բնական էկոհամակարգերի, կենսաբազմազանության, լանդշաֆտների, բնության ժառանգության, ինչպես նաև պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների գիտական ուսումնասիրությունները, հաշվառումը, գույքագրումը, մոնիթորինգը (այդ թվում՝ գյուղատնտեսական, արտադրության, զբոսաշրջիկների և այցելուների սպասարկման ծառայությունների մոնիթորինգը).

8) ուսումնական հաստատությունների կրթադաստիարակչական և ուսումնարտադրական պրակտիկաների անցկացումը.

9) ճանաչողական զբոսաշրջության կազմակերպումը.

10) սանիտարական և խնամքի հատումները.

11) տրանսպորտային միջոցների երթևեկությունն ընդհանուր օգտագործման ճանապարհներով և ջրային ուղիներով:

12) պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների հնագիտական ուսումնասիրությունները, վերականգնումը, նորոգումը և ամրակայումը:

13. Ազգային պարկի տարածքի օգտագործումը վճարովի է (բացառությամբ կրթադաստիարակչական միջոցառումների և գիտական ուսումնասիրությունների) և կատարվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

14. Պարկի տարածքի վրա մարդածին ներգործությունը նվազեցնելու նպատակով սահմանվում է նաև պահպանման գոտի: «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում գտնվող համայնքների համար թույլատրելի գործունեությունը իր մեջ ներառում է խոտհունձը, անասունների արածեցումը, փեթակների և մեղվանոցների տեղադրումը, վայրի պտղի, սնկի, հատապտղի, դեղաբույսերի ու տեխնիկական հումքի հավաքումը և տնտեսական այնպիսի գործունեությունը, որը չի կարող սպառնալ «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու տարածքների էկոհամակարգերի կայունությանը, բուսական և կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների, գիտական կամ պատմամշակութային արժեք ունեցող օբյեկտների պահպանությանը:

3.1.2. «Արփի լիճ» ազգային պարկի արգելոցային գոտի

«Արփի լիճ» ազգային պարկի կանոնադրության համաձայն, արգելոցային գոտի մուտք գործելը և տարածքի օգտագործումը թույլատրվում է խիստ սահմանափակ գործունեության համար, քանի որ այն առանձնացվել է էկոհամակարգերի և կենսաբազմազանության պահպանության համար: Դրա օգտագործման թույլատրելի ձևերը՝ գիտական հետազոտություններն են, մոնիթորինգը, սահմանափակ ճանաչողական զբոսաշրջությունը և կրթադաստիարակչական գործունեությունը:

1. **Նպատակ.** Բնության պահպանության միջազգային միության (ԲՊՄՄ, IUCN) ազգային պարկերի արգելոցային գոտու մասին ուղեցույցի համաձայն, այս գոտու նպատակը յուրահատուկ էկոհամակարգերի կամ դրանց տարրերի պահպանությունն է մարդու ազդեցությունից: Արգելոցային գոտին իր մեջ պետք է ներառի պարկին բնորոշ էկոհամակարգերի մոդելային տարածքներ, որտեղ կա հարուստ կենսաբազմազանություն և պահպանության ռեժիմի կիրառման իրատեսական հնարավորություն: Ընդհանուր խնդիրը կայանում է կենսաբանական և լանդշաֆտային բազմազանության պահպանության, գիտական հետազոտությունների անցկացման, մոնիթորինգի իրականացման և էկոլոգիական կրթության ապահովման մեջ:

2. **Մարտավարության և կառավարման ուղեցույց.** «Արփի լիճ» ազգային պարկի ներառյալ՝ առանձին տեղամասերի արգելոցային գոտիներին վերաբերվող մարտավարության և կառավարման ուղեցույցի բաղադրիչները հետևյալն են.

- 1) գիտական հետազոտությունները իրականացվում են թույլտվության առկայության դեպքում,
- 2) գիտական գործունեությունը հաշվի է առնում արգելոցային գոտու էկոլոգիական ամբողջականությունը,
- 3) գիտական նպատակներով կենդանիների որսն ու բույսերի հավաքը իրականացվում են բացառիկ դեպքերում միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի, կամ

համապատասխան գիտական կազմակերպությունների եզրակացության և Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության կողմից տրված հատուկ թույլտվության հիման վրա,

- 4) գիտական հետազոտությունների ավարտից հետո դրանց արդյունքերի կրկնօրինակները (անմշակ և մշակված տվյալները) տրամադրվում են «Արփի լիճ» ազգային պարկին,
- 5) պահպանման գոտու և արգելոցային գոտու միջև ընկած տարածքը մեծ մասամբ պետք է կրի բուժերային բնույթ:

3. Նկարագրություն. «Արփի լիճ» ազգային պարկի 9919.3 հա տարածք ունեցող արգելոցային գոտին բաղկացած է 3 մասից: Արևմտյան մասն ընդգրկում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի արևմտյան մասում ընկած ամբողջ տարածքը՝ բացի 1 կմ լայնություն ունեցող հայ-թուրքական սահմանամերձ գոտուց: Այն պահպանում է Արփի լիճը, դրա վտակների կարևորագույն ջրհավաք ավազանները և կուսական տափաստանային լանդշաֆտները, որոնք չեն օգտագործվում արածեցման համար անցյալ դարի կեսերից՝ ռազմական սահմանամերձ գոտու ստեղծման պահից:

Արևմտյան արգելոցային գոտին (6428 հա) գտնվում է Եղնախաղի լեռնաշղթայի արևելյան լանջերի, ինչպես նաև Արփի լիճի երեք կղզիների վրա և սահմանակցում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտու հետ:

Արևելյան տեղամասի արգելոցային գոտին (3381.8 հա) գտնվում է Ջավախքի լեռնաշխթայի արևմտյան լանջերի վրա և սահմանակից է «Արփի լիճ» ազգային պարկի արևելյան տեղամասի տնտեսական գոտու հետ: Այն պահպանում է Ջավախքի լեռնաշղթայի արևմտյան լանջերից հոսող Ղուկասյան գետի վտակների վերին հոսանքի ջրհավաք տարածքները: Տեղամասը ծածկված է լեռնային տափաստաններով, որոնք ենթարկվել են անասունների արածեցման և մարդածին գործունեության այլ տեսակի ազդեցությանը: Այս գոտու սահմանները հյուսիսում անցնում են հայ-վրացական պետական սահմանով, արևելքում՝ Ջավախքի լեռնաշղթայի ջրբաժանով, իսկ արևմուտքում Ղազանչի, Մեծ Սեպասար, Սիզավետ և Սարագյուղ համայնքների վարչական տարածքներում գտվող ազգային պարկի տնտեսական գոտու սահմանագրերով: «Արփի լիճ» ազգային պարկի երրորդ արգելոցային գոտին գտնվում է «Ավար» տեղամասում (109.5 հա) և սահմանակից է «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտու հետ հարավում, իսկ մնացած ուղղություններով պահպանման գոտու հետ:

3.1.3. Արփի լիճ» ազգային պարկի ռեկրեացիոն գոտի

1. **Նպատակ.** «Արփի լիճ» ազգային պարկի ռեկրեացիոն գոտու նպատակը և խնդիրները շեշտը դնում են «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարածքում տուրիզմի զարգացման և տուրիզմի համար բարենպաստ պայմանների ստեղծման վրա:

2. **Մարտավարության և կառավարման ուղեցույց.**

Ռեկրեացիոն գոտու այցելուների համար գործում է հատուկ կանոնակարգ, որը թրուցիկների տեսքով անվճար բաժանվելու է այցելուներին:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի համար նախատեսված տուրիստական կանոնակարգը հետևյալն է.

- 1) «Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմանների մեջ չպետք է լինեն տուրիստական ենթակառուցվածքներ, բացառությամբ ռեկրեացիոն գոտում գտնվող ճամբարակայաններից,
- 2) «Արփի լիճ» ազգային պարկի արգելոցային գոտու տարածք մուտք գործելու համար այցելուները պետք է ունենան «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից տրված հատուկ թույլտվություն,
- 3) գիշերանցը «Արփի լիճ» ազգային պարկի արգելոցային գոտում արգելվում է,
- 4) այցելուները կարող են մտնել ռեկրեացիոն և տնտեսական գոտի՝ առանց ուղեկցողի ծառայության և թույլտվության,
- 5) հնարավորություն է ստեղծվելու օգտվել պահպանման գոտու բնակիչներից ընտրված ուղեկցողի ծառայություններից,
- 6) տուրիստական օպերատորները պետք է հետևեն կանոններին և կանոնակարգին, որոնք ներառվելու է «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության հետ ստորագրված պայմանագրերի մեջ,
- 7) այցելություններին վերաբերող աշխատանքները մոնիթորինգի առարկա են հանդիսանում:

3. Նկարագրություն. «Արփի լիճ» ազգային պարկի ռեկրեացիոն գոտին (452.2 հա) գտնվում է Արփի լիճի արևմտյան տեղամասում, որը սահմանակցում է հյուսիսում, հարավում, արևմուտքում և արևելքում տնտեսական գոտու սահմանի հետ, ինչպես նաև «Ախուրյանի կիրճ» և «Արդենիս» տեղամասերում, սահմանակցելով պահպանման գոտու հետ:

4. «Ախուրյանի կիրճ» տեղամասի ռեկրեացիոն գոտի

«Ախուրյանի կիրճ» տեղամասը գտնվում է Աշոցքի սարահարթի հարավային մուտքի մերձակայքում: Կիրճը հանդիսանում է որպես յուրահատուկ բնապահպանական տարածք, որի պահպանությունը իրականացվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի կանոնադրության և կառավարման պլանի համաձայն:

5. Նպատակ. «Ախուրյանի կիրճ» տեղամասի ստեղծման հիմնական նպատակը Ախուրյանի կիրճի յուրահատուկ էկոլոգիական համակարգի պահպանությունն է, որը պայմանավորված է երկրաբանական, երկրաձևաբանական և միկրոկլիմայական պրոցեսներով, ինչպես նաև էկոտուրիզմի պոտենցիալ հնարավորություններով զարգացումը: Կիրճի բուսական և կենդանական աշխարհը հարուստ է հազվագյուտ, էնդեմիկ և անհետացման եզրին գտնվող տեսակներով, որոնք չեն բնակվում Աշոցքի սարահարթի այլ տեղերում: Տեղամասի հիմնական խնդիրը այդ առանձնահատուկ էկոհամակարգերի սահմանազատումն ու աճող մարդածին բացասական ազդեցությունից /զերարածեցման, խոտհունձ և այլն / պահպանումն է և էկոտուրիզմի զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծումը:

6. Մարտավարություն և կառավարման ուղեցույց. Անասունների արածեցումը թույլատրվում է կանոնակարգված և հսկողության պայմաններում «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության և համապատասխան համայնքների միջև ստորագրված պայմանագրերի շրջանակներում: Մյուս պայմանները հետևյալն են.

- 1) արգելել տնային կենդանիների համատարած մուտքը դեպի Ախուրյան գետը՝ առանձնացնելով դրա համար հատուկ անցուղիներ և ստեղծելով ջրարբիացման կետեր:
- 2) կանոնակարգել անասունների անցումը Ախուրյանի կիրճով անցնող ճանապարհի վրա, կիրճում անասունի արածեցումը սկսել մայիսի 15-ից ոչ շուտ և կազմակերպել հետևյալ կերպով.
 - ա. արածեցման առաջին փուլ. 35 օր, մայիսի 15-ից հունիսի 20-ը,
 - բ. երկրորդ փուլ. առաջին փուլից 20-օրյա հանգստից հետո՝ հուլիսի 10-ից հուլիսի 20-ը,
 - գ. երրորդ փուլ. երկրորդ փուլից 15-օրյա հանգստից հետո՝ օգոստոսի 15-ից սեպտեմբերի 15-ը,
 - դ. բոլոր անասունները պետք է տեղամասից դուրս բերվեն մինչև սեպտեմբերի 30-ը.
- 3) խստորեն հետևել կիրճում գտնվող հողերի կարողությունների ցուցանիշներին: Նույնը վերաբերվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի ռեկրեացիոն գոտու ռեժիմին,
- 4) խստորեն պահպանել տեղամասին բնորոշ ռելիեֆային կաղամախու անտառները և արգելել անասունների արածեցումն այս տարածքում,
- 5) գյուղապետերի և հովիվների հետ միասին սահմանել Ախուրյանի կիրճում անասունների արածեցման համար նախատեսված հիմնական վայրերը՝ արածեցումից վնասը նվազագույնի հասցնելու համար,
- 6) արգելել ենթակառուցվածքի (հիդրոէլեկտրոկայաններ, շենքեր, խողովակաշարեր, փոխանցման գծեր, ճանապարհներ, պատվարներ և այլն) շինարարությունը,
- 7) խողովակաշարերի և այլ ենթակառուցվածքների ցանկացած վերանորոգման աշխատանքներն իրականացնել միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության կողմից տրված թույլտվության դեպքում,
- 8) երթևեկության միջոցների շարժը կիրճի ճանապարհով թույլատրել միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից տրված թույլտվության դեպքում,
- 9) կիրճում ճանապարհը փակել ուղեփակոցով և հսկողությունը իրականացնել պարկի աշխատակիցների միջոցով,
- 10) կիրճում ռեսուրսների (բացի ջրից) ձեռնարկատիրական օգտագործումը թույլատրել խիստ սահմանափակ քանակով և հսկողության տակ,
- 11) օգտագործել օրգանական պարարտանյութերը տեղամասի տափաստաններում միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից տրված թույլտվությամբ: Արգելել անօրգանական պարարտանյութերի և պեստիցիդների օգտագործումը,
- 12) ծառերի սանիտարական հատումը պետք է իրականացվի միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից տրված թույլտվությամբ,
- 13) անտառօգտագործումը պետք է իրականացվի միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության կողմից տրված թույլտվության հիման վրա,
- 14) իրականացնել կիրճում նախատեսված մոնիթորինգային աշխատանքները ըստ «Արփի լիճ» ազգային պարկի մոնիթորինգի ծրագրի և տարեկան աշխատանքային պլանի,

- 15) իրականացնել տուրիստական գործունեությունն ըստ ռեկրեացիոն գոտու տուրիստական ծրագրի: Տուրիստական գործունեությունը կարող է լինել հետևյալ ձևերի. հետիոտն տուրիզմ, դիտումներ, թռչնադիտում (bird-watching), դահուկային և լեռնային հեծանիվներով երթ: Թույլատրվում է մեկ ճամբարակայանի պատրաստումը, ինչպես նշված է «Արփի լիճ» ազգային պարկի ռեկրեացիոն և պահպանման գոտում տուրիզմի կառավարման ծրագրում,
- 16) սահմանված կարգով կազմակերպել սիրողական ձկնորսություն տեղամասի տարածքում,
- 17) անցկացնել դասընթացներ՝ տեղամասի տարածքն օգտագործող հովիվների համար:

3.1.4. «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտի

1. **Նպատակ.** «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտու նպատակը և խնդիրները շեշտը դնում են «Արփի լիճ» ազգային պարկի հողերի բավարար չափով հսկվող և կարգավորվող ավանդական օգտագործման վրա՝ տնտեսական գոտու սահմաններում: «Ավանդական օգտագործում» տերմինը նշանակում է այն «պատմական օգտագործումը», որը տեղի է ունեցել մինչև «Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծումը և տեղական բնակչության ապրելակերպի անբաժան մաս է կազմում:

2. Ազգային պարկերում ավանդական օգտագործման բացասական ազդեցությունը հաճախ հանդիսանում է սոցիալ-մշակութային և սոցիալ-տնտեսական ավանդական ապրելաձևերի քայքայման արդյունք: Այդպես է եղել նաև «Արփի լիճ» ազգային պարկի դեպքում, երբ ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո անասունի ավելցուկն ու համայնքային հողերի վրա անասունների անվերահսկելի արածեցումը հանգեցրել են գերարածացման և հողերի էրոզիայի: Այս պայմաններում ավանդական եղանակների շարունակական օգտագործումը կարելի է կիրառել միայն հետևյալ դեպքերում.

- 1) օգտագործման նման եղանակների լիակատար արգելքը տեղի բնակչության համար կհանգեցնի լուրջ տնտեսական խնդիրների,
- 2) օգտագործման ավանդական մեթոդները կարելի է վերականգնել առանց շրջակա միջավայրը վնասելու,
- 3) պարկի սահմաններից դուրս ընդունելի այլընտրանք չկա:

3. **Մարտավարության և կառավարման ուղեցույց.** Պահպանման գոտու 19 համայնքներից 12-ը ունեն տարածքներ, որոնք ընդգրկված են «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտում՝ պարկի արևմտյան և արևելյան տեղամասերում:

4. **Նկարագրություն.** «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտին (10807.6 հա) գտնվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի արևմտյան և արևելյան տեղամասերում ինչպես նաև «Ալվար» և «Արդենիս» տեղամասերում և սահմանակցում է արևմտյան տեղամասի արևմուտքում՝ արգելոցային գոտու հետ, հյուսիսում՝ հայ-վրացական սահմանի հետ, հարավում և արևելքում՝ պահպանման գոտու հետ, իսկ արևելյան տեղամասի հյուսիսում՝

հայ-վրացական սահմանի հետ, արևելքում՝ արգելոցային գոտու հետ, հարավում և արևմուտքում՝ պահպանման գոտու հետ:

Խոնավ տարածքների կառավարում

Արփի լիճի կառավարում

1. **Նպատակ.** Արփի լիճ՝ որպես գրանցված Ռամսարի տարածքի պահպանությունը շատ անհրաժեշտ է դրա բուսական և կենդանական աշխարհի պահպանության համար: Լիճը հանդիսանում է միջազգային կարևորության օբյեկտ, հանգստյան վայր՝ աշնանային և գարնանային շրջանում չվող թռչունների համար և բազմացման վայր՝ գանգրափետուր հավալուսնի (Հայաստանում բնադրվում է միայն այստեղ) և էնդեմիկ արծաթափայլ հայկական որորի համար: Այս տեսակների բազմացող գաղութները բնակվում են լճի երկու ժայռոտ կղզյակների վրա (8 և 4 հա):

2. Պատվարման արդյունքում Արփի լճի չափերը և խորությունը երեք անգամ ավելացել են: Ջրի մակարդակի փոփոխությունը, անվերահսկելի ձկնորսությունը և էկզոտիկ տեսակների կլիմայավարժեցումը բացասական ազդեցություն են ունեցել լճի խոցելի միջավայրի վրա:

3. Լճի պահպանության հիմնական խնդիրներն են.

- 1) լճի և դրա ափամերձ միջավայրի պահպանությունը,
- 2) լճի ջրի որակի ապահովումը,
- 3) ջրի օգտագործման կանոնակարգումը,
- 4) լճի բնական ռեսուրսների օգտագործման և տարածքի ռեկրեացիոն զարգացման արդյունավետ մարտավարությունն ու կառավարումը:

4. Մարտավարության և կառավարման ուղեցույց. «Արփի լիճ» ազգային պարկի լճի կառավարման ուղեցույցի բաղադրամասերը հետևյալն են.

- 1) պահպանել լճի և վտակների ջրհավաք ավազանները՝ անասունների արածեցման կանոնակարգման և համայնքային հովիվների բնապահպանական ուսուցման միջոցով,
- 2) կանխարգելել լճում նստվածքի առաջացում՝ ջրհավաք ավազանում էրոզիայի կառավարման միջոցով,
- 3) լճի ափամերձ գոտու պահպանություն՝ 30 մ լայնություն ունեցող լիճն օղակող անասուններից ազատ գոտու, անասունների համար ջրարբիացման կետերի ստեղծման միջոցով,
- 4) արգելել լճում շարժիչավոր նավակների օգտագործումը, բացառությամբ «Արփի լիճ» ազգային պարկի տեսուչների համար նախատեսածների,
- 5) օգտագործել ոչ շարժիչավոր նավակներ միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից տրված հատուկ թույլտվությամբ,
- 6) արգելել մարդկանց մուտքը լճի երկու կղզյակներ, բացառությամբ գիտնականներից՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի թույլտվությամբ:
- 7) օգտագործել լողաններ այս կղզյակների շուրջը արգելոցային գոտու սահմանազատման համար,
- 8) ստեղծել երկու պաշտոնական մուտքի կետեր՝ Պաղակն և Շաղիկ գյուղերում, որտեղ կլինեն բետոնե կառանատեղեր նավակների համար,

9) մուտքի կետերը պահպանվելու են և սպասարկվելու են «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից՝ ափամերձ համայնքների հետ միասին Փոխըմբռնման հուշագրի շրջանակներում:

5. Ձկնորսության կառավարման ուղեցույցը հետևյալն է.

- 1) ձեռնարկատիրական/արդյունագործական ձկնորսությունը արգելվելու է երկու տարով,
- 2) բավարար չափով վերահսկվող արդյունագործական ձկնորսությունը հնարավոր է միայն ձկնատեսակների պոպուլյացիաների վերականգնումից հետո,
- 3) ձեռնարկատիրական ձկնորսության լիցենզիաները պարունակելու են տեղեկատվություն որսի սահմանված նորմաների (քվոտաների) մասին՝ ըստ երկու տարի մեկ իրականացվող գույքագրման և հաշվառման արդյունքների, ինչի համար ԱԼԱՊ-ը կստորագրի պայմանագիր մասնագիտացված կազմակերպության հետ,
- 4) ձեռնարկատիրական ձկնորսության թույլտվությունների տրման նախապատվությունը տրվելու է տեղական պահպանման գոտու բնակիչներին ,
- 5) ցանցի անցքը պետք է ունենա 4 սմ-ից ոչ պակաս տրամագիծ,
- 6) ձեռնարկատիրական ձկնորսությունը իրականացվելու է միայն թիավոր նավակներով օգոստոսի 30-ից մինչև հոկտեմբերի 30-ը՝ սպորտային ձկնորսների և մյուս այցելուների միջև տարածայնություններից խուսափելու համար, ինչպես նաև նվազեցվի բացասական ազդեցությունը այդ ժամանակաշրջանում բազմացող ձկնակեր թռչունների վրա,
- 7) սիրողական ձկնորսությունը թույլատրվում է ամբողջ տարվա ընդացքում համապատասխան թույլտվության հիման վրա, ,
- 8) թույլտվությունը պարունակելու է տեղեկություն որսի նորմաների, սարքավորումների և հանդերձանքի նկարագրությունների, ինչպես նաև այլ պայմանների ու սահմանափակումների մասին,
- 9) սիրողական ձկնորսությունը ԱԼԱՊ անձնակազմի կողմից պարբերաբար մոնիթորինգի առարկա են հանդիսանում ա :

6. Արփի լճի կառավարմանը վերաբերվող այլ պայմաններն են..

- 1) պետք է ստեղծել և իրագործել ջրի որակի, քանակի և տեղաբաշխման մոնիթորինգի համակարգը,
- 2) պետք է իրականացնել ձկան պաշարների և սնման շղթաների, չվող թռչունների և հատկապես՝ գանգրափետուր հավալուսնի և արծաթափայլ հայկական որորի բազմացող պոպուլյացիաների մոնիթորինգը՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի հետազոտությունների և մոնիթորինգի ծրագրի շրջանակներում,
- 3) արգելվում է շինություն կառուցել լճի ջրի 30մ-ից մոտ ընկած տարածքում,
- 4) լիճը շրջապատող անտառները օգտագործվելու են միայն ռեկրեացիոն նպատակներով և ոչ մի տեսակի հատման ենթակա չեն, ԱԼԱՊ-ի նպատակների համար կարող են իրականացվել անտառվերականգման աշխատանքներ,
- 5) լճի ափամերձ գյուղերից կոյուղային թափոնների հեռացումը կլինի պահպանման գոտու զարգացման ծրագրի առաջնահերթ խմբի շրջանակում,
- 6) պատվարի մոտ գտնվող ջրի մոնիթորինգի կայանը պետք է վերականգնվի՝ լճից ջրի հեռացման չափումների հուսալիությունը ապահովելու համար (լճի էկոհամակարգի

պահպանման համար անհրաժեշտ նվազագույն ծավալը հաստատվել է 5 մլն մ³ մակարդակի վրա),

- 7) լճից և վտակներից ջրի հեռացումը՝ էներգետիկ և առևտրային նպատակների համար պահանջելու է շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման (ՇՄԱԳ) իրականացում և «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից հաստատում:

7. Նկարագրություն. Արփի լիճը գտնվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի արևմտյան մասում: Լիճն օղակող 30 մ լայնությամբ բուֆերային գոտին փակ է անասունների համար և սահմանակցում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման և տնտեսական գոտիների հետ: Արփի լիճը տեկտոնահրաբխային ծագում ունի և դրա հատակը ծածկված է ջրաբերուկային նստվածքներով: Ժայռոտ ելուստները լճի ափերին և կղզյակների վրա կազմված են անդեզիտներից: Հիմնական գետակները, որոնք արգելոցային և պահպանման գոտիներով հոսում են դեպի լիճը, հետևյալն են. Կարմրաջուր, Կատարաջուր, Եղնաջուր, Ծաղկուտ, Ձորակերտ և Բազիրխան: Արփի լիճը սահմանակցում է Շաղիկ, Գառնալիճ, Ծաղկուտ, Ձորակերտ և Պաղակն համայնքների հետ (քարտեզ 6):

«Ալվար» և «Արդենիս» տեղամասերի խոնավ տարածքների կառավարում

8. Նկարագրություն. «Ալվար» տեղամասը գտնվում է Ախուրյան գետի երկայնքով՝ Արփի լճի պատվարից մոտավորապես 12 կմ հոսանքն ի վայր:

«Արդենիս» տեղամասը գտնվում է ռելիեֆի իջեցման պատճառով ձևավորված Արդենիս լճից դեպի հարավ: Երկու տեղամասի տեղադիրքը ցույց է տրված կառավարման պլանի Քարտեզ 1-ում:

9. Նպատակ. Այս երկու խոնավ տարածքները, որպես Ռամսարի տարածք, մտնում են Արփի լճի կազմի մեջ և այսպիսով հանդիսանում են միջազգային նշանակության օբյեկտներ՝ որպես ապրելավայրեր ջրլող թռչունների ու չվող թռչունների համար և բնադրման վայրեր՝ հազվագյուտ և անհետացման եզրին գտնվող մի շարք տեսակների համար: Հիմնական խնդիրը հետևյալն է. պահպանել այս խոցելի խոնավ տարածքներն և թռչունների բնադրման վայրերը՝ հողերի և այլ ռեսուրսների անկայուն օգտագործման ազդեցություններից:

10. Մարտավարություն և կառավարման ուղեցույց. Նշված տեղամասերում մարտավարությունը և կառավարման ուղեցույցը ներառում է հետևյալ սկզբունքները.

- 1) ապահովել ջրի նվազագույն հոսքը դեպի Ախուրյան գետը, իսկ չոր սեզոնին ջրանցքից ջուր բաց թողնել գետի բավարար հոսքը ապահովելու համար,
- 2) խոտհունձը սկսել օգոստոսի 15-ից հետո,
- 3) հողերի վարձակալման հետ կապված փոխհարաբերությունները պետք է համապատասխանեն «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտուն վերաբերվող կանոնակարգին:
- 4) խոտհունձի մեքենաները պետք է ունենան միայն ռետինե անիվներ, իսկ տրակտորտային միջոցները լինեն թեթև: Լճկան սարքավորումների օգտագործումը ավելի նախընտրելի է՝ գազով կամ դիզելով աշխատող տրանսպորտային միջոցների հետ համեմատ,

- 5) նվազագույնի պետք է հասցնել ընտանի կենդանիների անմիջական մուտքը լճերի ափամերձ տարածք,
- 6) դադարեցնել անասնապահության թափոնների և արտանետումների հոսքը Արդենիս գետակից դեպի «Արդենիս» տեղամաս,
- 7) կատարելագործել վարձակալման փոխհարաբերությունները «Արդենիս» տեղամասում,
- 8) պետք է իրականացնել «Արփի լիճ» ազգային պարկի մոնիթորինգի ծրագրի մեջ ընդգրկված բուսականության մոնիթորինգ:

3.1.5. «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտի

1. Նպատակ. «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու ստեղծման հիմնական նպատակը այնպիսի տնտեսական գործունեության արգելքն է, որը կարող է սպառնալ այդ տարածքների /ԱՊ/ էկոհամակարգերի կայունությանը, բուսական և կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների, բնական կամ պատմամշակութային արժեք ունեցող օբյեկտների պահպանությանը:

2. «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու հիմնական խնդիրներն են.

- 1) ստանալ տեղական բնակչության աջակցությունը պահպանվող տարածքի կայուն պահպանության գործում,
- 2) էկոլոգիական կրթության և իրազեկության բարձրացման համար «Արփի լիճ» ազգային պարկում ստեղծվող հզորությունների օգտագործումը:
- 3) Պահպանման գոտու տնտեսական զարգացումը պետք է համապատասխանի «Արփի լիճ» ազգային պարկի բնապահպանական նպատակներին և կազմի բնապահպանական գործընթացի անբաժանելի մասը:

3. Մարտավարություն և կառավարման ուղեցույց. Պահպանման գոտու մարտավարությունը և կառավարման ուղեցույցը կազմված է հետևյալ բաղադրամասերից.

- 1) տնտեսական զարգացումը, հողերի ու ռեսուրսների օգտագործումը պետք է չհակասեն «Արփի լիճ» ազգային պարկի բնապահպանական նպատակներին,
- 2) պահպանման գոտու բնակչությանը տրամադրել ավանդական օգտագործման հնարավորություններ՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտում աշխատելու համար,
- 3) աջակցել ԱԼԱՊ-ի պահպանման գոտու բնակչությանը իրենց սոցիալ տնտեսական զարգացման մեջ,
- 4) ապահովել «Արփի լիճ» ազգային պարկի համակառավարումը «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրենի և պահպանման գոտու համայնքների կողմից՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման խորհրդի միջոցով:

4. Նկարագրություն. Բոլոր համայնքները, որոնք սահմանակից են «Արփի լիճ» ազգային պարկի հետ, ընդգրկված են «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում (19 համայնքներ): Պահպանման գոտին ունի 35448.8 հա տարածք:

3.1.6. Տարածքների օգտագործման և միջոցառումների սխեմա

1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարածքի օգտագործման/ձեռնարկատիրական գործունեության/ տեսակները սահմանված են «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ-ի կանոնադրության մեջ: Դրանք են՝

1) կենսառեսուրսների, այդ թվում բույսերի և կենդանիների տեսակների, անտառային ռեսուրսների վերարտադրություն, օգտագործում և իրացում.

2) ճանաչողական զբոսաշրջության կազմակերպում.

3) կողմնակի անտառօգտագործում/խոտհունձ,անասունների արածեցում, փեթակների և մեղվանոցների տեղադրում, վայրի պտղի, ընկույզի, սնկի, հատապտղի, դեղաբույսերի ու տեխնիկական հումքի հավաքում/ և դրա արդյունքում մթերված կենսապաշարների վերամշակում ու իրացում.

4) գյուղատնտեսական մթերքների արտադրություն, վերամշակում և իրացում.

5) հանգստի և ճանաչողական զբոսաշրջության հետ կապված սպասարկման ծառայությունների մատուցում.

6) «Արփի լիճ» ազգային պարկին վերաբերող գովազդի կազմակերպում.

7) գիտական, գիտաճանաչողական գրականության և տեղեկատվական նյութերի պատրաստում ու հրատարակում:

ԳԼՈՒԽ IV. ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ

4.1. Կառավարման ծրագիր

1. Սույն բաժինը կազմված է 5 կառավարման ծրագրերից, որոնք կնպաստեն աշխատանքային պլանների, միջոցառումների ցանկերի և բյուջեների մշակմանը՝ ըստ «Արփի լիճ» ազգային պարկի տեսլականի: Կառավարման պլանի համար ընտրվել են հետևյալ կառավարման ծրագրերը.

1) Վարչական ծրագիր

ա. Տնօրենություն

բ. Հաշվետվության և ֆինանսների ենթաբաժին

գ. Մատակարարման և տեխնիկական սպասարկման ենթաբաժին

դ. Մարդկային ռեսուրսների ենթաբաժին

2) Տնտեսական գործունեության և մարկետինգի ծրագիր

3) Պահպանության ծրագիր

4) Տուրիզմ, էկոլոգիական իրազեկություն և հասարակայնության հետ կապերի ծրագիր

5) Գիտական և մոնիթորինգի ծրագիր

4.1.1. Ազգային պարկի վարչական ծրագիր

1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարումը պետք է իրականացվի «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության և կառավարման խորհրդի կողմից, որի մեջ լիարժեք ներկայացված կլինի «Արփի լիճ» ազգային պարկի կարևոր շահագրգիռ կողմը՝ պահպանման գոտու համայնքները: Դա պատշաճ ձևով դիտարկվում է կիրառելի պարկի բոլոր տարածքների համար, բացի արգելոցային գոտուց:

2. «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման խորհրդի կազմի մեջ մտնելու են «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրենը, «Արփի լիճ» ազգային պարկի երկու փոխտնօրենները, և մեկական ներկայացուցիչ Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարությունից, Հայաստանի Հանրապետության մշակույթի նախարարությունից, Շիրակի մարզպետարանից, տեղական հասարակական կազմակերպությունների ֆորումից և պահպանման գոտու համայնքներից: 3. «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի, Հայաստանի Հանրապետության Բնապահպանության նախարարության, մարզպետարանի ներկայացուցիչները լինելու են խորհրդի մշտական անդամներ, իսկ մնացած մասնակիցները՝ ընտրովի: Համայնքների ներկայացուցիչները կառաջադրվեն համապատասխան համայնքների կողմից:

4. «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման խորհրդի հիմնական պարտականությունները հետևյալն են.

- 1) աջակցել և հետադարձ կապ ապահովել ԱԼԱՊ-ի և պահպանման գոտու համայնքների միջև,
- 2) քննարկել և հնարավորությունների չափով լուծել պահպանման գոտում և ԱԼԱՊ-ի տնտեսական գոտում արկա խնդիրները
- 3) քննարկել պահպանման գոտու զարգացման արկա և հեռանկարային պլանները և աշխատանքները,
- 4) որոշել «Արփի լիճ» ազգային պարկի և հասարակական կազմակերպությունների միջև պոտենցիալ համագործակցության ոլորտները

5. Նախագահը խորհրդին նախապես հայտնում է խորհրդի անդամների վերընտրման օրվա մասին: Նախագահի պարտականությունները իրենց մեջ ներառում են.

- 1) խորհրդի ամենամյա նիստերի կազմակերպումն ու անցկացումը
- 2) նիստերի օրակարգի մշակումը, պատրաստումն և բաժանումը խորհրդի անդամների մեջ նիստի օրվանից մեկ շաբաթ առաջ
- 3) խորհրդի նիստերի ղեկավարումը

Չնախատեսված իրավիճակների դեպքում նախագահը կամ նրա ներկայացուցիչը կարող են կազմակերպել լրացուցիչ նիստեր:

6. Պահպանման գոտու ներկայացուցիչների կամ «Արփի լիճ» ազգային պարկի այլ շահագրգիռ կողմերի բոլոր բողոքները պահանջում են խնդրի գրավոր նկարագրությունն և ներկայացումը կառավարման խորհրդի նիստի ժամանակ: Խորհուրդը վերջնական պատասխանատվություն է կրում տարածայնությունների կարգավորման համար և կարող է օգնություն խնդրել Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարությունից:

Նիստերին իրար ետևից 3 անգամ բացակայելու դեպքում խորհրդի ընտրված անդամները մեխանիկորեն հեռացվելու են: Ցանկացած այլ դեպքերում (օրինակ՝ անվայել պահվածք)

խորհուրդը կարող է բարձրացնել հեռացման հարցը ընդհանուր քվեարկությամբ և որոշումը կայացնել ձայների մեծամասնությամբ: Եթե «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրենը չի կատարում իր պարտականությունները, խորհուրդը դրա մասին գրավոր տեղեկացնում է Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարությանը:

7. «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման խորհուրդը պահպանում է կապը Վրաստանի «Ջավախեթի» ազգային պարկի և նրա կառավարման խորհուրդի հետ:

8. «Արփի լիճ» ազգային պարկը գլխավորում է տնօրենը, որը նշանակվում են Հայաստանի Հանրապետության Բնապահպանության նախարարության կողմից:

9. Վարչական ծրագիրը գտնվում է տնօրենի ենթակայության տակ: Պահպանության ծրագիրը գտնվում է պահպանության գծով փոխտնօրենի ենթակայության տակ: Գիտություն և մոնիթորինգի բաժինը գտնվում է գիտական գծով փոխտնօրենի ենթակայության տակ: Տուրիզմ/էկոլոգիական իրազեկություն, հասարակայնության հետ կապերի բաժինը ղեկավարվում է բաժնի վարիչի կողմից: Արփի լճի ռեսուրսների օգտագործման ծրագրերը՝ գտնվում են մարկետինգի ծրագրի/բաժնի ղեկավարի ենթակայության տակ: Այսպիսով, «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի մեջ մտնում են 5 ծրագիր/բաժին:

10. Տնօրենի անմիջական ենթակայության տակ գտնվում են՝ փոխտնօրենները, հաշվապահը, գանձապահը, կադրերի պատասխանատուն, ինժեներ մեխանիկը, պահեստապետ-պարետը:

11. Պահպանության ծրագրի ղեկավարը պատասխանատու է «Արփի լիճ» ազգային պարկի բոլոր տեղամասերի պետերի և տեսուչների գործունեությունը համակարգելու համար:

12. «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինությունը աշխատելու է «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման խորհրդի և Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության ենթակայության տակ: Այն պատասխանատու է լինելու պարկում անցկացվող ամենօրյա աշխատանքների համար և ընդհանուր բնապահպանական և կառավարման գործունեության համար՝ ըստ կառավարման պլանի, բիզնես պլանի և տարեկան աշխատանքային պլանների: Առավել մանրամասն, «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրենի գործառույթները հետևյալն են.

- 1) մշակել տարեկան աշխատանքային պլաններ և բյուջեներ՝ ամեն կառավարման ծրագրի համար
- 2) պատասխանատվություն կրել աշխատանքային պլանի, ծրագրային աշխատանքների, դրանց կանոնավոր համապատասխանեցման և ազգեղության մոնիթորինգի իրականացման համար
- 3) «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից վաստակած բոլոր եկամուտները պահել «Արփի լիճ» ազգային պարկի ֆոնդում և օգտագործել պարկի կանոնադրական խնդիրները լուծելու համար:

4.1.2. «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի որակավորման բարձրացում

1. Հայտնի է, որ անձնակազմի շահագրգռվածության հիմնական տարրերն են համարվում.

ա) յուրաքանչյուր պաշտոնի համար պարտականությունների և աշխատանքի հստակ ներկայացում,

բ) մասնագիտական աճի հնարավորություն,

գ) աշխատավարձի գրավիչ չափս և ֆինանսական խթանման մեխանիզմներ:
«Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրենի պարտականությունների մեջ է մտնում անձնակազմի հետ միասին հստակ աշխատանքային գործառույթների մշակումն և մասնագիտական աճի հնարավորության քննարկումը: Պետք է մշակվի աշխատակիցների արդյունավետ աշխատանքի հիման վրա խրախուսման համակարգ, որը աշխատելու է այնքան ժամանակ, մինչև աշխատավարձերը պաշտոնապես չդառնան բավականաչափ բարձր:

Որպես մասնագիտական աճի մի մաս յուրաքանչյուր աշխատակցին որակավորման բարձրացման հնարավորություն է տրվում: Նախապատվությունը տրվելու է աշխատատեղում իրականացվող դասընթացներին: Այն առանձին հմտությունները, որոնք հնարավոր չի լինի տեղում սովորել, ձեռք կբերվեն ուսուցման տեսքով «Արփի լիճ» ազգային պարկի շրջանակներից դուրս: Աշխատատեղում իրականացվող դասընթացները առաջարկվելու են «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի բոլոր անդամներին: Ավագ անձնակազմը հնարավորություն կունենա պարբերաբար մասնակցելու սեմինարներին՝ կարիերայի աճի և աշխատանքի որակը բարձրացնելու համար: Ուսուցման ծրագիրը կազմակերպվելու է ֆինանսական միջոցների մատչելիությունից ելնելով: Նման ուսուցման արդյունավետությունը ամեն տարի ենթարկվելու է մոնիթորինգի և գնահատմանը:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրենի և ավագ անձնակազմի պարտականությունների մեջ մտնում է նաև ամենամյա ուսուցման դասընթացներին «Արփի լիճ» ազգային պարկի ողջ անձնակազմի գրանցումը: Նման ուսուցման բյուջեն մտնելու է պարկի տարեկան բյուջեի մեջ: Ուսուցման կուրսերի գրանցումը պետք է հաստատվի «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման խարհրդի կողմից: Պարկի տեսուչները անցնելու են բազային 14 օրվա, ուսուցողական դասընթացներ՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի գլխավոր տեսուչի ղեկավարությամբ:

4.1.3. Վարչական ծրագրով նախատեսվող ենթակառուցվածք

«Արփի լիճ» ազգային պարկի ենթակառուցվածքին վերաբերվող ընդհանուր մարտավարությունն և ուղեցույցը հետևյալն են.

- 1) «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառույցների (շենք/շինություններ), տեղեկատվական վահանակների, սահմանակետերի նշանաձողերի, մուտքի դարպասների և այլ ենթակառուցվածքների տեսքը պետք է համահունչ լինի շրջակա միջավայրի հետ
- 2) կառույցները պետք է լինեն գործնական տեսանկյունից հարմար և գեղագիտական տեսանկյունից հաճելի
- 3) տեղեկատվական վահանակներն և ճանապարհային ցուցանակները պետք է ունենան հստակ բովանդակություն՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարբերանշանով և պատրաստած լինեն ամուր նյութերից՝ սպասարկման ծախսերը նվազեցնելու համար
- 4) շինարարության համար հնարավորության սահմաններում պետք է օգտագործվեն տեղական հումքը և աշխատուժը
- 5) բոլոր կառույցները պետք է լինեն ամուր և երկրաշարժերին դիմացկուն /սեյսմոկայուն/

4.1.3.1. «Արփի լիճ» ազգային պարկի վարչական շենք, հյուրատուն, ավտոտնակներ և պահակակետ

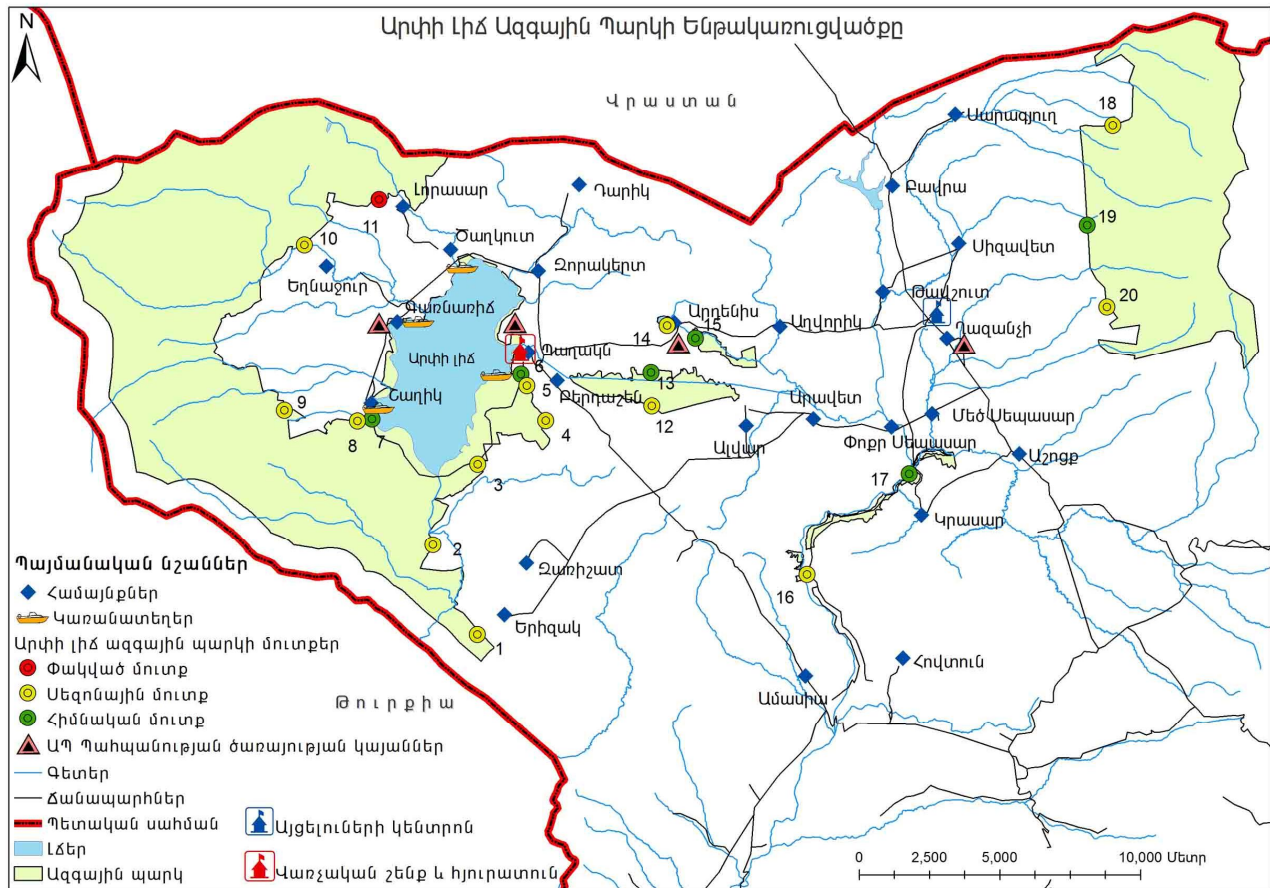
«Արփի լիճ» ազգային պարկի վարչական շենքի կառուցման համար ընտրված վայրը գտնվում է Արփի լճի պատվարից դեպի արևելք, Պաղակն համայնքի վարչական սահմաններում (քարտեզ 5): Այն ընտրվել է ելնելով Արփի լիճ տանող երկու ճանապարհների խաչմերուկի վրա ռազմավարական դիրքից. դրանցից մեկը տանում է մարզի մայրաքաղաք՝ Գյումրի (մոտ 25 կմ), իսկ մյուսը՝ վրացական սահմանի մերձակայքում գտնվող Բավրա համայնք (25 կմ): Երկրորդ պատճառը կայանում է նրանում, որ նպատակահարմար է շենքը կառուցել ազգային պարկի տարածքի կենտրոնական մասում:

Տեղանքի զարգացման պլանն իր մեջ ներառում է նաև առնվազն մեկ հյուրատան կառուցումը: Վարչական շենքի հարակից տարածքում նախատեսված են պահակակետ և ավտոտնակներ:

4.1.3.2. ԱԼԱՊ և առանձին տեղամասեր տանող ճանապարհներ

ԱԼԱՊ-ն ունի 3 պաշտոնական մուտքեր որոնցից 2 գտնվում են արևմտյան տեղամասում և 1՝ արևելյանում (քարտեզ 5): Մի մուտքը գտնվում է Պաղակն գյուղից դեպի արևմուտք և ապահովում է մուտքը դեպի Արփի լճի ափին, սոճու անտառի մոտ գտնվող «Սոճիներ» ճամբարակայանը (մուտքի դարբասից 2 կմ տարածության վրա): Երկրորդ մուտքը գտնվում է Շաղիկ գյուղի մոտ և օգտագործվում է հիմնականում սահմանապահ անձնակազմի կողմից՝ որպես սահմանամերձ գոտու հարավային մասի հիմնական մուտք: Երրորդ դարպասը տեղադրված է Սիզավետ գյուղից դեպի արևելք, որտեղ հասնում են Ղազանչի և Բավրա գյուղերից գնացող ճանապարհները:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի մուտքի դարբասներին (բացի Սիզավետի մուտքից) պատկանող ենթակառուցվածքն իր մեջ ներառելու է բուն դարբասը, վահանակը՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի քարտեզի պատկերմամբ և տեղեկությամբ Սիզավետի մուտքի կետը իր մեջ ներառելու է փակվող դարբասները: «Արփի լիճ» ազգային պարկ-Արգելոցային գոտի» ցուցանակով: «Արփի լիճ» ազգային պարկի արևելյան տեղամասի արգելոցային գոտի կարելի է մուտք գործել միայն հատուկ թույլտվությամբ, քանի որ այն իրենից ներկայացնում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի արգելոցային գոտի:

4.1.3.3. Արփի լիճ

Մուտքի սահմանափակումները կիրառվում են ռեկրեացիոն գործունեության և/կամ լճում արդյունագործական ձկնորսության հսկողությունը հեշտացնելու համար: Մուտքը անվճար է, բայց տարածքի օգտագործումը այցելուների և տեղացիների կողմից պահանջում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության կողմից տրվող հատուկ թույլտվություն:

Լճի ջրի մակարդակի տատանումները հանդիսանում են կարևոր խնդիրներից մեկը: Այնպիսի կառույցները, ինչպիսիք են նավակների բետոնե կառանատեղերը, քիչ օգտագործելի են ուշ ամռանը երբ ջրի մակարդակը հասնում է նվազագույնի:

Մուտքի 5 կետերից յուրաքանչյուրի ենթակառուցվածքը իր մեջ ներառում է բետոնե կառանատեղ (ջրի բարձր մակարդակի համար), տախտակամածը և կառանելու համար սարքավորումները, որոնք նոյեմբերի կեսերին ջրի սառեցումից առաջ պետք է հավաքվեն ու պահվեն մինչ հաջորդ սեզոնը: Յուրաքանչյուր կետում տեղադրվելու է վահանակ օգտագործման կանոնների մասին տեղեկատվությամբ, ինչպես նաև կստեղծվի 10 մեքենայի համար կայանման տեղ և ավտոահանվող սանհանգույց: Լողաններն օգտագործվելու են լճի երկու կողմերի շուրջը մուտքն արգելվող բուֆերային գոտիները ցույց տալու համար:

Դեպի լիճը անասունների մուտքն արգելելու համար պետք է տեղադրվեն ինքնալցվող ջրարբիացման կետեր՝ յոթը՝ Շաղիկ, Գառնառիճ, Ծաղկուտ, Ձորակերտ և Պաղակն գյուղերում, մեկը՝ Ծաղկուտի և Ձորակերտի միջև, մեկն էլ՝ Պաղակնի և Ձորակերտի միջև:

4.2. Տնտեսական գործունեության և մարկետինգի ծրագիր

4.2.1.. Հիմնավորում և խնդիրներ

1. Մարկետինգի բաժնի գործառույթներն են «Արփի լիճ» ազգային պարկի պլանավորումը, ԱԼԱՊ-ի բոլոր կառույցների նեոարյալ գյուղատնտեսական արտադրության ստորաբաժանումների կանոնավոր սպասարկումը, սարքավորումների և շարժական գույքի վերանորոգումը և փոխարինումը, հսկողությունը, մոնիթորինգը և արտադրության մարկետինգը: Բաժինը գործում է բաժնի պետի ենթակայության տակ՝ պարկի ամբողջ անձնակազմի հետ սերտ համագործակցությամբ: Բաժնի պետը պատասխանատու է «Արփի լիճ» ազգային պարկի ենթակառուցվածքների և սարքավորումների գործառնական պլանի մշակման համար: Բաժնի հիմնական խնդիրը կայանում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի ենթակառուցվածքների և սարքավորումների նորմալ գործունեության ապահովումը՝ համաձայն աշխատանքային պլանի:

2. Համապատասխան աշխատանքների ուղեցույցը հետևյալն է.

- 1) ենթակառուցվածքների և սարքավորումների կառավարում (այդ թվում՝ տեսչական ստուգումներն ու հսկողությունը)՝ համապատասխան բաժնի պետի կողմից մշակված և սահմանված նորմաների և կանոնակարգի
- 2) պրոֆիլակտիկա :

4.2.2. Մարտավարություն

Բաժնում պետք է կիրառվի հետևյալ մարտավարությունը.

- 1) բաժնի պետը մշակում է աշխատանքային պլանը, որն ամեն տարի վերանայվում և բարեփոխվում է
- 2) «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմին հանձնարարվում է ստանդարտ և պարզ աշխատանքների իրականացում՝ ըստ աշխատանքային պլանի
- 3) եթե աշխատանքները չեն կարող կատարվել պարկի անձնակազմի ջանքերով, դրանց կատարման համար նախատեսվող մասնագետները պետք է ընդգրկվեն/հրավիրվեն դրսից
- 4) մասնագիտական ուսուցումը և կարողությունների զարգացումը խոչընդոտելու է ենթակառուցվածքների և սարքավորումների սխալ օգտագործմանը
- 5) սարքավորումները պետք է ստանդարտացված լինեն՝ դրանց սպասարկման և վերանորոգման հեշտացման համար

Ենթակառուցվածքների և սարքավորումների երկար և նորմալ աշխատանքն ապահովելու համար, բաժնի պետը պետք է երաշխավորի սպասարկման և առաքման բարձր որակը: Բաժնի պետը մշակում է տարեկան աշխատանքային պլանը և բյուջեն՝ ենթակառուցվածքների և սարքավորումների սպասարկման և փոխարինման համար: Բյուջեն նույնպես իր մեջ ներառում է մասնագիտական ուսուցման ֆինանսավորումը, ներառյալ տրանսպորտային միջոցների ու սարքավորումների օգտագործման ուսուցումը: Դրսից մասնագետներին հրավիրելու դեպքում, բաժնի պետը կազմում է նրանց տեխնիկական առաջադրանքները և հսկում կատարված աշխատանքի որակը: Բաժնի

պետը պետք է հետևի որպեսզի բոլոր արված աշխատանքները համապատասխանեն ԱԼԱՊ-ին վերաբերվող ՇՄԱԳ-ի կանոնակարգին:

4.3. Պահպանության ծրագիր

4.3.1. Հիմնավորում և խնդիրներ

1. Ծրագրի ուղեցույցի սկզբունքները և խնդիրները հետևյալն են.

1) «Արփի լիճ» ազգային պարկի արգելոցային գոտու էկոլոգիական ամբողջականության ապահովում

1) «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտու օգտագործումը խոչընդոտում է շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցություն ունեցող գերարածեցմանը և հողերի ոչ ճիշտ օգտագործմանը

2) «Արփի լիճ» ազգային պարկի ջրային ռեսուրսների, հատկապես՝ խմելու ջուր ապահովող բնական աղբյուրների պահպանության ապահովում

3) Արփի լճի և դրա կղզյակների պահպանության ապահովում՝ ռեկրեացիայի և ձկնորսության բացասական ազդեցությունից

2. «Արփի լիճ» ազգային պարկի կայուն պահպանությունը շահավետ է կենսաբազմազանության պահպանության, ռեսուրսներ և հող օգտագործող կողմերի, պահպանման գոտու համայնքների և ամբողջ Հայաստանի Հանրապետության համար: Կայուն պահպանությանը կարելի է հասնել լավ ուսուցանված, հանդերձված և շահագրգռված «Արփի լիճ» ազգային պարկի տեսուչների ջանքերի միջոցով՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտու և պահպանման գոտու համայնքների աջակցությամբ: ԱԼԱՊ-ի և համայնքների միջև համագործակցությունը հանդիսանում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանի մասնակցային իրականացման, «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտու տնտեսական զարգացումից ստացած շահերի և համայնքների հետ շարունակական ձևով տարվող աշխատանքների արդյունք:

Տեսուչների բազային ուսուցումը հիմնվելու է օրենսդրական ասպեկտների, տեսուչների պատասխանատվության ոլորտների, «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից թույլտվությունների և լիցենզիաների ձևակերպման համակարգի, պարեկության և հսկողության ուժեղացման, խախտողների հետ վարման նորմաների, հասարակայնության և «Արփի լիճ» ազգային պարկի՝ այդ թվում առանձին տեղամասերի ռեսուրսներ օգտագործող կողմերի հետ շփման ունակությունների զարգացման վրա: Տեսուչները իրավունք ունեն «Արփի լիճ» ազգային պարկի՝ այդ թվում առանձին տեղամասերի սահմաններում ստուգել թույլտվություններն ու լիցենզիաներն և անմիջական հաշվետու են իրենց ղեկավարող պարկի տեսուչի առաջ:

4.3.2. Պահպանության ծրագրի մարտավարություն և կառավարման ուղեցույց

1. Պետք է նշել, որ ԱԼԱՊ-ում ներառյալ առանձին տեղամասերում պահպանության աշխատանքներ կատարելը շատ դժվար է՝ բաց ռեյեֆի, նշված սահմանների և բնական պատնեշների բացակայության պատճառով: Պահպանության մարտավարության և կառավարման հիմնական բաղադրամասերը հետևյալն են.

- 1) «Արփի լիճ» ազգային պարկի՝ ներառյալ առանձին տեղամասերի տարածքներ կարելի է մտնել միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից տրված մուտքի կամ տնտեսական գործունեության թույլտվությամբ
 - 2) «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտին կարող են մտնել միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտում հողատարածքներ ունեցող վարձակալները և «Արփի լիճ» ազգային պարկի այցելուները՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի թույլտվությամբ
 - 3) վարձակալների և/կամ նրանց ընտանիքների անդամների և/կամ օգնականների մուտքը կատարվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի թույլտվությամբ (անվճար)
 - 4) «Արփի լիճ» ազգային պարկի արգելոցային գոտում գիշերելը արգելվում է
 - 5) վարձակալի կողմից օգտագործվող թույլատրելի մեքենայի տեսակը նշվում է թույլտվության մեջ
 - 6) սահմանամերձ գոտին կարելի է մտնել ռուսական սահմանապահ մարմինների հետ համաձայնեցված թույլտվությամբ
 - 7) Գառնադիճ և Պաղակն համայնքների միջև ընկած տարածքում անասունների մուտքը դեպի Արփի լիճն արգելվում է, քանի որ այստեղ տեղադրվելու են ջրարբիացման կետեր:
2. Պարկի տեսուչների գործունեությանը վերաբերվող մարտավարությունը հետևյալն է.
- 1) պարկի տեսուչները՝ գլխավոր տեսուչի ղեկավարությամբ կազմում են հինգ տարածքի համար վերահսկման աշխատանքային պլանները
 - 2) պարկի տեսուչները՝ գլխավոր տեսուչի հետ համատեղ մշակում են տեսուչների պայմանագրերն և աշխատանքային պլանները
 - 3) տեսուչները ակտիվորեն հետապնդում են օրենք և «Արփի լիճ» ազգային պարկի բնապահպանական կանոնակարգ խախտողներին
 - 4) տեսուչները սերտ համագործակցում են այլ վերահսկող կազմակերպությունների հետ, սահմանապահ մարմինների հետ՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրենի կողմից մշակված Փոխըմբռնման հուշագրի համաձայն
 - 5) մոնիթորինգը իրականացվում է աշխատանքային պլանին և պարտականություններին համապատասխան՝ ինչպես դրանք նշված են տարեկան աշխատանքային պլանում
 - 6) հետևել վարձակալների, հովիվների և այցելուների կողմից ռեսուրսների օգտագործմանը՝ ծրագրերի ղեկավարների հետ միասին
 - 7) գրանցել խախտումները, հաշվետու լինել և զբաղվել հետաքննությամբ
 - 8) խախտումների համար կատարել համապատասխան արձանագրություն
 - 9) բռնագրավել ԱԼԱՊ-ից անօրինական կերպով ձեռք բերված մթերքներն, սարքավորումները և հանդերձանքը, գրանցել խախտումները պարկի տեսուչները պատասխանատու են «Արփի լիճ» ազգային պարկի հողերի ու ռեսուրսների կայուն օգտագործման կանոնակարգի և կառավարման ուղեցույցի պայմանների հսկողության, դրա ուժեղացման և էկոլոգիական մոնիթորինգի իրականացման համար՝ ավագ տեսուչի ղեկավարությամբ
 - 10) պարկի տեսուչները մշակում են արդյունավետ վերահսկողության ծրագիր յուրաքանչյուր տարածքի և ենթատարածքի համար

- 11) պարկի տեսուչներն երկու օրը մեկ անգամ հաշվետու են ավագ տեսուչին
- 12) ակտիվություն է դրսևորվում բնակչության իրազեկության բարձրացման և տեղաբնակների հետ լավ հարաբերությունների զարգացման ուղղությամբ
- 13) պարկի տեսուչները կատարում են ավագ տեսուչի հանձնարարությունները
- 14) ծառայության ժամանակ պարկի տեսուչները կրում են համազգեստ
- 15) բոլոր տեսուչները մասնակցում են աշխատատեղում կազմակերպվող դասընթացներին՝ ըստ աշխատանքային պլանի
- 16) կատարվում են դաշտային գրանցումներ՝ ըստ աշխատանքի նկարագրությանը
- 17) պարկի տեսուչները լրացնում են շաբաթական մատյաններ և հսկվում են գլխավոր տեսուչի կողմից

3. Սահմանապահ անձնակազմի կողմից մուտքը կարգավորվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության և սահմանապահ մարմինների միջև ստորագրված Փոխըմբռնման հուշագրի շրջանակներում: Սահմանապահ անձնակազմին պատկանող ավտոմեքենաների համար մուտքը թույլատրվում է ամբողջ տարին, իսկ սահմանափակումները փոխհամաձայնեցվում են հուշագրի մեջ:

4. Հայաստանի Հանրապետության մշակույթի նախարարության պատմամշակութային հուշարձանների հսկողությունն ու պահպանությունն իրականացնող աշխատողների մուտքը կարգավորվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության և հուշարձանների պահպանության լիազորված մարմնի միջև ստորագրված փոխըմբռնման հուշագրի շրջանակներում:

4.4. Տուրիզմի, էկոլոգիական իրազեկություն և հասարակայնության հետ կապերի ծրագիր

4.4.1. Հիմնական սկզբունքներ

Այդ ծրագրի մեջ մտնող երեք թեմաների (տուրիզմ, էկոլոգիական իրազեկություն, հասարակայնության հետ կապեր) պատճառով այն բաժանվում է երեք ենթածրագրերի: Սակայն, ներկայումս դրանց միավորումը մեկ ընդհանուր ծրագրի մեջ ավելի նպատակահարմար է յուրաքանչյուր ենթածրագրում աշխատանքների փոքր ծավալի և դրանց փոխկապվածության պատճառով: Տուրիզմի համար բարենպաստ պայմանների ստեղծումը պահանջում է իրազեկության բարձր մակարդակ, մաքուր ու առողջ շրջակա միջավայրի և «Արփի լիճ» ազգային պարկի արդյունավետ պահպանության առկայությունը: Երբ այս հիմնական բաղկացուցիչ մասերը ԱԼԱՊ-ում հասնեն զարգացման բավարար մակարդակի, այդ պահպանվող տարածքի տուրիստական արտադրանքը սկսելու է իր լայն առաջխաղացումը ազգային և միջազգային շուկաներում:

Էկոլոգիական իրազեկության բարձրացման հիմնական սկզբունքը դա պահպանման գոտու բնակչությանը, ռեսուրսներ և հող օգտագործող կողմերին ներգրավելն է հողային և բնական ռեսուրսների կառավարման և կայուն շրջակա միջավայրի ստեղծման խնդրի մեջ՝ տեղական բնակչության կյանքի որակը բարձրացնելու նպատակով:

Հասարակայնության հետ կապերի ռազմավարության հիմնական սկզբունքը դա ԱԼԱՊ-ի, և պահպանման գոտու դրական կերպարի լայն պատկերացումն է տեղական, ազգային և միջազգային մակարդակներում այս շրջանում ընդհանուր բնապահպանական խնդիրների համատեքստում: Միջազգային մակարդակն առավել արդիական է տարածքի կայուն

զարգացման համար՝ տուրիզմի զարգացման և միջազգային դոնորների կողմից երկարաժամկետ ֆինանսավորման ապահովման տեսանկյունից:

Նման միավորված ուժերի ընդհանուր խնդիրը կայանում է նրանում, որպեսզի ստեղծվի արդյունավետ հողօգտագործման պլանավորման և կայուն տնտեսական զարգացման մոդել՝ հողային և այլ բնական ռեսուրսների պահպանության մարտավարության շրջանակներում:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից առաջարկվող տուրիստական հնարավորությունները անկասկած կապված են առաջնահերթ Արփի լճի օգտագործման հետ (սպորտային ձկնորսություն, ոչ շարժիչավոր նավակներ, թռչնադիտում, ճամբարակայաններ): Առանձին տեղամասերը հատկապես հետաքրքիր կլինեին թռչուններով և բույսերով հետաքրքրվող մարդկանց համար:

ԱԼԱՊ-ն մեծ պոտենցիալ ունի տարբեր մասնագիտական ոլորտներում գիտական տուրիզմի և գիտական հետազոտությունների զարգացման տեսանկյունից: Հետաքրքիր հնարավորություններ կան լեռնատափաստանային և մերձալպյան էկոհամակարգերի էկոլոգիայի ոլորտում ուսումնասիրություններ կատարելու համար, հատկապես, անասունների կայուն արածեցման համատեքստում:

ԱԼԱՊ-ում և պահպանման գոտում պատմամշակութային տուրիզմի հնարավորությունները սահմանափակ են և կենտրոնացված են ավանդական անասնաբուծության, սննդամթերքի և ուտելիքի հետ ծանոթացնելու վրա:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտին և մասամբ նաև ԱԼԱՊ-ը մեծ պոտենցիալ ունեն հանգստի զարգացման համար՝ շեշտը դնելով լեռնադահուկային սպորտի և ձմեռային այլ սպորտաձևերի վրա:

Շիրակի մարզում տուրիզմի զարգացումը կախված է «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանի շրջանակներում ողջ շրջանային տուրիզմի զարգացման և իրականացման մարտավարությունից:

Տուրիզմի զարգացումը նվիրված է «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում ենթակառուցվածքի զարգացմանը, մասնագիտական ուսուցմանը, ձիավարությանը, տուրիստներին սպասարկմանը, տուր օպերատորների ցանցին և շուկայագիտությանը (մարկետինգ): Այդ պատճառով էլ անհրաժեշտ է ստեղծել և պահպանել սերտ համագործակցություն «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի, մասնագետների և պահպանման գոտու տուրիզմի միության միջև:

4.4.2. Տուրիզմին վերաբերվող խնդիրներ և մարտավարություն

1. Տուրիզմին վերաբերվող խնդիրները և մարտավարությունը հետևյալն են.

- 1) տրամադրել համապատասխան արտադրանք՝ շեշտը դնելով «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու էկոտուրիզմի և հանգստի կազմակերպման հնարավորությունների վրա
- 2) մասնագիտացված տուրիզմի համար ստեղծել բարենպաստ բազային պայմաններ, ներառյալ
 - ա. ստանդարտներին համապատասխանող կացարան և առաջարկվող ծառայություններ

բ. մաքուր գյուղեր առանց աղբի

գ. ընդունելի հիգիենիկ պայմաններ պահպանման գոտու գյուղերում և տներում (կոյուղի, մաքուր խմելու ջրի կայուն մատակարարում, գյուղերում անասունների շարժի սահմանափակումներ, անասունների համար ջրարբիացման կետեր գյուղի սահմաններից դուրս և այլն)

- 3) ակտիվ ներգրավել մասնավոր սեկտորը տուրիզմի զարգացման մեջ
- 4) առաջ մղել համայնքային տուրիզմը ԱԼԱՊ-ում և պահպանման գոտում
- 5) նպաստել «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտում սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը և բնակչության կայուն զբաղվածությանը՝ լավ կազմակերպված այցելուների ծրագրի միջոցով
- 6) նպաստել ՀԿ-ների մասնակցությանը տուրիզմի զարգացման վերաբերյալ զարգացման, կրթության, իրազեկության բարձրացման գործընթացներում
- 7) տարածել պահպանման գոտու բնակչությանը շրջակա միջավայրի վերաբերյալ պատմական և մշակութային գիտելիքները
- 8) ստեղծել մոնիթորինգի և գնահատման համակարգ՝ կայուն տուրիզմի ապահովման համար
- 9) զբաղվել այցելուների անվտանգության խնդիրներով
- 10) ԱԼԱՊ-ում և պահպանման գոտում զարգացնել տուրիզմը՝ շուկայական պայմանների համատեքստում և մասնավոր սեկտորի հիմնական մասնակցությամբ
- 11) տուրիստական գործունեությունը հիմնվելու է «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու բնական առավելությունների վրա.
 - ա. «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնտեսական գոտում լեռնադահուկային և ոչ շարժիչավոր միջոցների օգտագործությամբ ձմեռային սպորտաձևերն ընդունելի են՝ համաձայն սահմանված կանոնակարգի
 - բ. համաձայն պահպանման գոտու զարգացման ծրագրի, շարժիչավոր միջոցներով ձմեռային սպորտաձևերը թույլատրվում են միայն «Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմաններից դուրս
 - գ. ԱԼԱՊ-ում կարելի է օգտագործել լեռնային հեծանիվներ՝ համաձայն կանոնակարգի և պայմանների, որոնք որոշվելու են ինտեգրված տուրիզմի զարգացման ծրագրի շրջանակներում
- 12) տուրիզմի զարգացումը կենտրոնանալու է պահպանման գոտու վրա՝ պահպանման գոտու բնակչության կողմից վաստակած եկամուտներն առավելագույնի հասցնելու համար
- 13) տուրիստների և այցելուների համար նախատեսված ճանապարհային ցուցանակները, տեղեկատվական վահանակները պետք է պարունակեն հստակ տեղեկություն և տեղադրվեն ռազմավարության տեսակետից կարևոր վայրերում
- 14) տարբերիչ նշաններից նախապատվությունը տրվելու է ճանապարհների և արահետների եզրերում տեղադրված քարակույտերին
- 15) տեսարժան վայրերը և դիտակետերը հստակորեն նշվելու են
- 16) «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարբերանշանը պետք է պատկերված լինի բոլոր ցուցանակների և տեղեկատվական վահանակների վրա

- 17) ԱԼԱՊ-ում տուրիսատական ծառայությունների գները պետք է սահմանվեն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից
- 18) ԱԼԱՊ մուտքի և ռեկրեացիոն օգտագործման, ինչպես նաև այցելությունների և ճամբարակայանների օգտագործման համար թույլտվությունները տրվելու են «Արփի լիճ» ազգային պարկի կողմից:
- 19) ԱԼԱՊ-ում տուրիստների գիշերանցը արգելվում է՝ բացի տեղակայված ճամբարակայաններից
- 20) հեռանալուց բոլոր այցելուները և տուրիստները պետք է վերցնեն իրենց անձնական ուղեբեռը և իրերը

4.4.3. Էկոլոգիական իրազեկություն

1. Էկոլոգիական իրազեկության մակարդակի բարձրացումը հանդիսանում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի պահպանման գոտուն և տուրիզմին վերաբերվող բոլոր միջոցառումների անբաժանելի մաս: Համապատասխան մարտավարությունները մտցված են պահպանման գոտու զարգացման ծրագրի մեջ: Չնայած իրազեկության բարձրացումը անցկացվելու է հիմնականում ուսուցիչների և դպրոցականների մասնակցությամբ, պահպանման գոտու համայնքների մեծահասակ բնակչությունը նույնպես կհաճախի հատուկ հանդիպումների և միջոցառումների: Իրազեկության բարձրացման միջոցառումների հիմնական պատասխանատվությունը ընկած կլինի տեղական հասարակական կազմակերպությունների վրա, բայց «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմը ակտիվ մասնակցելու է այդ գործընթացին՝ տուրիզմի, էկոլոգիական իրազեկության և հասարակայնության հետ կապերի ծրագրի ղեկավարի կողմից մշակված աշխատանքային պլանի շրջանակներում: Գրված և հրատարակված նյութերը, ինչպես նաև այլ համապատասխան արդյունքները օգտագործվելու են պահպանման գոտու զարգացման ծրագրի պայմաններին համապատասխան:

2. Էկոլոգիական իրազեկության բարձրացման ուղեցույցը հետևյալն է.

- 1) դպրոցական դասարաններին հրավիրել ԱԼԱՊ՝ անմիջական գիտելիքների և փորձի ձեռք բերման համար
- 2) ԲՀՊՏ-ների հարցերով զբաղվող կամ հետաքրքրվող համալսարանական ուսանողների համար կազմակերպել ուղևորություններ
- 3) կազմակերպել հանդիպումներ և համատեղ կրթական ծրագրեր տեղական հասարակական կազմակերպությունների հետ
- 4) կազմակերպել կանոնավոր մամլո ասուլիսներ և թղթակիցների հետ համատեղ պատրաստել նյութեր «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու մասին՝ հեռուստատեսության և տեղական թերթերի համար
- 5) կազմակերպել ուղևորություններ կարևոր (VIP) անձանց համար՝ շեշտը դնելով պոտենցիալ հովանավորների, կառավարական ու մասնավոր սեկտորից հիմնական որոշում կայացնող կողմերի վրա
- 6) պարկի մյուս ծրագիրների անձնակազմի հետ համատեղ պատրաստել տեղեկատվական նյութեր և հուշանվերներ՝ սպորտային վերնաշապիկներ, գլխարկներ, սոսնձվող պիտակներ, պաստառներ, օրացույցեր որոնք վաճառվելու են Բավրա գյուղի տեղեկատվական վայրի կրպակում և Ղազանչիի այցելուների կենտրոնում

7) տարին մեկ անգամ «Արփի լիճ» ազգային պարկի գրասենյակում Պաղակն գյուղում կազմակերպվելու է բաց դռների օր

3. Էկոլոգիական կրթության և իրազեկության բարձրացման միջոցառումները իրակացվելու են «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի հետ միասին:

4.4.4. Հասարակայնության հետ կապեր

Կան տարբեր մեթոդներ ԱԼԱՊ-ի, պահպանման գոտու, հողի և ռեսուրսների կայուն կառավարման, մասնակցային պլանավորման, բնապահպանական գործընթացի համակառավարման մոտեցումների մասին տեղեկությունը փոխանցելու համար: Առաջին քայլը կլինի ԱԼԱՊ-ի, պահպանման գոտու մասին թռուցիկների պատրաստումն ու տարածումը, որից հետո գալիս է թռուցիկների և ինֆորմացիոն փաթեթների պատրաստումը՝ դպրոցներում և տուրիզմի ծրագրում կիրառելու համար, դաշտային ուղեցույցի պատրաստումը, քարոզարշավը, ռադիո և հեռուստատեսային հաղորդումները՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրինության ղեկավարությամբ: Այս միջոցառումների իրականացման պատասխանատվությունը կլինի տուրիզմի, էկոլոգիական իրազեկության և հասարակայնության հետ կապերի ծրագրի ղեկավարի վրա: Ծրագրի ղեկավարի կողմից մշակված միջոցառումների փաթեթը պետք է լինի պարզ, բազմակողմանի, գործնական, հետաքրքիր, հեշտ հասանելի և հեշտ իրականացվող:

4.4.5. Տուրիստական ենթակառուցվածք

«Արփի լիճ» ազգային պարկի տուրիստական ենթակառուցվածքը կհասցվի նվազագույնի տարածության սահմանափակ հնարավորությունների, պարկի փոքր չափսերի և պարկի տարածքում գիշերելու անհրաժեշտության բացակայության պատճառով: «Արփի լիճ» ազգային պարկի ներսում ոչ մի տուրիստական ենթակառուցվածք չի լինի՝ բացի Արփի լճի հարավային ափին նախատեսվող մեկ ճամբարակայանից (քարտեզ 6): Տարածության բաց ռելիեֆի և հեշտ անցանելիության պատճառով տուրիստական արահետների նշանագրման կարիք չի լինի, ինչպես սովորաբար ընդունված է ազգային պարկերում:

Այս փուլում նպատակահարմար է տուրիստական ծրագիրը սկսել նվազագույն ծախսերով և դիտարկել ընթացքը: Ծրագրի ընդլայնումը ընթանալու է ըստ շուկայագիտական և գովազդային միջոցառումներից առաջացող պահանջարկի աճի: «Արփի լիճ» ազգային պարկի մեջ տուրիստական ենթակառուցվածքն իր մեջ ներառում է 4 կառանատեղ (տես՝ մաս 4.1.4.5) և երեք ճամբարակայան: Տեղեկատվական վահանակները և 4 մուտքի դարբասները գտնվում են վարչական ծրագրի հսկողության տակ: Այլ ենթակառուցվածքը գտնվելու է «Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմաններից դուրս, ներառելով հիմնական ճանապարհների երկայնքով տեղադրված տեղեկատվական վահանակներ, այցելուների կենտրոն՝ Ղազանչի գյուղում, և 2 դիտակետեր (քարտեզ 6):

4.4.5.1. «Շաղիկ», «Սոճիներ» և «Ախուրյանի կիրճ» ճամբարակայաններ

Բոլոր երեք ճամբարակայանները (քարտեզ 6) պետք է ունենան միանման կառուցվածք: Դրանք նախատեսված են լինելու առավելագույնը 20 մարդու և 10 վրանի համար և ենթակա են ինքնասպասարկման: «Շաղիկ» ճամբարակայանը գտնվում է Շաղիկ համայնքից դեպի արևելք, լճի ափին՝ կաղամախիների պուրակի մոտ, որտեղից գեղատեսիլ պատկերն է բացվում լճի և շրջակա բլուրների վրա (քարտեզ 10): Այս տեղանքը

մատակարարվում է շատ լավ որակի բնական աղբյուրի ջրով, որն էլ հենց հոսում է լճի ուղղությամբ: Այստեղ կարելի է հասնել լիճ տանող ճանապարհից ճյուղավորվող ճանապարհով (300 մ): «Սոճիներ» ճամբարակայանը գտնվում է լճի ձախ ափին՝ Պաղակն համայնքում, մուտքի դարբասից մոտ 1 կմ հեռավորության վրա: Այն գտնվում է սոճու անտառի մոտ, ափի մոտ՝ լճի և «Արփի լիճ» ազգային պարկի հյուսիսային ու արևելյան լեռների գեղատեսիլ բնապատկերով: Թռչունների կղզյակներից մեկը գտնվում է ճամբարակայանին բավականին մոտ, այդ պատճառով էլ այս վայրը հարմար է թռչնադիտման համար: Փոքրիկ աղբյուրից բարձրորակ ջուր է հոսում:

«Ախուրյանի կիրճ» ճամբարակայանը գտնվում է կիրճում՝ ջրվեժի մոտ, Ախուրյան գետից դեպի ձախ: Այստեղի լանդշաֆտը շատ գեղեցիկ է, իսկ ճամբարակայանը շրջապատված է գետային կիրճի զառիվեր ժայռերով: Այս ճամբարը հիմնականում նախատեսված է լեռնային հեծանվորդների և հետիոտ տուրիստների գիշերանցը կազմակերպելու համար: Այն սպասարկվելու է «Արփի լիճ» ազգային պարկի կամ մոտակա համայնքներից որևէ մեկի կողմից:

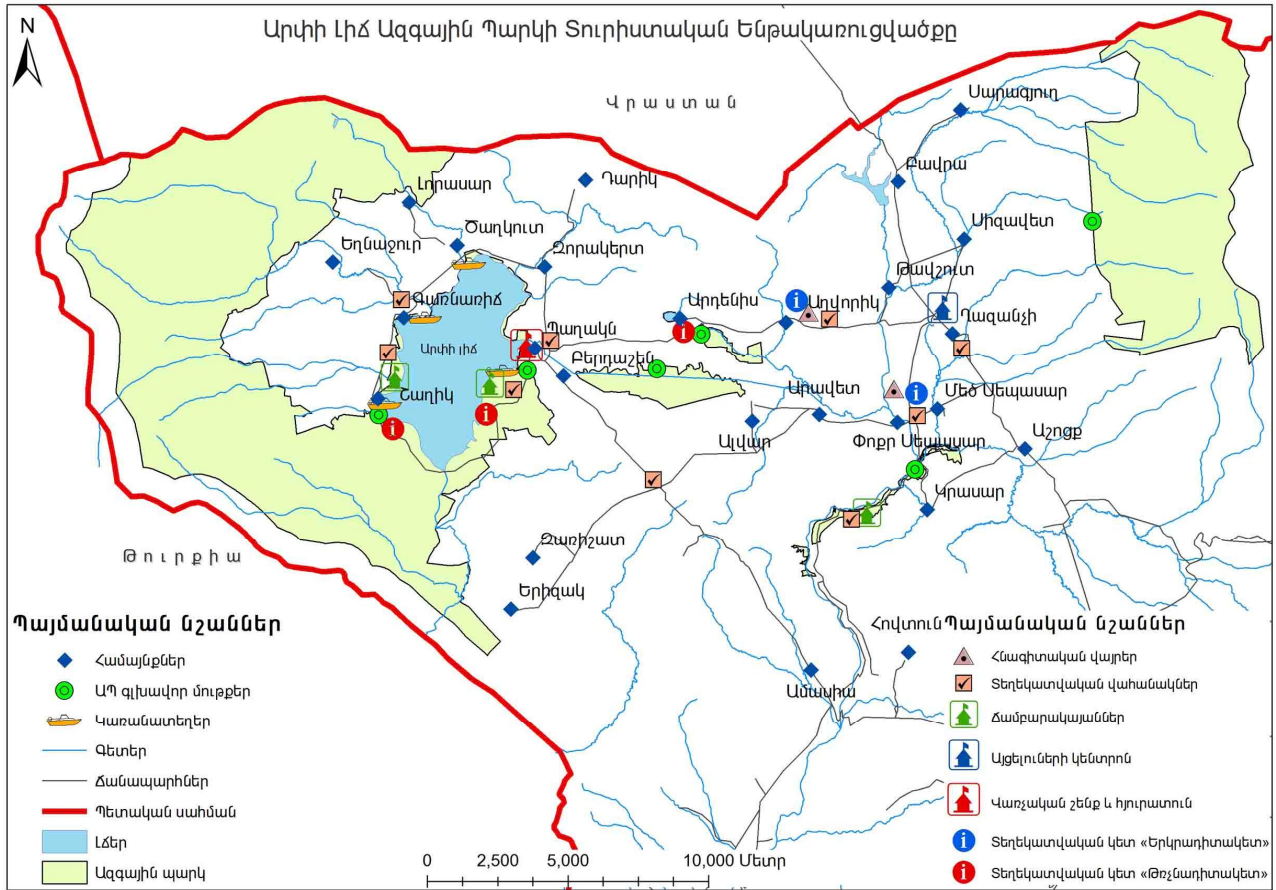
«Շաղիկ» և «Սոճիներ» ճամբարակայաններից յուրաքանչյուրը կազմելու է 5000 մ², իսկ «Կրասարի կիրճ»-ի՝ 4000 մ²: Առաջին 2 ճամբարակայաններում հիմնական զբաղմունքը կլինի բնության դիտումը, թռչնադիտումը, հետիոտ տուրիզմը, նավակներով լողալն և ձկնորսությունը: «Կրասարի կիրճ» ճամբարակայանում այցելուները կարող են հիանալ բնությամբ և զբաղվեն թռչնադիտումով: Ճամբարակայանները ունենալու են հետևյալ ենթակառուցվածքը.

- 1) *Վրանների համար նախատեսված 10 տեղ*
- 2) *2 ախտահանվող զուգարան*
- 3) *գյուղական ոճով սարքված 1 մեծ սեղան՝ կտուրով*
- 4) *10 փոս՝ խարույկի համար*
- 5) *ինքնալցվող լվացվելու տեղ*
- 6) *10 ավտոմեքենայի համար կայանման տեղ*

Բացի դրանից, «Սոճիներ» ճամբարակայանը կունենա կառանատեղ և տախտակամած՝ թռչնադիտման համար:

Քարտեզ 6

«Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու տուրիստական ենթակառուցվածքը

Քարտեզ 7 «Արփի լիճ» ազգային պարկում և պահպանման գոտում գտնվող պատմամշակութային հուշարձանները

1 Դամբարանադաշտ	15 Գյուղատեղի	30 Գյուղատեղի	45 Հուշարձան
2 Ամրոց	16 'Աշոցք'	31 Ձիթհան	46 Հուշարձան
3 Գյուղատեղի	17 Գյուղատեղի	32 Եկեղեցի	47 Եկեղեցի, Սբ.
4 Դամբարանադաշտ	18 Ամրոց	33 Գերեզմանոց	Գևորգ
5 Ամրոց	19 Եկեղեցի	34 Գերեզմանոց	48 Հուշարձան
6 Գյուղատեղի	20 Գերեզմանոց	35 Ամրոց	49 Մատուռ
7 Ամրոց	21 Խաչքար	36 Բացօթյա	50 Խոյատապան
8 Ամրոց	22 Եկեղեցի	կայան	51 Խաչքար
9 Գերեզմանոց	23 Մատուռ	37 Կամուրջ	52 Հուշաղբյուր
10 Ամրոց 'Սև	24 Գերեզմանոց	38 Գերեզմանոց	53 Դամբարանադաշտ
Բերդ'	25 Եկեղեցի	39 Դամբարանադաշտ	54 Գերեզմանոց
11 Ամրոց	26 Գերեզմանոց	40 Գյուղատեղի	55 Հուշաղբյուր
12 Գյուղատեղի	27 Գյուղատեղի	41 Հուշարձան	56 Ամրոց
13 Եկեղեցի	28 Գերեզմանոց	42 Կամուրջ	57 Գյուղատեղի
14 Դամբարանադաշտ	29 Խաչքար	43 Գերեզմանոց	58 Ամրոց
		44 Գերեզմանոց	

«Արփի լիճ» ազգային պարկում և պահպանման գոտում գտնվող պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ցուցակը տրված է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2004 թվականի սեպտեմբերի 9-ի «Հայաստանի Հանրապետության Շիրակի մարզի պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պետական ցուցակը հաստատելու մասին» № 1270-Ն որոշման համաձայն՝ Ցանկ 3-ում:

4.4.5.2. Ղազանչի այցելուների կենտրոն

Այս այցելուների կենտրոնը տեղադրվելու է Ղազանչի համայնքում Գյումրիից դեպի հայվրացական սահմանում գտնվող Բավրա գյուղ տանող ճանապարհի մերձակայքում (քարտեզ 6): Շինության ընդհանուր ներքին մակարեսը կազմելու է 150 մ² գումարած 120 մ² արտաքին մակերեսն ու 150 մ² կայացման տեղը: Կենտրոնի հիմնական գործունեությունը կլինի «Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու մասին տեղեկության տրամադրումն և որպես վաճառակետ՝ տեղացի արհեստագործների համար: Դրան կից կլինեն փոքրիկ սրճարան և կրպակը, որտեղ վաճառվելու են տեղական հուշանվերներ, տեղեկատվական նյութեր և այլն:

4.4.5.3. Դիտակետեր

№ 1 դիտակետը տեղադրվելու է Մեծ Սեպասար համայնքի վարչական սահմաններում, բլրի գագաթին՝ ճանապարհից մոտ 2 կմ դեպի արևմուտք (քարտեզ 6): Այնտեղից բացվում է գեղեցիկ տեսարան 360⁰-ով Աշոցքի սարահարթի և շրջակա լեռների վրա: Բլրի գագաթին գտնվում է շատ հին մի մատուռ, ինչպես նաև հնէաբանական պեղումների տեղամաս՝ հին շինությունների պատերի մնացորդներով: Մատուռի ստորին մասում պահպանվել են հնահռոմեական ժամանակաշրջանի ռազմական ամրոցի մնացորդները: Այս դիտակետի սպասարկումն և պահպանումն իրակացվելու են Մեծ Սեպասար համայնքի կողմից, իսկ դրա զարգացման ֆինանսավորումը տրամադրվելու է KfW-ի կողմից՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի համար նախատեսված բյուջեից: Մեծ Սեպասարի «Ամրոց» հնագիտական հուշարձանի տարածքում նախատեսվող դիտակետի նախագիծը, կառուցումը և օգտագործման ռեժիմը պետք է համաձայնեցվի Հայաստանի Հանրապետության մշակույթի նախարարության համապատասխան ստորաբաժանումների հետ:

Դիտակետի զարգացումը պարունակելու է հետևյալ միջոցառումների իրականացումը.

- կլոր բրոնզե ցուցատախտակի տեղադրում, որի վրա փորագրված կլինի եկեղեցու մասին որոշ տեղեկություն
- տեղեկատվական վահանակ՝ հնահռոմեական ռազմական ամրոցի վայրում
- կայանման տեղից դեպի բլրի գագաթ տանող ոտքի արահետը նշված է 15 քարակույտերով

№ 2 դիտակետը նախատեսված է թռչնադիտման համար և գտնվում է Բերդաշեն համայնքից դուրս դեպի Արփի լիճ տանող ճանապարհի խաչման վրա: Այստեղ տեղադրվելու են տեղեկատվական վահանակներ թռչունների մասին, ինչպես նաև տեղանքի և ամբողջ «Արփի լիճ» ազգային պարկի ու պահպանման գոտու քարտեզները: Այստեղ նաև կլինի 15 մեքենայի համար կայանման տեղ և 1 ախտահանվող սանհանգույց: Սպասարկումն և պահպանումը կատարվելու են «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի կողմից:

Այլ տեղեկատվական վահանակները՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի պատկերմամբ ու լրացուցիչ տեղեկատվությամբ դրվելու են Գյումրի քաղաքից դեպի Արփի լիճ տանող ճանապարհի վրա՝ Մեծ Սեպասար գյուղի մոտ: Մեկ վահանակ կտեղադրվի Ղազանչի տանող ճանապարհի ճյուղավորման վայրում, մեկ ուրիշը՝ այցելուների կենտրոնի ճանապարհին: Ցուցանակները նաև տեղադրվելու են Բավրա և Աղվորիկ համայնքների մոտ, որից Աղվորիկի ցուցանակը ուշադրությունը կկենտրոնացնի տնտեսական գոտում գտնվող հնէագիտական վայրի վրա: Բացի այդ, ցուցանակները կտեղադրվեն Գառնառիճ և Շաղիկ գյուղերի մոտ, որից Շաղիկի ցուցանակը ցույց է տալու «Շաղիկ» ճամբարակայան տանող ճանապարհը: «Արփի լիճ» ազգային պարկի բոլոր վահանակներն և ցուցանակները պահպանվելու են «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի կողմից (քարտեզ 6):

4.5. Գիտական հետազոտությունների և մոնիթորինգի ծրագիր

Այս ծրագիրը սահմանում է հետազոտությունների և մոնիթորինգի ուղղվածությունները «Արփի լիճ» ազգային պարկի արդյունավետ զարգացման և տնտեսական գոտում բնօգտագործման կայունությունը ապահովելու համար: Բոլոր հետազոտական աշխատանքները կատարվելու են ինչպես բաժնի աշխատակիցների, այնպես էլ դրսից հրավիրված մասնագետների կողմից, իսկ նախապատվությունը տրվելու է բնապահպանական կիրառական աշխատանքներին: ԱԼԱՊ-ը ու պահպանման գոտին մեծ պոտենցիալ ունեն համալսարանական ուսանողների, Հայաստանի ու արտերկրի մասնագետների կողմից իրականացվող գիտական աշխատությունների համար:

Մոնիթորինգը իրականացվելու է «Արփի լիճ» ազգային պարկի անձնակազմի կողմից, եթե միայն դրա համար դրսից լրացուցչ փորձի կարիք չզգացվի, ինչի համար էլ հրավիրվելու են հանրապետության գիտական կազմակերպությունների մասնագետները: Մոնիթորինգը գտնվելու է ծրագրի ղեկավարի ենթակայության տակ, որը նաև պատասխանատու է լինելու տվյալների պահպանման և մշակման համար: Մոնիթորինգի բոլոր տվյալները ընդգրկվելու են Երկրա տեղեկատվական համակարգի քարտեզներում:

Մոնիթորինգը ընդգրկվելու է հողի և ռեսուրսների վարձակալման բոլոր տարածքներն և տնտեսական գոտու գործունեության բոլոր ձևերը: Մոնիթորինգը նաև ստանալու է և մշակելու է այցելուների և առավել հաճախ այցելած վայրերի վերաբերյալ տվյալները: Ծրագրի ղեկավարը պատասխանատու է լինելու մոնիթորինգի ծրագրի և

աշխատանքային պլանի մշակման համար, ներառյալ մոնիթորինգի ինդիկատորները: Մոնիթորինգի իրականացման համար լրացուցիչ ենթակառուցվածք չի նախատեսվում:

4.6. Տարեկան աշխատանքային պլան

«Արփի լիճ» ազգային պարկի ծրագրերի ղեկավարները անձնակազմի հետ միասին մշակում են տարեկան աշխատանքային պլանն և համապատասխան բյուջեն իրենց կառավարման ծրագրերի համար՝ տարին մեկ անգամ: Աշխատանքային պլանն և բյուջեն պետք է համապատասխանեն «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման պլանին և բիզնես պլանին: Ծրագրային աշխատանքային պլանները քննարկվում են «Արփի լիճ» ազգային պարկի ավագ անձնակազմի կողմից, ճշգրտվում և ներկայացվում են «Արփի լիճ» ազգային պարկի տնօրենին օրացույցային տարվա վերջին եռամսայկին՝ «Արփի լիճ» ազգային պարկի կառավարման խորհրդի կողմից հաստատման համար: Աշխատանքային պլանների մեջ քննարկվում են հաջորդ տարվա միջոցառումները՝ ըստ դրանց ժամանակահատվածների: Պարկի տեսուչների և դրսից հրավիրված մասնագետների կողմից նախատեսվող իրականացվող աշխատանքները ընդգրկվում են աշխատանքային պլանների մեջ: Աշխատանքային պլանները նաև ներկայացնում են հաջորդ տարվա համար վրա նախատեսված նոր ենթակառուցվածքի զարգացման մանրամասները՝ բաշխելով համապատասխան պարտականություններն ու սահմանելով որակի հսկողության գործընթացները: Ծրագրերի ղեկավարները պատասխանատվություն են կրում աշխատանքային պլանում ներառված աշխատանքների ժամանակին և որակյալ կատարման համար:

ԳԼՈՒԽ V. ԲՅՈՒՋԵ ԵՎ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՒՄ

5.1 ԱԼԱՊ-ի բնականոն գործունեության ապահովման համար նախատեսվող եկամուտների աղբյուրներ

ԱԼԱՊ-ի ստեղծման և հետագա բնականոն կենսագործունեության ծավալման համար անհրաժեշտ եկամուտների աղբյուրներ են հանդիսանալու Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից հատկացվելիք ֆինանսավորումը, կազմակերպության կողմից ձեռնարկատիրական գործունեությունից ու տարբեր ծառայությունների մատուցման դիմաց վճարումները, հովանավորչական, նվիրատվական, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը չհակասող այլ (այդ թվում Գործարար ծրագրի շրջանակներում բացահայտված կամ ծրագրվելիք աղբյուրներից) մուտքերը:

Գործարար ծրագրի շրջանակներում որպես ԱԼԱՊ-ի արտաբյուջետային աղբյուրներ են դիտարկվում՝

ա. ԱԼԱՊ-ի տնտեսական և ռեկրեացիոն գոտիներում պաշարների օգտագործումից ստացված եկամուտները;

բ. զբոսաշրջության և ձկնորսության գծով ծառայությունների մատուցումից ստացված եկամուտները;

գ. Կովկասի Բնության Հիմնադրամից կատարվող հատկացումները,

դ. այլ ծրագրվող աղբյուրներից ստացված եկամուտները:

ԱԼԱՊ-ի ենթակառուցվածքը ստեղծելուց հետո ԱԼԱՊ-ի եկամուտները նախատեսվում է, որ գնալով աճելու են՝ պաշարների օգտագործման կատարելագործված կառավարման և ԱԼԱՊ-ի կողմից մատուցվող ծառայությունների և (կամ) ձեռնարկատիրական գործունեության հնարավորությունների ավելի արդյունավետ շուկայավարման արդյունքում:

5.2 «Արփի լիճ» ազգային պարկի նախատեսված բյուջեն 2011-2015թթ համար

"Արփի լիճ" ազգային պարկի գնահատված գործառնական բյուջե 2011-2015թթ

Կառավարման ծրագիրը	Միավոր	Ընդհանուր միավոր	Գինը միավորի համար (հազ.դրամ)	Ընդհանուրը (հազ.դրամ)	Տարի 1 2011	Տարի 2 2012	Տարի 3 2013	Տարի 4 2014	Տարի 5 2015
1 Վարչական բաժին									
1.1 Աշխատողների աշխատավարձեր									
1.1.1 Վարչական բաժին									
1.1.1.1 ԱԼԱՊ-ի տնօրեն	մարդ/ամիս	12	160.0	1920.0	1920.0	1920.0	1920.0	1920.0	1920.0
1.1.1.2 Փոխտնօրեն պահպանության գծով	մարդ/ամիս	12	130.0	1560.0		1560.0	1560.0	1560.0	1560.0
1.1.1.3 Փոխտնօրեն գիտական գծով	մարդ/ամիս	12	130.0	1560.0	1560.0	1560.0	1560.0	1560.0	1560.0
1.1.1.4 Տնտեսվար	մարդ/ամիս	12	125.0	1500.0		1500.0	1500.0	1500.0	1500.0
1.1.1.5 Գլխավոր հաշվապահ	մարդ/ամիս	12	120.0	1440.0	1440.0	1440.0	1440.0	1440.0	1440.0
1.1.1.6 Գանձապահ	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.1.7 Կադրերիի պատասխանատու	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.1.8 Պահեստապետ-պարետ	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.1.9 Մատակարարող/հնժեններ մեխանիկ	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.1.10 Քարտուղար/ընդունարանի աշխատող	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.1.11 Վարորդ (3 վարորդ)	մարդ/ամիս	36	50.0	1800.0	600.0	1800.0	1800.0	1800.0	1800.0
1.1.1.12 Հավաքարար	մարդ/ամիս	12	60.0	720.0		720.0	720.0	720.0	720.0
1.1.1.13 Գիշերային պահակ (3 պահակ)	մարդ/ամիս	36	60.0	2160.0		2160.0	2160.0	2160.0	2160.0
1.1.2. Պահպանության բաժին									

1.1.2.1 Պահպանության օպերատիվ խմբի ղեկավար	մարդ/ամիս	12	100.0	1200.0		1200.0	1200.0	1200.0	1200.0
1.1.2.2 Պահպանության օպերատիվ տեսուչ (2 աշխատող)	մարդ/ամիս	24	85.0	2040.0		2040.0	2040.0	2040.0	2040.0
1.1.2.3 Արևելյան տեղամասի պետ	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.2.4 Արևելյան տեղամասի տեսուչ (2 աշխատող)	մարդ/ամիս	24	60.0	1440.0		1440.0	1440.0	1440.0	1440.0
1.1.2.5 Արևմտյան տեղամասի պետ	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.2.6 Արևմտյան տեղամասի տեսուչ (3 աշխատող)	մարդ/ամիս	36	85.0	3060.0		3060.0	3060.0	3060.0	3060.0
1.1.2.7 Արդենիսի և Ալվարի տեղամասերի պետ	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.2.8 Արդենիսի տեղամասի տեսուչ	մարդ/ամիս	12	60.0	720.0		720.0	720.0	720.0	720.0
1.1.2.9 Ալվարի տեղամասի տեսուչ	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.2.11 Ախուրյանի կիրճի տեղամասի պետ	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.2.12 Ախուրյանի կիրճի տեղամասի տեսուչ	մարդ/ամիս	12	60.0	720.0		720.0	720.0	720.0	720.0
1.1.3. Ջրուաշրջության, բնապահպանական իրազեկության և հասարակության հետ կապերի բաժին									
1.1.3.1 Ջրուաշրջության, բնապահպանական իրազեկության և հասարակության հետ կապերի բաժնի պետ	մարդ/ամիս	12	100.0	1200.0		1200.0	1200.0	1200.0	1200.0
1.1.3.2 Այցելուների կենտրոնի աշխատակից/գիդ (2 աշխատող, որից մեկը սեզոնային)	մարդ/ամիս	18	85.0	1530.0		1530.0	1530.0	1530.0	1530.0

1.1.3.3 Այցելուների կենտրոնի պահակ (3 պահակ)	մարդ/ամիս	36	60.0	2160.0		2160.0	2160.0	2160.0	2160.0
1.1.3.4 Վարորդ	մարդ/ամիս	12	75.0	900.0		900.0	900.0	900.0	900.0
1.1.3.5 Հավաքարար	մարդ/ամիս	12	60.0	720.0		720.0	720.0	720.0	720.0
1.1.4. Գիտության և մոնիթորինգի բաժին									
1.1.4.1 Գիտության և մոնիթորինգի բաժնի պետ	մարդ/ամիս	12	100.0	1200.0		1200.0	1200.0	1200.0	1200.0
1.1.4.2 Բուսաբան	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.4.3 Կենդանաբան	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
1.1.5. Մարկետինգի բաժին									
1.1.5.1 Մարկետինգի բաժնի պետ	մարդ/ամիս	12	125.0	1500.0		1500.0	1500.0	1500.0	1500.0
1.1.5.2 Մարկետինգի բաժնի աշխատակից	մարդ/ամիս	12	85.0	1020.0		1020.0	1020.0	1020.0	1020.0
Ընդամենը աշխատավարձեր			2995.0	44310.0	5520.0	44310.0	44310.0	44310.0	44310.0
1.2 Սոցիալական ապահովության վճարներ									
1.2.1 Վարչական բաժին									
1.2.1.1 ԱԼԱՊ-ի տնօրեն	մարդ/ամիս	12	22.0	264.0	264.0	264.0	264.0	264.0	264.0
1.2.1.2 Փոխտնօրեն պահպանության գծով	մարդ/ամիս	12	20.5	246.0		246.0	246.0	246.0	246.0
1.2.1.3 Փոխտնօրեն գիտական գծով	մարդ/ամիս	12	20.5	246.0	246.0	246.0	246.0	246.0	246.0
1.2.1.4 Տնտեսվար	մարդ/ամիս	12	20.25	243.0		243.0	243.0	243.0	243.0
1.2.1.5 Գլխավոր հաշվապահ	մարդ/ամիս	12	20	240.0	240.0	240.0	240.0	240.0	240.0
1.2.1.6 Գանձապահ	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.1.7 Կադրերի պատասխանատու	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.1.8 Պահեստապետ-պարետ	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0

1.2.1.9 Մատակարարող/ինժեներ մեխանիկ	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.1.10 Քարտուղար/ընդունարանի աշխատող	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.1.11 Վարորդ (3 վարորդ)	մարդ/ամիս	36	11.5	414.0	414.0	414.0	414.0	414.0	414.0
1.2.1.12 Հավաքարար	մարդ/ամիս	12	13.0	156.0		156.0	156.0	156.0	156.0
1.2.1.13 Գիշերային պահակ (3 պահակ)	մարդ/ամիս	36	13.0	468.0		468.0	468.0	468.0	468.0
1.2.2 Պահպանության ծրագիր/բաժին									
1.2.2.1 Պահպանության օպերատիվ խմբի ղեկավար	մարդ/ամիս	12	19.0	228.0		228.0	228.0	228.0	228.0
1.2.2.2 Պահպանության օպերատիվ տեսուչ (2 աշխատող)	մարդ/ամիս	24	16.75	402.0		402.0	402.0	402.0	402.0
1.2.2.3 Արևելյան տեղամասի պետ	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.2.4 Արևելյան տեղամասի տեսուչ (2 աշխատող)	մարդ/ամիս	24	13.0	312.0		312.0	312.0	312.0	312.0
1.2.2.5 Արևմտյան տեղամասի պետ	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.2.6 Արևմտյան տեղամասի տեսուչ (3 աշխատող)	մարդ/ամիս	36	16.75	603.0		603.0	603.0	603.0	603.0
1.2.2.7 Արդենիսի և Ալվարի տեղամասերի պետ	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.2.8 Արդենիսի տեղամասի տեսուչ	մարդ/ամիս	12	13.0	156.0		156.0	156.0	156.0	156.0
1.2.2.10 Ալվարի տեղամասի տեսուչ	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.2.11 Ախուրյանի կիրճի տեղամասի պետ	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.2.12 Ախուրյանի կիրճի տեղամասի տեսուչ	մարդ/ամիս	12	13.0	156.0		156.0	156.0	156.0	156.0
1.2.3. Զբոսաշրջության, բնապահպանական իրազեկության և հասարակության հետ կապերի բաժին									

1.2.3.1 Զբոսաշրջության, բնապահպանական իրազեկության և հասարակության հետ կապերի բաժնի պետ	մարդ/ամիս	12	19.0	228.0		228.0	228.0	228.0	228.0
1.2.3.2 Այցելուների կենտրոնի աշխատակից/գիդ (2 աշխատող, որից մեկը սեզոնային)	մարդ/ամիս	18	16.75	301.5		301.5	301.5	301.5	301.5
1.2.3.3 Այցելուների կենտրոնի պահակ (3 պահակ)	մարդ/ամիս	36	13.0	468.0		468.0	468.0	468.0	468.0
1.2.3.4 Վարորդ	մարդ/ամիս	12	15.25	183.0		183.0	183.0	183.0	183.0
1.2.3.5 Հավաքարար	մարդ/ամիս	12	13.0	156.0		156.0	156.0	156.0	156.0
1.2.4. Գիտության և մոնիթորինգի բաժին									
1.2.4.1 Գիտության և մոնիթորինգի բաժնի պետ	մարդ/ամիս	12	19.0	228.0		228.0	228.0	228.0	228.0
1.2.4.2 Բուսաբան	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.4.3 Կենդանաբան	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
1.2.5. Մարկետինգի բաժին									
1.2.5.1 Մարկետինգի բաժնի պետ	մարդ/ամիս	12	20.25	243.0		243.0	243.0	243.0	243.0
1.2.5.2 Մարկետինգի բաժնի աշխատակից	մարդ/ամիս	12	16.75	201.0		201.0	201.0	201.0	201.0
Ընդամենը սոցիալական ապահովության վճարներ				8554.5	1164.0	8554.5	8554.5	8554.5	8554.5
1.3. Գործողումների ու շրջագայությունների ծախսեր (օրապահիկ+գիշերավարձ)									
1.3.1 Ազգային պարկի տնօրեն՝ 36 օր	մարդ/օր	36	7.0	192.0	492.0	192.0	192.0	192.0	192.0
1.3.2 Փոխտնօրեն 36 օր	մարդ/օր	36	7.0	192.0	492.0	192.0	192.0	192.0	192.0
1.3.3 Բաժնի պետեր (4), 24 օր/մարդ	մարդ/օր	96	7.0	552.0		552.0	552.0	552.0	552.0

1.3.4 Անձնակազմ 36 օր	մարդ/օր	36	7.0	192.0		192.0	192.0	192.0	192.0
Ընդամենը՝ գործողումների ու շրջագայությունների ծախսեր				1128.0	984.0	1128.0	1128.0	1128.0	1128.0
1.4. Ուսուցման (վերապատրաստման) ծախսեր									
1.4.1 Ազգային պարկի տնօրեն	մարդ/օր	7	50.0	350.0		350.0	350.0	350.0	350.0
1.4.2 Փոխտնօրեն	մարդ/օր	7	40.0	280.0		280.0	280.0	280.0	280.0
1.4.3 Բաժնի պետեր (4)	մարդ/օր	32	40.0	1280.0		1280.0	1280.0	1280.0	1280.0
1.4.4 Այցելուների կենտրոնի աշխատողներ (3)	մարդ/օր	12	20.0	240.0		240.0	240.0	240.0	240.0
1.4.5 Պահպանության աշխատողներ (18)	մարդ/օր	54	12.5	675.0		675.0	675.0	675.0	675.0
Ընդամենը՝ Ուսուցման (վերապատրաստման) ծախսեր				2825.0	0.0	2825.0	2825.0	2825.0	2825.0
1.5. Շենքերի ու կառույցների պահպանում եւ ընթացիկ նորոգում									
1.5.1 Կենտրոնական գրասենյակի կառույցների համալիր	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	115.0		115.0	115.0	115.0	115.0
1.5.2 ԱԼԱՊ-ի մուտքեր (4)	տարին մեկ	4	50	200.0		200.0	200.0	200.0	200.0
1.5.3 Արփի լճի վրա լուվաններ (4)	տարին մեկ	4	25	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
1.5.4 Սահմանապայտներ	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
1.5.5 Սահմանների և ճանապարհների ցուցանակներ	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	125.0		125.0	125.0	125.0	125.0
1.5.6 Հյուրատուն (1)	տարին մեկ	1	40	40.0		40.0	40.0	40.0	40.0
1.5.7 Նավակների դոկ և արհեստանոց/ավտոտնակ	տարին մեկ	2	50	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
Ընդամենը՝ շենքերի ու կառույցների պահպանում եւ ընթացիկ նորոգում				780.0	0.0	780.0	780.0	780.0	780.0

1.6. Մեքենաների ու սարքավորումների պահպանում եւ ընթացիկ նորոգում									
1.6.1 Սարքավորումներ (համակարգիչներ, տպիչներ և այլն)	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	300.0	344.0	300.0	300.0	300.0	300.0
1.6.2 Ամենազնաց ավտոմեքենա	տարին մեկ	2	100.0	200.0	4320.0	200.0	200.0	200.0	200.0
1.6.3 Տրակտոր և կցասայլ, ձյան հեռացման կցորդ	տարին մեկ	1	100.0	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
1.6.4 Կվադրոցիկլ	տարին մեկ	1	50.0	50.0		50.0	50.0	50.0	50.0
1.6.5 Մեքենայի պահպանում և ընթացիկ նորոգում	տարին մեկ	2	200.0	400.0		400.0	400.0	400.0	400.0
Ընդամենը՝ սարքավորումների/փոխադրամիջոցների պահպանման ծախսեր				1050.0	4664.0	1050.0	1050.0	1050.0	1050.0
1.7 Էներգետիկ ծառայություններ				3152.3	0.0	3152.3	3152.3	3152.3	3152.3
այդ թվում՝									
1.7.1 Էներգետիկ ծառայություններ	ըստ հաշվարկի		ընդհանուր գումար	670.5		670.5	670.5	670.5	670.5
1.7.2 Ջեռուցման ծառայություններ	ըստ հաշվարկի		ընդհանուր գումար	2481.8		2481.8	2481.8	2481.8	2481.8
1.8 Կոմունալ ծառայություններ				40.0	0.0	40.0	40.0	40.0	40.0
այդ թվում՝									
1.8.1 Զրամատակարարման և ջրահեռացման ծառայություններ	ըստ հաշվարկի		ընդհանուր գումար	27.0		27.0	27.0	27.0	27.0
1.8.2 Շենքերի պահպանման ծառայություններ /դեռատիզացիա, աղբահանություն/	ըստ հաշվարկի		ընդհանուր գումար	13.0		13.0	13.0	13.0	13.0
1.9 Կապի ծառայություններ				2132.2	105.6	2132.2	2132.2	2132.2	2132.2
այդ թվում՝									

1.9.1 Հեռախոս	ըստ հաշվարկի		ընդհանուր գումար	1412.2		1412.2	1412.2	1412.2	1412.2
1.9.2 Ինտերնետ	ըստ հաշվարկի		ընդհանուր գումար	600.0	105.6	600.0	600.0	600.0	600.0
1.9.3 Փոստային ծառայություններ	ըստ հաշվարկի		ընդհանուր գումար	120.0		120.0	120.0	120.0	120.0
1.10 Գրասենյակային նյութեր և հագուստ				720.0	49.8	720.0	720.0	720.0	720.0
այդ թվում՝									
1.10.1 Գրասենյակային պիտույքներ	ամիսը մեկ	12	60.0	720.0	49.8	720.0	720.0	720.0	720.0
1.11 Տրանսպորտային նյութեր /բենզին, յուղեր, այլ նյութեր տրանսպորտային միջոցների համար/	տարին մեկ	4	1060.0	4240.0	1980.0	4240.0	4240.0	4240.0	4240.0
1.12 Կենցաղային նյութեր /մաքրիչ նյութեր, հիգիենիկ նյութեր/	ամիսը մեկ	12	30.0	360.0		360.0	360.0	360.0	360.0
1.13 Հատուկ նպատակային այլ նյութեր	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	40.0		40.0	40.0	40.0	40.0
1.14 Ներկայացուցչական ծախսեր	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	1400.0		1400.0	1400.0	1400.0	1400.0
1.15 Այլ ծախսեր				94.5		94.5	94.5	94.5	94.5
Ընդամենը՝ վարչական բաժնի ծախսեր				70826.5	14467.4	70826.5	70826.5	70826.5	70826.5
2 Պահպանության բաժին									
2.1.Շենքերի ու կառույցների պահպանում եւ ընթացիկ նորոգում				45.0	0.0	45.0	45.0	45.0	45.0
այդ թվում՝									
2.1.1 Պահպանության աշխատողների գրասենյակներ (3)	տարին մեկ	3	15.0	45.0		45.0	45.0	45.0	45.0

2.2 Սարքավորումների պահպանում եւ ընթացիկ նորոգում				100.0	0.0	100.0	100.0	100.0	100.0
այդ թվում									
2.2.1 Ձիերի համար թամբեր	տարին մեկ	4	25.0	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
2.3 Ընդհանուր բնույթի այլ ծառայություններ				280.0	0.0	280.0	280.0	280.0	280.0
այդ թվում									
2.3.1 Ձիերի պահպանման ծախսեր (պայտում, բժշկական սպասարկում և այլն)	տարին մեկ	4	30.0	120.0		120.0	120.0	120.0	120.0
2.3.2 Մեքենայի տեխզննում	տարին մեկ	1	160.0	160.0		160.0	160.0	160.0	160.0
2.4 Գյուղատնտեսական ապրանքներ /սերմեր, բույսեր և այլն/				400.0	0.0	400.0	400.0	400.0	400.0
այդ թվում									
2.4.1 Կեր ձիերի համար	տարին մեկ	4	100.0	400.0		400.0	400.0	400.0	400.0
2.5. Գրասենյակային նյութեր և հագուստ				4725.0	0.0	4725.0	4725.0	4725.0	4725.0
այդ թվում									
2.5.1. Ազգային պարկի պահպանության ղեկավար աշխատողների ձմեռային համազգեստներ	համազգեստ	9	200.0	1800.0	0.0	1800.0	1800.0	1800.0	1800.0
2.5.2. Ազգային պարկի պահպանության ղեկավար աշխատողների ամառային համազգեստներ	համազգեստ	9	150.0	1350.0	0.0	1350.0	1350.0	1350.0	1350.0
2.5.3. Պահպանության աշխատողների ձմեռային համազգեստներ	համազգեստ	9	100.0	900.0	0.0	900.0	900.0	900.0	900.0
2.5.4 Պահպանության աշխատողների ամառային համազգեստներ	համազգեստ	9	75.0	675.0	0.0	675.0	675.0	675.0	675.0

Ընդամենը՝ պահպանության ծախսեր				5505.0	0.0	5505.0	5505.0	5505.0	5505.0
3 Տնտեսական գործունեության բաժին									
3.1. Կառույցների պահպանում եւ ընթացիկ նորոգում				3565.0	0.0	3565.0	3565.0	3565.0	3565.0
այդ թվում՝									
3.1.1 Գյուղատնտեսական կենդանիների համար ջրի տաշտեր	տարին մեկ	11	35.0	385.0		385.0	385.0	385.0	385.0
3.1.2 Ջրհորի շրջագծով պատեր (ԱԼԱՊ-ի տարածքում խմելու ջրի աղբյուրներ՝ համայնքի համար)	տարին մեկ	9	20.0	180.0		180.0	180.0	180.0	180.0
3.1.3 Համայնքային ջրի խողովակաշարերի պահպանման գործողություններ (ԱԼԱՊ-ի տարածքում)	տարին մեկ			1000.0		1000.0	1000.0	1000.0	1000.0
3.1.4 Ճանապարհներ ԱԼԱՊ-ի տարածքում	տարին մեկ			500.0		500.0	500.0	500.0	500.0
3.1.5 ԱԼԱՊ-ի ծառայողական ճանապարհներ ԱԼԱՊ-ի տարածքից դուրս (ձյան մաքրում)	տարին մեկ			1500.0		1500.0	1500.0	1500.0	1500.0
Ընդամենը՝ Տնտեսական գործունեության բաժնի ծախսեր				3565.0	0.0	3565.0	3565.0	3565.0	3565.0
4 Զբոսաշրջության, բնապահպանական իրազեկության և հասարակության հետ կապերի բաժին									
4.1. Շինությունների ու կառույցների պահպանում եւ ընթացիկ նորոգում				365.0	0.0	365.0	365.0	365.0	365.0
այդ թվում՝									
4.1.1 Ճամբարատեղեր (3 ճամբարատեղ, յուրաքանչյուրը 150)	տարին մեկ	3	75.0	225.0		225.0	225.0	225.0	225.0

4.1.2 Այցելուների կենտրոն Ղազանջիում	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
4.1.3 Ցուցավահանակներ	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	40.0		40.0	40.0	40.0	40.0
4.2. Տեղեկատվական ծառայություններ				2550.0	0.0	2550.0	2550.0	2550.0	2550.0
այդ թվում՝									
4.2.1 ԱԼԱՊ-ի մասին բրոշյուր	բրոշյուր		ընդհանուր գումար	2250.0	0.0	2250.0	2250.0	2250.0	2250.0
4.2.2 ԱԼԱՊ-ի մասին տեղեկատվական թերթիկներ	տեղեկատվական թերթիկ		ընդհանուր գումար	75.0		75.0	75.0	75.0	75.0
4.2.3 ԱԼԱՊ-ի մասին պլակատ և օրացույց	պլակատ/օրացույց		ընդհանուր գումար	150.0		150.0	150.0	150.0	150.0
4.2.4 ԱԼԱՊ-ի ինտերնետային կայքի թարմացում	ինտերնետային կայք		ընդհանուր գումար	75.0		75.0	75.0	75.0	75.0
Ընդամենը՝ զբոսաշրջության, իրազեկության բարձրացման և հասարակության հետ կապերի բաժնի ծախսեր				2915.0	0.0	2915.0	2915.0	2915.0	2915.0
5 Գիտության և մոնիթորինգի բաժին									
այդ թվում՝									
5.1 Պահպանության և գիտական նյութեր				265.0	0.0	265.0	265.0	265.0	265.0
այդ թվում՝									
5.1.1 Մոնիթորինգի ծախսեր	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	90.0		90.0	90.0	90.0	90.0
5.1.2 Տվյալների մշակում և պահպանում	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	75.0		75.0	75.0	75.0	75.0

5.1.3 ԵՏՀ/GIS տվյալների վարում	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	100.0		100.0	100.0	100.0	100.0
5.2. Տեղեկատվական ծառայություններ				45.0	0.0	45.0	45.0	45.0	45.0
այդ թվում՝									
5.2.1. Քարտեզների տպագրում	տարին մեկ		ընդհանուր գումար	45.0		45.0	45.0	45.0	45.0
Ընդամենը՝ ուսումնասիրությունների և մոնիթորինգի բաժնի ծախսեր				310.0	0.0	310.0	310.0	310.0	310.0
6.Շարունակական ծախսեր				144.0		144.0	144.0	144.0	144.0
6.1.1 Մեքենայի ապահովագրություն	դրամ	1	84.0	84.0		84.0	84.0	84.0	84.0
6.1.2 Բանկային ծառայությունների ծախսեր	դրամ			60.0		60.0	60.0	60.0	60.0
7. Հարկեր				86.6		86.6	86.6	86.6	86.6
այդ թվում՝									
7.1 Մեքենայի գույքահարկ	Եռամսյակը մեկ	4	21.65	86.6		86.6	86.6	86.6	86.6
Ընդհանուր՝ ԱԼԱՊ-ի փարեկան գործառնական ծախսեր, որից՝				83397.1	14467.4	83397.1	83397.1	83397.1	83397.1
Պետական բյուջե				9964.0	9964.0	9964.0	10564.9	10564.9	
Կովկասի բնության հիմնադրամ				9964.0	-	9964.0	10564.9	10564.9	
Այլ աղբյուրներ				63469.1	4503.4	63469.1	62267.3	62267.3	

5.3. ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ 2011-2015թթ

<<Արփի լիճ>> ազգային պարկի և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>>

պետական ոչ առևտրային կազմակերպության կառավարման բարելավման գործողությունների պլան

ՀՀ	Գործողություն	Կատարման ժամկետ	Կատարող	Ֆինանսավորման աղբյուր
1.	Նորմատիվամեթոդական փաստաթղթերի մշակում			
1.	Պարկի տարածքում էկոտուրիզմի կազմակերպման կանոնակարգի և էկոտուրիզմի կազմակերպման նպատակով իրավական հենքի ապահովում:	2012-2013 թթ.	ՀՀ ԲՆ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
2.	Պարկի տարածքով գյուղատնտեսական կենդանիների դեպի ամառային արոտավայրեր տարանցիկ տեղափոխման նպատակով՝ <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ-ի և համայնքների միջև համագործակցության պայմանագրերի կնքում:	2012 թ.	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ» ՊՈԱԿ-ի	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
3.	Պարկի տարածքում և պահպանման գոտիներում թույլատրելի տնտեսական գործնեության տեսակների և չափորոշիչների մշակում:	2012 թ.	ՀՀ ԲՆ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
4.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ-ի հաստիքների և պահպանության ծառայության անձնակազմի թվաքանակի հաշվարկման նորմերի, ամբողջ անձնակազմի ծառայողական պարտականությունների և ներկայացվող պահանջների սահմանման վերաբերյալ առաջարկությունների ներկայացում և սահմանում:	2012 թ.	ՀՀ ԲՆ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
5.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ-ի գույքային իրավունքների պետական գրանցման ապահովում:	2011 թ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ» ՊՈԱԿ-ի	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
2.	«Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ-ի կառուցվածքային բարեփոխումներ			
1.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ-ի նոր կառուցվածքի, այդ թվում՝ կենսաբազմազանության մոնիտորինգի իրականացման և տուրիզմի կառավարման բաժինների ստեղծման, դրանից բխող աշխատողների նոր թվաքանակի և աշխատակարգի վերաբերյալ առաջարկությունների մշակում:	2013-2014 թթ.	ՀՀ ԲՆ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ

ՀՀ	Գործողություն	Կատարման ժամկետ	Կատարող	Ֆինանսավորման աղբյուր
3.	Քարտեզագրական աշխատանքներ			
1.	Սահմանների ճշգրտման և սահմանային տեղադրման աշխատանքներ	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և WWF	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր և BMZ/KfW.
	Տեղագրական հանույթի միջոցով <<Արփի լիճ>> ազգային պարկին հարակից համայնքների վարչական սահմաններում գտնվող պետական սեփականության հողերի սահմանների ճշգրտում, քարտեզագրում և դրանց կատեգորիայի փոփոխության վերաբերյալ առաջարկության ներկայացում:	2013-2014 թթ.	ՀՀ ԲՆ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
4.	Կարողությունների հզորացում, Կադրերի մասնագիտական որակավորման բարձրացում			
1.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ –ի աշխատակիցների համար ուսումնական ծրագրերի մշակում, կադրերի պատրաստում և վերապատրաստում: Կադրերի վերապատրաստման կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրերի նախագծերի մշակում:	2012-2014 թթ.	ՀՀ ԲՆ և WWF	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր և BMZ/KfW.
2.	Կադրերի վերապատրաստման կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրերի հաստատում և իրականացում:	2012-2013 թթ.	ՀՀ ԲՆ և WWF	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
3.	Կենսաբազմազանության մոնիտորինգի իրականացման նպատակով կադրերի վերապատրաստում	2012-2013 թթ.	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ, ՀՀ ԳԱԱ և այլ գիտահետազոտական կազմակերպություններ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
4.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ-ի անձնակազմի համար ուսումնական ուղևորությունների իրականացում:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
5.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկի կենսաբազմազանության կադաստրի ստեղծում և վարում:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
6.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ-ի տեխնիկական վերազինում:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
7.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի տարածքում ուսումնարտադրական պրակտիկաների անցկացում:	2013-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ

ՀՀ	Գործողություն	Կատարման ժամկետ	Կատարող	Ֆինանսավորման աղբյուր
5.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկի տարածքների կառավարման բարելավում			
1.	Էկոհամակարգերի բնական վերականգնումն ապահովելու նպատակով բնապահպանական միջոցառումների իրականացում:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
2.	Համատեղ գիտահետազոտական աշխատանքների իրականացում: Բուսակենդանական տեսակների գույքագրում, հաշվառում, էկոլոգիական առանձնահատկությունների ուսումնասիրություններ և այլն:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ, ՀՀ ԳԱԱ և այլ գիտահետազոտական կազմակերպություններ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
3.	Պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, գիտական ու բնապահպանական կառույցների և պարկի միջև համագործակցության բարելավում:	2012-2015 թթ	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ, ՀՀ ԳԱԱ և այլ գիտահետազոտական կազմակերպություններ, հարակից համայնքներ, ՀԿ – ներ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
6.	Տուրիզմի և ռեկրեացիայի զարգացում			
1.	Ազգային պարկի և դրա պահպանման գոտու տարածքներում տուրիստական ենթակառուցվածքների ստեղծման նախագծերի մշակում:	2011 թ	ՀՀ ԲՆ և WWF	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր և BMZ/KfW.
2.	Ազգային պարկի և դրա պահպանման գոտու տարածքներում էկոտուրիզմի զարգացման ծրագրի իրականացում:	2011-2012 թ	ՀՀ ԲՆ և WWF	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր և BMZ/KfW.
3.	Ազգային պարկի և դրա պահպանման գոտու վերաբերյալ գիտահանրամատչելի ձեռնարկի և տեղեկատվական նյութ պարունակող բուկլետների պատրաստում հայերեն և անգլերեն լեզուներով:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ,	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
4.	Ազգային պարկի պահպանման գոտում սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը և բնակչության կայուն զբաղվածության ապահովման նպատակով էկոտուրիզմի արդյունավետ ծրագրերի իրականացում:	2012-2015 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր և BMZ/KfW.
7.	Կենսաբազմազանության մոնիտորինգի համակարգի ներդրում			

ՀՀ	Գործողություն	Կատարման ժամկետ	Կատարող	Ֆինանսավորման աղբյուր
1.	Մոնիտորինգի համակարգի ներդրման ծրագրի մշակում և իրականացում:	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
2.	Մոնիտորինգի արդյունքների հիման վրա կենսաբազմազանության տվյալների բազայի ստեղծում:	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
3.	ԿԲՄ գործընթացին համայնքների ներկայացուցիչների ներգրավման ծրագրի մշակում և իրականացում:	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
4.	Նորացված տվյալների հիման վրա ինդիկատորների և դիտակետերի/ փորձահրապարակների որոշում:	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
5.	ԿԲՄ տվյալների բազայի ստեղծման և վարման համակարգչային ծրագրի մշակում: ԿԲՄ տվյալների բազայի ստեղծման և վարման համակարգչային ծրագրի մշակում:	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
6.	ԿԲՄ ներդրման վերաբերյալ դիտարկողների համար ուսուցում/նախապատրաստում/ դաշտային աշխատանք/:	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
7.	ԿԲՄ իրականացման համար սարքավորումների գնում, տեղադրում, փորձարկում:	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
8.	ԿԲՄ համակարգի ներդրում:	2012-2013 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
9.	Գոյություն ունեցող հիմնախնդիրների լուծման ու սպառնալիքների կանխարգելման, մեղմացման կամ վերացման ուղիների և մեթոդների մշակում:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
8.	Ազգաբնակչության իրազեկության բարձրացում			

ՀՀ	Գործողություն	Կատարման ժամկետ	Կատարող	Ֆինանսավորման աղբյուր
1.	Ազգային պարկի, այդ թվում՝ կենսաբազմազանության մոնիտորինգի գործընթացի վերաբերյալ ազգաբնակչության իրազեկության բարձրացման, կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրերի նախագծերի մշակում:	2012-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
2.	Ազգաբնակչության իրազեկության բարձրացման կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրերի իրականացում:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
3.	«Արփի լիճ» ազգային պարկում և պահպանման գոտում իրականացվող աշխատանքների վերաբերյալ մամուլ ասուլիսների և թղթակիցների հետ հանդիպումների պարբերաբար կազմակերպում:	2012-2015 թթ.	«Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
4.	«Արփի լիճ» ազգային պարկի և պահպանման գոտու վերաբերյալ տեղեկատվական նյութերի և հուշանվերների (սպորտային վերնաշապիկներ, գլխարկներ, սոսնձվող պիտակներ, պաստառներ, օրացույցեր և այլն) պատրաստում:	2012-2015 թթ.	«Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
5.	Տեղական համայնքների և ՀԿ-ների հետ հանդիպումների և համատեղ սեմինարների կազմակերպում:	2012-2015 թթ.	«Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
9.	Շինարարական աշխատանքներ			
1.	Ազգային պարկի կենտրոնական գրասենյակի, հյուրատուն, ավտոտնակների, պահակատան կառուցում, կահավորում և սարքավորումներով ապահովում:	2011 թ.	ՀՀ ԲՆ և WWF	BMZ/KfW.
2.	Պարկի տեղամասերում անասունների մուտքը արգելոցի տարածք կանխարգելող ցանկապատման նախագծման և տեղադրման աշխատանքներ:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
3.	Արգելափակոցների նախագծում, վերանորոգում և տեղադրում:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
4.	Գյուղատնտեսական կենդանիների տարանցիկ տեղափոխման երթուղիների դժվարանցանելի հատվածների մաքրման աշխատանքների իրականացում:	2012-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ և «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
5.	Պահպանման գոտու արտավայրերում ջրարբիացման կետերի նախագծում և կառուցում:	2011-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ, «Արփի լիճ» ազգային պարկ» ՊՈԱԿ և WWF	BMZ/KfW

ՀՀ	Գործողություն	Կատարման ժամկետ	Կատարող	Ֆինանսավորման աղբյուր
6.	Էկոտուրիզմի կազմակերպման նպատակով այցելուների կենտրոնի ստեղծում և կահավորում	2011-2012 թթ.	ՀՀ ԲՆ և WWF	BMZ/KfW.
10.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ -ի պահպանության ծրագիր			
1.	Ազգային պարկի վտանգված կանոնադրման բնադրման և բույսերի աճելավայրերի հիմնական բիոտոպեր տանող ճանապարհների վրա ուղեփակոցների տեղադրում:	2011-2015 թթ.	ՀՀ ԲՆ, <<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ և WWF	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր և BMZ/KfW.
2.	Ջրային անողնաշար և ողնաշարավոր կենդանիների ապրելավայրերի և բույսերի աճելավայրերի պահպանման նպատակով Արփի լճի և լիճ թափվող գետակների, Արդենիս լճի, Ախուրյան գետի և խոնավ էկոհակարգերի տարածքներում հսկողության կազմակերպում:	2012-2015 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
3.	Դարևակու իժի բիոտոպերի պահպանությանը նպատակաուղղված բնապահպանական միջոցառումներ իրականացում:	2012-2015 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
4.	Անհետացող և վտանգված բույսերի աճելավայրերի և թռչունների բնադրման վայրերի պարբերաբար հսկողության, հատկապես մարտից միջև հունիս ընկած ձվադրության և ձագերի աճեցման ժամանակահատվածում իրականացում:	2012-2015 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
5.	<<Արփի լիճ>>ազգային պարկի տնտեսական գոտու հսկողություն անկայուն արածեցման դեպքերի բացահայտման նպատակով:	2012-2015 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
6.	<<Արփի լիճ>>ազգային պարկի ջրային ռեսուրսների հատկապես խմելու ջրի բնական աղբյուրների պահպանության ապահովում:	2012-2015 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
7.	Ռեկրեացիոն գործունեության և ձկնորսության բացասական ազդեցությունը նվազեցնելու նպատակով Արփի լճի և դրա կղզյակների պահպանության ապահովում:	2012-2015 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ
11.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ -ի տնտեսական գործունեության ծրագիր			
1.	Ենթակառուցվածքների կառավարում համաձայն սահմանված նորմերի և կանոնակարգերի:	2012-2012 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ

ՀՀ	Գործողություն	Կատարման ժամկետ	Կատարող	Ֆինանսավորման աղբյուր
2.	Ազգային պարկի և հարակից համայնքների կողմից ծառայությունների մատուցման և արտադրության ոլորտում մարկետինգի իրականացում:	2012-2015 թթ.	<<Արփի լիճ>> ազգային պարկ>> ՊՈԱԿ	Պետ. բյուջե՝ պահպանման ծախսեր Ֆինանսավորման այլ աղբյուրներ

ՑԱՆԿ 1

<<Արփի լիճ>> ազգային պարկի բարձրակարգ բույսերի և սնկերի տեսակների ցանկը

Vascular plants/Բարձրակարգ բույսեր				
Family	Ընտանիք	Latine	Հայկական անվանումներ	ՀՀ Կարմիր գրքերում գրանցված
Alliaceae	Սոխազգիներ	Allium albidum	Սոխ սպիտակավուն	
Alliaceae		Allium aucheri	Սոխ Օշեի	
Alliaceae		Allium flavum subsp. tauricum	Սոխ դեղին	
Alliaceae		Allium karsianum	Սոխ Ղարսի	
Alliaceae		Allium kunthianum	Սոխ Կունթի	
Alliaceae		Allium pseudostrictum	Սոխ կեղծ ցցված	
Alliaceae		Allium rotundum	Սոխ կլոր	
Alliaceae		Allium rupestre Steven	Սոխ ուպեստրե	EN
Alliaceae		Allium vineale L.	Սոխ խաղողի այգու	
Alismataceae	Հովվափողազգիներ	Alisma platago-aquatica	Հովվափող ջրի եզան լեզու	
Apiaceae	Հովանոցավորներ	Anthriscus nemorosa	Կերբելուկ կաղնուտային	
Apiaceae		Astrantia maxima	Աստղաբույս ամենամեծ	
Apiaceae		Astrodaucus orientalis	Աստղազազար արևելյան, մանդակ	
Apiaceae		Bunium microcarpum	Երկրատակ մանրապտուղ	
Apiaceae		Bupleurum exaltatum	Եզնակող բարձր	
Apiaceae		Bupleurum persicum	Եզնակող պարսկական	
Apiaceae		Bupleurum sosnowskyi I. Mandenova	Եզնակող Սոսնովսկու	VU
Apiaceae		Carum carvi	Քիմոն սովորական	
Apiaceae		Caucalis platycarpos L.	Բող տափակապտուղ	
Apiaceae		Chaerophyllum aureum	Շուշանաբանջար ոսկեգոծ	
Apiaceae		Chaerophyllum bulbosum	Շուշանաբանջար սոխուկավոր	
Apiaceae		Chaerophyllum roseum	Շուշանաբանջար վարդագույն	
Apiaceae		Chamaesciadium acaule	Գետնահովանացուկ անցողուն	
Apiaceae		Daucus carota	Գազար վայրի	
Apiaceae		Eryngium billardieri	Երնջնակ Բիլյարդեի	
Apiaceae		Falcaria vulgaris	Սիբեյս սովորական	
Apiaceae		Ferulago setifolia	Նարդետուկ խոզանատերև	
Apiaceae		Fuernrohria setifolia	Ֆուրնրորիա խոզանատերև	
Apiaceae		Grammosciadium daucoides	Գրամոսցիադիում գազարանման	

Apiaceae		Grammosciadium pterocarpum	Գրամոսցիադիում թևապտուղ	EN
Apiaceae		Heracleum pastinacifolium	Բալդրդան տեպդինաստերև	
Apiaceae		Heracleum trachyloma	Բալդրդան թավոտ	
Apiaceae		Heracleum transcaucasicum	Բալդրդան անդրկովկասյան	
Apiaceae		Malabaila dasyantha	Մալաբայլա թավածաղկավոր	
Apiaceae		Pastinaca armena	Ստոպդին հայկական	
Apiaceae		Peucedanum ruthenicum	Մարգացնցնուղ վուզյան	
Apiaceae		Pimpinella nudicaulis	Անիսոն մերկացողուն	
Apiaceae		Pimpinella rhodantha	Անիսոն վարդագույն	
Apiaceae		Pimpinella saxifraga	Անիսոն քարթեկային	
Apiaceae		Prangos ferulacea	Պրանգոս նարդեսանման	
Apiaceae		Scandix iberica	Աստղկասանր վրացական	
Apiaceae		Seseli libanotis	Կապնդեղ Լիբանանի	
Apiaceae		Trinia leiogona	Տրինիա ողորկապտուղ	
Apiaceae		Xanthogalum purpurascens	Քսանտոգալում ծիրանի	
Asparagaceae	Ծնեփակազգիներ	Asaragus verticillatus	Ծնեփակ օղակավոր	
Aspidiaceae	Ասպիդազգիներ	Asplenium septentrionale (L.) Hoffm.	Ասպլեն հյուսիսային	
Aspidiaceae		Asplenium trichomanes L.	Ասպլեն մազանման	
Aspidiaceae		Cystopteris fragilis (L.) Bernh.	Պայթակենի կոտրվող	
Aspidiaceae		Dryopteris oreades Fomin	Պտեր լեռնային	
Asteraceae	Բարդածաղկավորներ	Achillea biebersteinii	Հազարատերևուկ Բիբերշտեյնի	
Asteraceae		Achillea neilreichii (=A. nobilis)	Հազարատերևուկ Նեյրեյխի	
Asteraceae		Achillea millefolium	Հազարատերևուկ սովորական	
Asteraceae		Aetheopappus pulcherrimus	Երկնափուփուկ գեղեցկագույն	
Asteraceae		Antennaria caucasica	Կատվատոտիկ կովկասյան	EN
Asteraceae		Anthemis caucasica	Անթեմ կովկասյան	EN
Asteraceae		Anthemis cretica subsp. iberica	Անթեմ կրետեական	
Asteraceae		Anthemis melanoloma	Անթեմ մուգ երիզավոր	
Asteraceae		Artemisia chamaemelifolia	Օշինդր օշոշատերև	
Asteraceae		Aster alpinus	Աստղածաղիկ ալպիական	
Asteraceae		Aster amellus subsp. ibericus	Աստղածաղիկ իտալական	
Asteraceae		Carduus crispus	Տատասկափուշ գանգուր	

Asteraceae		Centaurea cheiranthifolia	Տերեփուկ դեղնամանուշակագույն	
Asteraceae		Centaurea cheiranthifolia ssp. ochroleuca	Տերեփուկ դեղնամանուշակագույն	
Asteraceae		Centaurea cheiranthifolia var. cheiranthifolia	Տերեփուկ դեղնամանուշակագույն	
Asteraceae		Centaurea depressa	Տերեփուկ սեղմված	
Asteraceae		Centaurea rhizanthoides	Տերեփուկ արմատածաղկածն	
Asteraceae		Centaurea depressa	Տերեփուկ սեղմված	
Asteraceae		Centaurea rhizanthoides	Տերեփուկ արմատածաղկածն	
Asteraceae		Cicerbita macrophylla	Կաթնափուղրի խոշորատերև	
Asteraceae		Cicerbita racemosa	Կաթնափուղրի ողկույզանման	
Asteraceae		Cichorium intybus	Ճարճատուկ սովորական	
Asteraceae		Cirsium anatolicum	Տատասկ անատոլիական	
Asteraceae		Cirsium esculentum	Տատասկ ուտվող	
Asteraceae		Cirsium cosmellii	Տատասկ կոսմելի	
Asteraceae		Crepis sancta	Ջամբյուղախոտ պաղեստինյան	
Asteraceae		Crinitaria linosyris	Կրինիտարիա սովորական	
Asteraceae		Doronicum balansae	Դարունաճ Բալանզայի	EN
Asteraceae		Echinops polyacanthus	Ոզնագլխիկ բազմափուշ	
Asteraceae		Erigeron acer	Գարնանաթարամ կծու	
Asteraceae		Erigeron caucasicus	Գարնանաթարամ կովկասյան	
Asteraceae		Erigeron venustus	Գարնանաթարամ գեղեցիկ	
Asteraceae		Filago arvensis	Ճուլ դաշտային	
Asteraceae		Galatella dracunculoides	Արևուկ թարխունանման	
Asteraceae		Gnaphalium supinum	Չորածաղիկ գետնահար	
Asteraceae		Gnaphalium uliginosum	Չորածաղիկ ճահճուտային	
Asteraceae		Grossheimia macrocephala	Գրոսհեյմիա խոշորագլուխ	
Asteraceae		Helichrysum armenium	Անթառամ հայկական	
Asteraceae		Helichrysum callichrysum	Անթառամ ոսկեգույն	
Asteraceae		Helichrysum graveolens	Անթառամ բուրավետ	
Asteraceae		Helichrysum plicatum	Անթառամ ծալքավոր	
Asteraceae		Hieracium cymosum	Ճուռակախոտ հովանոցանման	
Asteraceae		Hieracium umbellatum	Ճուռակախոտ հովանոցավոր	
Asteraceae		Inula aspera	Կղմուխ անողորկ	

Asteraceae		<i>Inula auriculata</i>	Կղմուխ ականջավոր	
Asteraceae		<i>Inula britannica</i>	Կղմուխ բրիտանական	
Asteraceae		<i>Inula orientalis</i>	Կղմուխ արևելյան	
Asteraceae		<i>Jurinella moschus</i>	Յուրինեա մուսկուսային	
Asteraceae		<i>Lactuca serriola</i>	Կաթնուկ կողմնացույց	
Asteraceae		<i>Leontodon asperrimus</i>	Առյուծատամ խորդուբորդ	
Asteraceae		<i>Leontodon hispidus</i>	Առյուծատամ խոզանավոր	
Asteraceae		<i>Leucanthemum vulgare</i>	Սպիտակածաղիկ սովորական	
Asteraceae		<i>Ligularia sibirica</i>	Լեզվուկ սիբիրյան	
Asteraceae		<i>Matricaria matricarioides</i>	Երիցուկ երիցուկանման	
Asteraceae		<i>Onopordum acanthium</i>	Կառ փշոտ	
Asteraceae		<i>Picris hieracioides</i>	Դառնիճ ճուռակախոտանման	
Asteraceae		<i>Scorzonera seidlitzii</i>	Խինձ Ջեդիլիցի	
Asteraceae		<i>Senecio aurantiacus</i>	Հալևորուկ նարնջագույն	
Asteraceae		<i>Senecio caucasicus</i>	Հալևորուկ կովկասյան	
Asteraceae		<i>Senecio fluviatilis</i>	Հալևորուկ գետային	
Asteraceae		<i>Senecio kolenatianus</i>	Հալևորուկ Կոլենատիի	
Asteraceae		<i>Senecio racemosus</i>	Հալևորուկ ողկույզածն	
Asteraceae		<i>Senecio taraxacifolius</i>	Հալևորուկ խատուտիկատերև	
Asteraceae		<i>Senecio vernalis</i>	Հալևորուկ գարնանային	
Asteraceae		<i>Serratula radiata (= S. biebersteiniana)</i>	Արծպա ճառագայթային	
Asteraceae		<i>Solidago virgaurea</i>	Ոսկեշիվ սովորական	
Asteraceae		<i>Sonchus asper</i>	Կափնբեկ խորդուբորդ	
Asteraceae		<i>Tanacetum abrotanifolium</i>	Լվածաղիկ աբրոտանատերև	
Asteraceae		<i>Tanacetum argyrophyllum</i>	Լվածաղիկ արծաթատերև	
Asteraceae		<i>Tanacetum balsamitoides</i>	Լվածաղիկ բալզամակիրանման	
Asteraceae		<i>Tanacetum coccineum</i>	Լվածաղիկ մուգ կարմիր	
Asteraceae		<i>Tanacetum parthenium</i>	Լվածաղիկ կուսատերև	
Asteraceae		<i>Tanacetum punctatum</i>	Լվածաղիկ կետավոր	
Asteraceae		<i>Tanacetum vulgare</i>	Լվածաղիկ սովորական	
Asteraceae		<i>Taraxacum bessarabicum</i>	Խատուտիկ բեսարաբիական	
Asteraceae		<i>Taraxacum stevenii</i>	Խատուտիկ Ստևենի	
Asteraceae		<i>Tomanthea spectabilis</i>	Տոմանթեա հրաշալի	
Asteraceae		<i>Tragopogon kemulariae</i>	Սինձ Կեմուլարիայի	
Asteraceae		<i>Tragopogon reticulatus</i>	Սինձ ցանցավոր	
Asteraceae		<i>Tripleurospermum caucasicum</i>	Եռակողասերմիկ կովկասյան	
Asteraceae		<i>Tripleurospermum transcaucasicum</i>	Եռակողասերմիկ անդրկովկասյան	

Berberidaceae	Ցորենազգիներ	Berberis vulgaris L.	Ծորենի սովորական	
Betulaceae	Կեչազգիներ	Betula pendula	Կեչի ելունդավոր	
Betulaceae		Betula pubescens	Կեչի թավոտ	
Boraginaceae	Գողտրիկազգիներ	Aipianthus pulcher	Ափսիանթ հրաշալի	
Boraginaceae		Anchusa arvensis L. subsp. orientalis (L.) Nordm.	Կավաժիպակ դաշտային	
Boraginaceae		Asperugo procumbens L.	Քերչախոտ փոված	
Boraginaceae		Cerithe minor L.	Մոմախոտ փոքր	
Boraginaceae		Echium russicum J. F. Gmel. (=E. rubrum Jacq.)	Իժախոտ ռուսաստանյան	
Boraginaceae		Lappula squarrosa (Retz.) Dremort. subsp. heteracantha (Ledeb.) Chster.	Կպչուկ չոված	
Boraginaceae		Lithospermum arvense L.	Կաքավկրկուտ դաշտային	
Boraginaceae		Myosotis alpestris F. W. Schmidt.	Անմոռուկ ալպիական	
Boraginaceae		Myosotis caespitosa Schulz.	Անմոռուկ ճմոտ	
Boraginaceae		Myosotis sylvatica Ehrh. ex Hoffm. subsp. rivularis Vestergsen (=M. lythospermifolia (Willd.) Hornem.)	Անմոռուկ անտառային	
Boraginaceae		Nonnea versicolor (steven.) Sweet.	Նոնեա տարագույն	
Boraginaceae		Onosma sericeum Willd.	Իշիտոտ մետաքսավուն	
Boraginaceae		Onosma tenuiflora Willd.	Իշիտոտ մանրածաղիկ	
Boraginaceae		Symphytum asperum Lepech.	Քարխոտ կոշտ	
Boraginaceae		Symphytum caucasicum M. Bieb. var. albiflorum M.	Քարխոտ կովկասյան	
Brassicaceae	Խաչածաղկավորներ	Alyssum desertorum	Վառվռուկ անապատային	
Brassicaceae		Alyssum murale	Վառվռուկ տափաստանային	
Brassicaceae		Arabis brachycarpa	Արաբախոտ կարճապտուղ	
Brassicaceae		Barbarea minor	Հլածուկ փոքր	
Brassicaceae		Barbarea vulgaris	Հլածուկ աղեղնածն	
Brassicaceae		Brassica campestris	Կանճրակ	
Brassicaceae		Capsella bursa-pastoris	Ծոսապաշար, Հովվամաղախ	
Brassicaceae		Draba bruniaefolia	Ճարտարուկ ծործորակատերև	
Brassicaceae		Draba nemorosa	Ճարտարուկ անտառային	
Brassicaceae		Draba sibirica	Ճարտարուկ սիբիրյան	

Brassicaceae		Erysimum cuspidatum	Ձագախոտ սրածայր	
Brassicaceae		Erysimum leptophyllum	Ձագախոտ նեղատերև	
Brassicaceae		Lepidium boissieri	Կոտեմ Բուասիեի	
Brassicaceae		Lepidium propinquum	Կոտեմ մոտիկ	
Brassicaceae		Neslia paniculata	Նեպլիա հուրանավոր	
Brassicaceae		Rorippa palustris	Բողկուկ ճահճուտային	
Brassicaceae		Sinapis arvensis	Մանանեխ մշակովի	
Brassicaceae		Sisymbrium loeselii	Աղբուկ Լյոզելի	
Brassicaceae		Thlaspi arvense	Շնկոտեմ դաշտային	
Brassicaceae		Thlaspi huetii	Շնկոտեմ Հյուետի	
Butomaceae	Կարապածաղկազգիներ	Butomus umbellatus L.	Կարապածաղիկ հովանոցային	
Callitricheaceae	Վարսագեղազգիներ	Callitriche verna L.	Վարսագեղ գարնանային	
Campanulaceae	Չանգակազգիներ	Asyneuma amplexicaule (Willd.) Hand.-Mazz.	Ծաղկոտուկ ցողունագիրկ	
Campanulaceae		Asyneuma rigidum subsp. rigidum	Ծաղկոտուկ կոշտ	
Campanulaceae		Campanula collina Sims. subsp. collina	Չանգակ բլրակային	
Campanulaceae		Campanula glomerata L. subsp. caucasica (Trautv.) Oganessian	Չանգակ խմբված	
Campanulaceae		Campanula saxifraga M. Bieb. subsp. aucheri (DC.) Ogan.	Չանգակ քարբեկ	
Campanulaceae		Campanula steveni M. Bieb. subsp. stevenii	Չանգակ Ստեննի	
Campanulaceae		Campanula tridentata Schreb. subsp. tridentata	Չանգակ եռատամ	
Caprifoliaceae	Ցախակեռասազգիներ	Lonicera caucasica Pall.	Ցախակեռաս կովկասյան	
Caprifoliaceae		Viburnum lantana L.	Գերիմաստի	
Caryophyllaceae	Մեխակազգիներ	Agrostemma githago L.	Արտապսակ ցանովի	
Caryophyllaceae		Arenaria dianthoides	Որմնաբույս մեխակային	
Caryophyllaceae		Arenaria gypsophyloides	Որմնաբույս սապնարմատանման	
Caryophyllaceae		Arenaria serpyllifolia	Որմնաբույս ուրցատերև	
Caryophyllaceae		Arenaria steveniana	Որմնաբույս Ստեննի	
Caryophyllaceae		Cerastium davuricum	Ճոճուկ դահուրական	
Caryophyllaceae		Cerastium holosteoides	Ճոճուկ ճմային	
Caryophyllaceae		Cerastium purpurascens	Ճոճուկ ծիրանի	
Caryophyllaceae		Dianthus aristatus (=D. bicolor)	Մեխակ քիստավոր	
Caryophyllaceae		Dianthus calocephalus	Մեխակ գեղազլովի	
Caryophyllaceae		Dianthus caucaseus (=D. discolor)	Մեխակ կովկասյան	
Caryophyllaceae		Dianthus cretaceus	Մեխակ կավճային	
Caryophyllaceae		Dianthus cetaceus	Մեխակ կավճային	

		subsp. multicaulis		
Caryophyllaceae		Dianthus crinitus	Մեխակ խավավոր	
Caryophyllaceae		Dianthus orientalis	Մեխակ արևելյան	
Caryophyllaceae		Dianthus raddeanus	Մեխակ Ռադեի	
Caryophyllaceae		Dianthus subulosus	Մեխակ մախաթակիր	
Caryophyllaceae		Dichodon viscidum	Դիխոդոն շեղվող	
Caryophyllaceae		Gypsophila elegans	Սապնարմատ նրբագեղ	
Caryophyllaceae		Herniaria glabra	Փոխածաղիկ հարթ	
Caryophyllaceae		Herniaria incana	Փոխածաղիկ պեղեղ	
Caryophyllaceae		Melandrium latifolium	Համասարամ լայնատերև	
Caryophyllaceae		Minuartia aizoides	Մինուարցիա աիզոանման	
Caryophyllaceae		Minuartia circassica	Մինուարցիա չերկեսյան	
Caryophyllaceae		Minuartia glandulosa	Մինուարցիա գեղձավոր	
Caryophyllaceae		Minuartia lineata	Մինուարցիա շերտավոր	
Caryophyllaceae		Minuartia oreina	Մինուարցիա լեռնային	
Caryophyllaceae		Petrorhagia alpina	Պետրորագիա ալպիական	
Caryophyllaceae		Pleconax conoides (=Silene conoidea)	Պլեկոնաքս կոնանման	
Caryophyllaceae		Queria hispanica	Քվերիա իսպանական	
Caryophyllaceae		Sagina procumbens	Սագին պառկած	
Caryophyllaceae		Scleranthus perennis	Կարծրածաղիկ բազմամյա	EN
Caryophyllaceae		Scleranthus polycarpus	Կարծրածաղիկ բազմապտուղ	
Caryophyllaceae		Scleranthus uncinatus	Կարծրածաղիկ կեռավոր	
Caryophyllaceae		Silene arguta	Ծվծվուկ սուր	
Caryophyllaceae		Silene bornmuelleriana Freyn.	Ծվծվուկ Բորնմյուլերի	
Caryophyllaceae		Silene bupleuroides L.	Ծվծվուկ գառնադմականման	
Caryophyllaceae		Silene cephalantha Boiss.	Ծվծվուկ գլխիկավոր	
Caryophyllaceae		Silene dianthoides	Ծվծվուկ մեխականման	
Caryophyllaceae		Silene dichotoma	Ծվծվուկ եղանածև	
Caryophyllaceae		Silene lasiantha	Ծվծվուկ փավածաղիկ	
Caryophyllaceae		Silene noctiflora	Ծվծվուկ գիշերային	
Caryophyllaceae		Silene ruprechtii	Ծվծվուկ Րուպրեխտի	
Caryophyllaceae		Silene spergulifolia	Ծվծվուկ քուղնիկատերև	
Caryophyllaceae		Silene vulgaris	Ծվծվուկ հասարակ	
Caryophyllaceae		Stellaria media	Աստղիկ սովորական	
Caryophyllaceae		Stellaria persica	Աստղիկ պարսկական	
Ceratophyllaceae	Եղջերատերևազգիներ	Ceratophyllum demersum	Եղջերատերև խորասուզված	
Chenopodiaceae	Թելուկազգիներ	Chenopodium foliosum	Թելուկ բազմատերև	
Cistaceae	Խն•ազգիներ	Helianthemum nummularium	Արևանթեմ դրամատերևավոր	
Colchicaceae	Շնդեղազգիներ	Colchicum szovitsii	Շնդեղ Շովիցի	
Convallariaceae	Հովտաշուշանազգիներ	Polygonatum verticillatum	Սինդրիկ օղակավոր	
Convolvulaceae	Պատատուկազգիներ	Convolvulus arvensis	Պատատուկ դաշտային	

Crassulaceae	Թանձրատերևազգիներ	Sedum gracile	Թանթոնիկ բարակ	
Crassulaceae		Sedum hispanicum	Թանթոնիկ իսպանական	
Crassulaceae		Sedum oppositifolium	Թանթոնիկ հակադրատերև	
Crassulaceae		Sedum telephium	Թանթոնիկ տելեփի	
Crassulaceae		Sedum tenellum	Թանթոնիկ բարակացողուն	
Crassulaceae		Sempervivum transcaucasicum	Գառանդմակ անդրկովկասյան	
Cucurbitaceae	Դմազգիներ	Bryonia dioica	Լոշտակ երկտուն	
Cupressaceae	Նոճազգիներ	Juniperus depressa	Գիհի սեղմված	
Cupressaceae		Juniperus sabina	Գիհի կազակական	
Cuscutaceae	Գաղձազգիներ	Cuscuta approximata	Գաղձ մերձեցված	
Cyperaceae	Բոշխազգիներ	Carex acuta	Բոշխ սուր	
Cyperaceae		Carex acrifolia	Բոշխ սրատերև	
Cyperaceae		Carex brevicollis	Բոշխ կարճաքիթ	
Cyperaceae		Carex diandra	Բոշխ երկառեջ	
Cyperaceae		Carex huetiana	Բոշխ Հուեի	
Cyperaceae		Carex leporina	Բոշխ նապաստակի	
Cyperaceae		Carex medwedewii	Բոշխ Մեդվեդևի	
Cyperaceae		Carex orbicularis subsp. kotschyanus	Բոշխ կլոր	
Cyperaceae		Eleocharis acicularis	Ճահճախոտ ասեղնավոր	
Cyperaceae		Eleocharis palustris	Ճահճախոտ ճահճային	
Cyperaceae		Schoenoplectus triquetrum	Ճլախոտ եռակող	
Dipsacaceae	Ակքանազգիներ	Cephalaria armeniaca	Ձիվան հայկական	
Dipsacaceae		Cephalaria gigantea	Ձիվան հսկայական	
Dipsacaceae		Cephalaria media	Ձիվան միջին	
Dipsacaceae		Scabiosa argentea	Քոսքունկ արծաթագույն	
Dipsacaceae		Scabiosa caucasica	Քոսքունկ կովկասյան	
Elaeagnaceae	Փշատազգիներ	Elaeagnus orientalis	Փշատենի արևելյան	
Equisetaceae	Ձախաձետազգիներ	Equisetum fluviatile	Ձիաձետ խրուտային	
Ericaceae	Հավամրգազգիներ	Rhododendron caucasicum	Մրտավառող կովկասյան	
Ericaceae		Vaccinium uliginosum	Հապալասենի ճահճային	EN
Ericaceae		Vaccinium myrtillus	Հապալասենի մրտենական	
Euphorbiaceae	Իշակաթնուկազգիներ	Euphorbia condylocarpa	Իշակաթնուկ հատվածապտուղ	
Euphorbiaceae		Euphorbia falcata	Իշակաթնուկ մանգաղանման	
Euphorbiaceae		Euphorbia glaberrima	Իշակաթնուկ մերկացած	
Euphorbiaceae		Euphorbia iberica	Իշակաթնուկ վրացական	
Fabaceae	Լոբազգիներ	Anthyllis vulneraria L.	Վիրախոտ կազուրող	
Fabaceae		Astragalus campylosema Boiss.	Գազ կորասերմ	CR
Fabaceae		Astragalus cornutus	Գազ եղջրավոր	
Fabaceae		Astragalus fragrans	Գազ բուրավետ	
Fabaceae		Astragalus gjuhaicus Grossh.	Գազ գյունեյի	
Fabaceae		Astragalus globosus	Գազ գնդաձև	CR
Fabaceae		Astragalus	Գազ գյուկչայի	

		goktschaicus		
Fabaceae		Astragalus hyalolepis	Գազ թափանցկաթեփուկ	
Fabaceae		Astragalus incertus Ledeb.	Գազ անորոշ	
Fabaceae		Astragalus maximus	Գազ ամենամեծ	
Fabaceae		Astragalus persicus	Գազ պարսկական	
Fabaceae		Astragalus sosnowskyi Grossh.	Գազ Սոսնովսկու	
Fabaceae		Astragalus xerophylus Led.	Գազ չորասեր	VU
Fabaceae		Coronilla varia L. v. hirta	Քարառվույտ երփներանգ	
Fabaceae		Coronilla orientalis Mill.	Քարառվույտ արևելյան	
Fabaceae		Hedysarum hedysaroides	Կուրկուրան կուրկուրանանման	
Fabaceae		Lathyrus cyaneus	Տափուղո երկնագույն	
Fabaceae		Lathyrus pallescens	Տափուղո գունատվող	
Fabaceae		Lathyrus pratensis L.	Տափուղո մարգագետնային	
Fabaceae		Lathyrus rotundifolius subsp. miniatus	Տափուղո զինջարակագույն	
Fabaceae		Lathyrus tuberosus	Տափուղո պալարավոր	
Fabaceae		Lotus caucasicus Kuprian. ex Jur.	Եղջերառվույտ կովկասյան	
Fabaceae		Lotus corniculatus L.	Եղջերառվույտ եղջրավոր	
Fabaceae		Medicago dzhawakhetica Bordz.	Առվույտ Ջավախքի	
Fabaceae		Medicago falcata L.	Առվույտ մանգաղանման	
Fabaceae		Medicago lupulina	Առվույտ գայլուկանման	
Fabaceae		Medicago papillosa	Առվույտ խավոտ	
Fabaceae		Medicago sativa L.	Առվույտ ցանովի	
Fabaceae		Melilotus officinalis	Իշառվույտ դեղատու	
Fabaceae		Onobrychis altissima	Կորնգան ամենաբարձր	
Fabaceae		Onobrychis cadmea Boiss.	Կորնգան կաղմեյական	
Fabaceae		Onobrychis cornuta	Կորնգան եղջուրավոր	
Fabaceae		Onobrychis oxytropoides	Կորնգան սրանավակ	
Fabaceae		Onobrychis transcaucasicus	Կորնգան անդրկովկասյան	
Fabaceae		Oxytropis albana	Գառնառվույտ ալբանական	
Fabaceae		Trifolium alpestre	Երեքնուկ ալպյան	
Fabaceae		Trifolium ambiguum	Երեքնուկ նման	
Fabaceae		Trifolium pratense L.	Երեքնուկ մարգագետնային	
Fabaceae		Trifolium repens	Երեքնուկ սողացող	
Fabaceae		Trifolium ruprechtii	Երեքնուկ Ռուպրեխտի	
Fabaceae		Trifolium spadicum	Երեքնուկ մուգ շագանակագույն	
Fabaceae		Trifolium trichocephalum	Երեքնուկ մազմզոտագլուխ	

Fabaceae		<i>Vicia alpestris</i>	Վիկ լեռնային	
Fabaceae		<i>Vicia crocea</i> (Desf.) B. Fedtsch.	Վիկ նարնջագույն	
Fabaceae		<i>Vicia cracca</i> L.	Վիկ մկան	
Fabaceae		<i>Vicia nissoliana</i> L.	Վիկ Նիսոլիի	
Fabaceae		<i>Vicia sativa</i>	Վիկ ցանովի	
Fabaceae		<i>Vicia tenuifolia</i> Roth	Վիկ նեղատերև	
Fumariaceae	Տերուկազգիներ	<i>Corydalis alpestris</i>	Պոպուլիկ ալպյան	
Fumariaceae		<i>Fumaria schleicheri</i>	Տերուկ Շլեյխերի	
Gentianaceae	Բոգազգիներ	<i>Gentiana aquatica</i>	Բոգ ջրային	
Gentianaceae		<i>Gentiana ciliata</i>	Բոգ թարթիչավոր	
Gentianaceae		<i>Gentiana pyrenaica</i>	Բոգ պիրենեյան	
Gentianaceae		<i>Gentiana gelida</i>	Բոգ սրտակայուն	
Gentianaceae		<i>Gentiana septemfida</i>	Բոգ յոթաբաժան	
Gentianaceae		<i>Gentiana verna</i> ssp. <i>pontica</i>	Բոգ գարնանային	
Gentianaceae		<i>Swertia iberica</i>	Հալիք վրացական	
Geraniaceae	Խորդենազգիներ	<i>Geranium ibericum</i>	Խորդենի վրացական	
Geraniaceae		<i>Geranium palustre</i>	Խորդենի ճահճային	
Geraniaceae		<i>Geranium pyrenaicum</i>	Խորդենի պիրենեյան	
Geraniaceae		<i>Geranium ruprechtii</i>	Խորդենի Ռայրեխի	
Geraniaceae		<i>Geranium sylvaticum</i>	Խորդենի անտառային	
Grossulariaceae	Կոկոռազգիներ	<i>Grossularia reclinata</i>	Կոկոռենի թեքված	
Grossulariaceae		<i>Ribes achurjani</i> Mulk.	Հաղարջենի Ախուրյանի	EN
		<i>Ribes armenum</i> Pojark	Հաղարջենի հայկական	EN
Grossulariaceae		<i>Ribes biebersteinii</i>	Հաղարջենի Բիբերշտեյնի	
Grossulariaceae		<i>Ribes orientale</i>	Հաղարջենի արևելյան	
Hippuridaceae	Ջրասոճազգիներ	<i>Hippuris vulgaris</i>	Ջրասոճի սովորական	
Hyacinthaceae	Հակինթազգիներ	<i>Bellevalia paradoxa</i>	Բելվակիա յուրահատուկ	
Grossulariaceae		<i>Ribes orientale</i>	Հաղարջենի արևելյան	
Hippuridaceae	Ջրասոճազգիներ	<i>Hippuris vulgaris</i>	Ջրասոճի սովորական	
Hyacinthaceae	Հակինթազգիներ	<i>Bellevalia paradoxa</i>	Բելվակիա յուրահատուկ	
Hyacinthaceae		<i>Muscari tenuiflorum</i>	Պապիր նրբածաղիկ	
Hyacinthaceae		<i>Ornithogalum aff. balansae</i>	Աստղաշուշան Բալանսայի	
Hyacinthaceae		<i>Ornithogalum sigmoideum</i>	Աստղաշուշան սիգմաձև	
Hyacinthaceae		<i>Ornithogalum transcaucasicum</i>	Աստղաշուշան անդրկովկասյան	
Hyacinthaceae		<i>Puschkinia scilloides</i>	Պուշկինիա մկնաստխանման	
Hyacinthaceae		<i>Scilla armena</i>	Մկնաստխ հայկական	
Hyacinthaceae		<i>Scilla rosenii</i> K. Koch	Մկնաստխ Ռոզենի	EN
Hypericaceae	Սրոհունդազգիներ	<i>Hypericum polygonifolium</i>	Սրոհունդ մատիտեղատերևանման	
Hypericaceae		<i>Hypericum hyssopifolium</i>	Սրոհունդ մշտիկատերևանման	
Iridaceae	Հիրիկազգիներ	<i>Gladiolus caucasicus</i>	Թրաշուշան կովկասյան	
Iridaceae		<i>Gladiolus dzhavakheticus</i>	Թրաշուշան Ջավախքի	EN
Iridaceae		<i>Gladiolus kotschyanus</i>	Թրաշուշան Կոչիի	
Iridaceae		<i>Gladiolus tenuis</i>	Թրաշուշան բարակ	
Iridaceae		<i>Iris furcata</i>	Հիրիկ եղանի	

Iridaceae		<i>Iris pumila</i>	Հիրիկ թզուկային	
Iridaceae		<i>Iris reticulata</i>	Հիրիկ ցանցավոր	
Iridaceae		<i>Iris sibirica</i>	Հիրիկ Սիբիրյան	VU
Juncaceae	Կնյունազգիներ	<i>Juncus alpigenus</i>	Կնյուն ալպիական	
Juncaceae		<i>Juncus articulatus</i>	Կնյուն հատվածավոր	
Juncaceae		<i>Juncus lamprocarpus</i>	Կնյուն փայլապտուղ	
Juncaceae		<i>Juncus atratus</i>	Կնյուն սև	
Juncaceae		<i>Juncus bufonius</i>	Կնյուն դողողային	
Juncaceae		<i>Juncus compressus</i>	Կնյուն սեղմված	
Juncaceae		<i>Juncus inflexus</i>	Կնյուն կոացած	
Juncaceae		<i>Luzula stenophylla</i>	Փայլուկ նեղատերև	
Juncaginaceae	Գորտակնյունազգիներ	<i>Triglochin maritimum</i>	Եռասայրիկ ծովափնյա	
Juncaginaceae		<i>Triglochin palustre</i>	Եռասայրիկ ճահճային	
Lamiaceae	Շրթնազգիներ	<i>Acinos rotundifolius</i>	Խնկատերև կլորատերև	
Lamiaceae		<i>Ajuga chia</i>	Ճանկխոտ հիոսական	
Lamiaceae		<i>Ajuga orientalis</i>	Ճանկխոտ արևելյան	
Lamiaceae		<i>Betonica grandiflora</i>	Թթվիճ խոշորածաղիկ	
Lamiaceae		<i>Betonica orientalis</i>	Թթվիճ արևելյան	
Lamiaceae		<i>Galeopsis tetrahit</i>	Փայտատամիկ սովորական	
Lamiaceae		<i>Lallemantia peltata</i>	Ղաշխակտավատ վահանաձև	
Lamiaceae		<i>Lamium album</i>	Խուլ եղինջ սպիտակ	
Lamiaceae		<i>Leonurus cardiaca</i>	Առյուծագի սովորական	
Lamiaceae		<i>Marrubium catariifolium</i>	Մեղրածուծ կատվադաղձատերև	
Lamiaceae		<i>Mentha arvensis</i>	Դաղձ դաշտային	
Lamiaceae		<i>Mentha longifolia</i>	Դաղձ երկարատերև	
Lamiaceae		<i>Nepeta betonicifolia</i>	Կատվադաղձ կաստորնատերև	
Lamiaceae		<i>Nepeta mussinii</i>	Կատվադաղձ Մուսինի	
Lamiaceae		<i>Nepeta sulphurea</i>	Կատվադաղձ գորշադեղնավուն	
Lamiaceae		<i>Origanum vulgare</i>	Խնկածաղիկ սովորական	
Lamiaceae		<i>Phlomis tuberosa</i>	Բավեղ պաարակիր	
Lamiaceae		<i>Prunella vulgaris</i>	Սևագլխիկ սովորական	
Lamiaceae		<i>Salvia staminea</i> (= <i>S. armeniaca</i>)	Եղեսպակ առէջքային	
Lamiaceae		<i>Scutellaria galericulata</i>	Սաղավարտուկ սովորական	
Lamiaceae		<i>Scutellaria orientalis</i> ssp. <i>sosnowskyi</i>	Սաղավարտուկ արևելյան	
Lamiaceae		<i>Sideritis montana</i>	Երնջա լեռնային	
Lamiaceae		<i>Stachys atherocalyx</i>	Աբեղախոտ քիտաբաժակ	
Lamiaceae		<i>Stachys balansae</i>	Աբեղախոտ Բալանսայի	
Lamiaceae		<i>Stachys iberica</i>	Աբեղախոտ վրացական	
Lamiaceae		<i>Stachys lavandulaefolia</i>	Աբեղախոտ փարանկամաշկատերև	
Lamiaceae		<i>Teucrium chamaedrys</i>	Լերդախոտ սովորական	
Lamiaceae		<i>Teucrium orientale</i>	Լերդախոտ արևելյան	
Lamiaceae		<i>Teucrium polium</i>	Լերդախոտ ալեհեր, Մարյամախոտ	

Lamiaceae		Thymus collinus	Ուրց բլրակային	
Lamiaceae		Thymus kotschyanus	Ուրց Կոչիի	
Lamiaceae		Thymus transcaucasicus	Ուրց անդրկովկասյան	
Lemnaceae	Ջրոսպազգիներ	Lemna minor	Ջրոսպ փոքր	
Liliaceae s. str.	Շուշանազգիներ	Fritillaria caucasiaca	Արքայածաղիկ կովկասյան	
Liliaceae s. str.		Gagea alexeenkoana	Սագասոխուկ Ալեքսեենկոյի	
Liliaceae s. str.		Gagea dubia	Սագասոխուկ կասկածելի	
Liliaceae s. str.		Lilium armenum	Շուշան հայկական	
Liliaceae s. str.		Lilium szovitsianum	Շուշան Շովիցի	
Linaceae	Կտավատազգիներ	Linum hypericifolium	Կտավատ սրոհունդատերև	
Linaceae		Linum nervosum	Կտավատ ջղավոր	
Linaceae		Linum subbiflorum	Կտավատ երկծաղիկ	
Linaceae		Linum tenuifolium	Կտավատ նրբատերև	
Malvaceae	Փիփերտազգիներ	Alcea grossheimii Iljin	Տուղտավարդ Գրոսհեյմի	
Malvaceae		Alcea karsiana	Տուղտավարդ Ղարսի	
Malvaceae		Lavatera thuringiaca L.	Լավատեր թոփինգիական	
Nymphaeaceae	Հարսնամատազգիներ	Nuphar lutea	Կոկոր դեղին	CR
Onagraceae	Ապուզանազգիներ	Chamaenerium angustifolium	Նեղտերևինեղատերև	
Onagraceae		Epilobium algidum	Ապուզան սառը	
Onagraceae		Epilobium gemmascens	Ապուզան բողբոջակիր	
Onagraceae		Epilobium nervosum	Ապուզան ջղավոր	
Orchidaceae	Խոլորձազգիներ	Dactylorhiza cataonica	Դակտիլորիզ կատաոնյան	
Orchidaceae		Dactylorhiza euxina	Դակտիլորիզ էվքսինյան	
Orchidaceae		Dactylorhiza urvilleana	Դակտիլորիզ Ուրվիլի	
Orchidaceae		Gymnadenia conopsea	Լերկաբշտիկ կոնոպսեա	
Orchidaceae		Orchis mascula	Խոլորձ արական	
Orchidaceae		Traunsteinera sphaerica	Տրաունշտայներա գնդաձև	
Orobanchaceae	Ճրագախոտազգիներ	Orobanche lutea	Ճրագախոտ առվույտային	
Papaveraceae	Կակաչազգիներ	Papaver armeniacum	Կակաչ հայկական	
Papaveraceae		Papaver macrostomum	Կակաչ խոշորաոսպնյակ	
Papaveraceae		Papaver oreophilum	Կակաչ լեռնային	
Papaveraceae		Papaver orientale	Կակաչ արևելյան	
Papaveraceae		Papaver pseudorientale	Կակաչ կեղծ արևելյան	
Plantaginaceae	Ջղախոտազգիներ	Plantago atrata	Եզան լեզու սևացող	
Plantaginaceae		Plantago media	Եզան լեզու միջին	
Plumbaginaceae	Արճախոտազգիներ	Acantholimon glumaceum	Ոզնաթուփ թաղանթավոր	
Poaceae	Հացազգիներ	Agropyron incanum	Սեզախոտ ալեհեր	
Poaceae		Agrostis balansae	Ագրիստոսկ Բալանզայի	
Poaceae		Agrostis capillaris	Ագրիստոսկ մազանման	
Poaceae		Agrostis gigantea	Ագրիստոսկ հսկայական	
Poaceae		Agrostis marschalliana	Ագրիստոսկ Մարշալի	

Poaceae		<i>Agrostis planifolia</i>	Ագրիստոսկ տափակատերև	
Poaceae		<i>Alopecurus aequalis</i>	Աղվեսագի հարթ	
Poaceae		<i>Alopecurus armenus</i>	Աղվեսագի հայկական	
Poaceae		<i>Alopecurus aucheri</i>	Աղվեսագի Օշեի	
Poaceae		<i>Alopecurus textilis</i>	Աղվեսագի թելավոր	
Poaceae		<i>Anisantha tectorum</i>	Անհավասարաձաղիկ տանիքային	
Poaceae		<i>Anthoxanthum odoratum</i>	Խմրախոտ բուրավետ	
Poaceae		<i>Avena fatua</i>	Վարսակ դատարկ	
Poaceae		<i>Beckmannia eruciformis</i>	Բեկմանիա սովորական	
Poaceae		<i>Bellardiochloa polychroa</i>	Բելլարդիոխլոա բազմագույն	
Poaceae		<i>Briza elatior</i>	Դողդողուն բարձր	
Poaceae		<i>Bromopsis inermis</i>	Բրոմոպսիս անքիստ	
Poaceae		<i>Bromopsis variegata</i> subsp. <i>variegata</i>	Բրոմոպսիս խայտաբղետ	
Poaceae		<i>Bromopsis variegata</i> subsp. <i>villosula</i>	Բրոմոպսիս խայտաբղետ	
Poaceae		<i>Bromus japonicus</i> subsp. <i>anatolicus</i>	Ցորնուկ ճապոնական	
Poaceae		<i>Bromus japonicus</i> subsp. <i>japonicus</i>	Ցորնուկ ճապոնական	
Poaceae		<i>Calamagrostis epigeois</i>	Եղեղնախոտ ծերգետնյա	
Poaceae		<i>Calamagrostis persica</i>	Եղեղնախոտ պարսկական	
Poaceae		<i>Catabrosa aquatica</i>	Կատաբրոզա ջրային	
Poaceae		<i>Catabrosella calvertii</i>	Կատաբրոզելա Կալվերտի	
Poaceae		<i>Catabrosella fibrosa</i>	Կատաբրոզելա թելավոր	
Poaceae		<i>Catabrosella variegata</i>	Կատաբրոզելա խայտաբղետ	
Poaceae		<i>Colpodium versicolor</i>	Կոլպոդիում բազմերանգ	
Poaceae		<i>Crypsis alopecuroides</i>	Թաքնառեջ աղվեսագինման	
Poaceae		<i>Dactylis glomerata</i>	Ոզնախոտ հավաքված	
Poaceae		<i>Deschampsia caespitosa</i>	Մարգագետնախոտ ճմային	
Poaceae		<i>Elytrigia intermedia</i>	Սեզ միջին	
Poaceae		<i>Elytrigia repens</i>	Սեզ սողացող	
Poaceae		<i>Elytrigia sinuata</i>	Սեզ ակոսավոր	
Poaceae		<i>Elytrigia trichophora</i>	Սեզ մազակիր	
Poaceae		<i>Eragrostis pilosa</i>	Հալֆա մազոտ	
Poaceae		<i>Eremopoa multiradiata</i>	Անապատաավյուկ բազմաճառագայթ	
Poaceae		<i>Eremopoa oxyglumis</i>	Անապատաավյուկ սրաթեփուկ	
Poaceae		<i>Eremopoa persica</i>	Անապատաավյուկ պարսկական	
Poaceae		<i>Eremopoa songarica</i>	Անապատաավյուկ ջունգարական	

Poaceae		<i>Festuca brunnescens</i>	Շյուղախոտ գորշավուն	
Poaceae		<i>Festuca chalcophaea</i>	Շյուղախոտ պղնձագորշ	
Poaceae		<i>Festuca pratensis</i>	Շյուղախոտ մարգագետնային	
Poaceae		<i>Festuca ruprechtii</i>	Շյուղախոտ Ռուպրեխտի	
Poaceae		<i>Festuca valesiaca</i>	Շյուղախոտ վալեսյան	
Poaceae		<i>Festuca woronowii</i> subsp. <i>woronowii</i>	Շյուղախոտ Վորոնովի	
Poaceae		<i>Glyceria notata</i>	Բադախոտ նշված	
Poaceae		<i>Glyceria nemoralis</i>	Բադախոտ կաղնուտային	
Poaceae		<i>Helictotrichon adjaricum</i>	Տիվարսակ աջարական	
Poaceae		<i>Helictotrichon armeniacum</i>	Տիվարսակ հայկական	
Poaceae		<i>Helictotrichon pubescens</i>	Տիվարսակ խավիտ	
Poaceae		<i>Hierochloe odorata</i>	Նվիրախոտ բուրավետ	
Poaceae		<i>Hordeum glaucum</i>	Գարի գորշակապույտ	
Poaceae		<i>Hordeum violaceum</i>	Գարի մանուշակագույն	
Poaceae		<i>Koeleria albovii</i> subsp. <i>albovii</i>	Բարակոտնուկ Ալբովի	
Poaceae		<i>Koeleria albovii</i> subsp. <i>caucasica</i>	Բարակոտնուկ Ալբովի	
Poaceae		<i>Koeleria albovii</i> subsp. <i>loriensis</i>	Բարակոտնուկ Ալբովի	
Poaceae		<i>Koeleria macrantha</i>	Բարակոտնուկ խոշորածաղիկ	
Poaceae		<i>Lolium persicum</i>	Որոմ պարսկական	
Poaceae		<i>Melica altissima</i>	Մարգարտախոտ ամենաբարձր	
Poaceae		<i>Melica taurica</i>	Մարգարտախոտ դրիմյան	
Poaceae		<i>Melica transsilvanica</i>	Մարգարտախոտ տրանսվանյան	
Poaceae		<i>Phalaroides arundinacea</i>	Երկծոպիկ եղեգնաբույսանման	
Poaceae		<i>Phleum alpinum</i>	Սիզախոտ ալպիական	
Poaceae		<i>Phleum bertolonii</i>	Սիզախոտ Բերտոլոնի	
Poaceae		<i>Phleum montanum</i>	Սիզախոտ լեռնային	
Poaceae		<i>Phleum phleoides</i>	Սիզախոտ սիզախետային	
Poaceae		<i>Phleum pratense</i> var. <i>nodosum</i>	Սիզախոտ մարգագետնային	
Poaceae		<i>Phragmites australis</i>	Եղեգ հարավային	
Poaceae		<i>Poa angustifolia</i>	Դաշտավլուկ նեղատերև	
Poaceae		<i>Poa angustifolia</i>	Դաշտավլուկ	
Poaceae		<i>Poa annua</i>	Դաշտավլուկ միամյա	
Poaceae		<i>Poa araratica</i>	Դաշտավլուկ արարատյան	
Poaceae		<i>Poa badensis</i>	Դաշտավլուկ բադենյան	
Poaceae		<i>Poa bulbosa</i>	Դաշտավլուկ սոխուկավոր	
Poaceae		<i>Poa nemoralis</i>	Դաշտավլուկ կաղնուտային	

Poaceae		<i>Poa palustris</i>	Դաշտավուն Ծահճային	
Poaceae		<i>Poa pratensis</i>	Դաշտավուն մարգագետնային	
Poaceae		<i>Poa remota</i>	Դաշտավուն հեռավոր	
Poaceae		<i>Poa seredini</i>	Դաշտավուն Սերեդինի	
Poaceae		<i>Poa seredini</i>	Դաշտավուն	
Poaceae		<i>Poa trivialis</i>	Դաշտավուն տրիվիալիս	
Poaceae		<i>Puccinellia distans</i>	Անողնուցուկ հեռացած	
Poaceae		<i>Scolochloa festucacea</i>	Սկոլոխլոա շրոդախտանման	
Poaceae		<i>Sesleria phleoides</i>	Սեսլերիա սիզախտանման	
Poaceae		<i>Stipa capillata</i>	Փետրախոտ մազիկավոր	
Poaceae		<i>Stipa pennata</i>	Փետրախոտ փետուրավոր	
Poaceae		<i>Stipa tirsia</i>	Փետրախոտ նեղատերև	
Poaceae		<i>Trisetum flavescens</i>	Ոսկեվարսակ դեղնավուն	
Poaceae		<i>Trisetum sibiricum</i>	Ոսկեվարսակ սիբիրյան	
Poaceae		<i>Trisetum turcicum</i>	Ոսկեվարսակ թուրքական	
Poaceae		<i>Zingeria biebersteiniana</i>	Ցինգերիա Բիբերշտեյնի	
Poaceae		<i>Zingeria pisdica</i>	Ցինգերիա պիսիդիական	
Poaceae		<i>Zingeria trichopoda</i>	Ցինգերիա մաղաոտիկ	
Polemoniaceae	Զարմանագանազգիներ	<i>Polemonium coeruleum L. subsp. coeruleum</i>	Զարմանագան երկնագույն	
Polygalaceae	Կաթնախոտազգիներ	<i>Polygala alpicola</i>	Կաթնախոտ ալպիական	
Polygalaceae		<i>Polygala anatolica</i>	Կաթնախոտ անատոլիական	
Polygalaceae		<i>Polygala mariamae S. Tam.</i>	Կաթնախոտ Մարիամի	
Polygalaceae		<i>Polygala urartu</i>	Կաթնախոտ ուրարտական	
Polygalaceae		<i>Polygala pseudohospita</i>	Կաթնախոտ կեղծօտարերկյա	
Polygonaceae	Մատիտեղազգիներ	<i>Polygonum alpestre</i>	Մատիտեղ ալպիական	
Polygonaceae		<i>Polygonum alpinum</i>	Մատիտեղ լեռնային	
Polygonaceae		<i>Polygonum amphibium</i>	Մատիտեղ երկկենցաղ	
Polygonaceae		<i>Polygonum aviculare</i>	Մատիտեղ ճնճուկի	
Polygonaceae		<i>Polygonum carneum</i>	Մատիտեղ մանդիկ	
Polygonaceae		<i>Polygonum covolvulus L.</i>	Մատիտեղ փաթաթվող	
Polygonaceae		<i>Rumex acetoselloides</i>	Ավելուկ ավելուկանման	
Polygonaceae		<i>Rumex alpinus</i>	Ավելուկ ալպիական	
Polygonaceae		<i>Rumex crispus</i>	Ավելուկ գանգուր	
Polygonaceae		<i>Rumex obtusifolius</i>	Ավելուկ քթատերև	
Polygonaceae		<i>Rumex patientia</i>	Ավելուկ սպանախային	
Polypodiaceae	Բասբայազգիներ	<i>Polypodium vulgare</i>	Բասբայա սովորական	
Potamogetonaceae	Շերեփուկախոտազգիներ	<i>Potamogeton crispus</i>	Շերեփուկախոտ գանգուր	
Potamogetonaceae		<i>Potamogeton natans</i>	Շերեփուկախոտ լողացող	
Potamogetonaceae		<i>Potamogeton pectinatus L.</i>	Շերեփուկախոտ սանրավոր	

Potamogetonaceae		Potamogeton perfoliatus L.	Շերեփուկախոտ ցողունագիրկ	
Primulaceae	Գնարբուկազգիներ	Androsace armeniaca	Առնասպար հայկական	
Primulaceae		Androsace raddeana	Առնասպար Ռադեի	
Primulaceae		Androsace villosa	Առնասպար թավոտ	
Primulaceae		Glaux maritima L.	Գլաուքս ծովափնյա	
Primulaceae		Primula auriculata	Գնարբուկ ականջավոր	
Primulaceae		Primula macrocalyx	Գնարբուկ խոշորաբաժակ	
Primulaceae		Primula pallasii	Գնարբուկ Պալասի	
Primulaceae		Primula ruprechtii	Գնարբուկ Ռուպրեխտի	
Ranunculaceae	Գորտնուկազգիներ	Aconitum nasutum	Գնձֆխոտ քթավոր	
Ranunculaceae		Aconitum orientale	Գնձֆխոտ արևելյան	
Ranunculaceae		Adonis aestivalis	Կուժկոտրուկ ամառային	
Ranunculaceae		Anemone fasciculata	Վարդակակաչ խրձային	
Ranunculaceae		Caltha polypetala	Ոսկեշաղիկ բազմապսակաթերթիկավոր	
Ranunculaceae		Delphinium cyphoplectrum	Ոջլախոտ ցիֆոպլեկտրում	
Ranunculaceae		Delphinium crispulum	Ոջլախոտ գանգրոտ	
Ranunculaceae		Delphinium freynii	Ոջլախոտ Ֆրեյնի	
Ranunculaceae		Delphinium ochroleucum	Ոջլախոտ դեղնավուն	
Ranunculaceae		Pulsatilla albana	Քնախոտ ալբանական	
Ranunculaceae		Ranunculus aragatsii	Գորտնուկ Արագածի	
Ranunculaceae		Ranunculus brachylobus	Գորտնուկ կարճաբլթակավոր	
Ranunculaceae		Ranunculus caucasicus	Գորտնուկ կովկասյան	
Ranunculaceae		Ranunculus flammula	Գորտնուկ այրող	
Ranunculaceae		Ranunculus lateriflorus	Գորտնուկ կողմնածաղիկ	
Ranunculaceae		Ranunculus oreophilus	Գորտնուկ լեռնային	
Ranunculaceae		Ranunculus repens	Գորտնուկ սողացող	
Ranunculaceae		Ranunculus rionii	Գորտնուկ Ռիոնի	
Ranunculaceae		Ranunculus szowitsianus	Գորտնուկ Շովիցի	
Ranunculaceae		Ranunculus trichophyllus	Գորտնուկ մազատերև	
Ranunculaceae		Thalictrum minus	Քնձմնձուկ փոքր	
Ranunculaceae		Trollius ranunculinus	Ջկին գորտնուկանման	
Rhamnaceae	Դժնիկազգիներ	Rhamnus cathartica	Դժնիկ լուծողական	
Rhamnaceae		Rhamnus depressa	Դժնիկ սեղմված	
Rosaceae	Վարդազգիներ	Alchemilla grossheimii	Գայլաթաթ Գրոսհեյմի	
Rosaceae		Alchemilla oxysepala	Գայլաթաթ Գրոսհեյմի	
Rosaceae		Alchemilla rigida	Գայլաթաթ կոշտ	
Rosaceae		Alchemilla sedelmeyeriana	Գայլաթաթ Ջելմեյերի	
Rosaceae		Alchemilla sericata	Գայլաթաթ մետաքսանման	
Rosaceae		Alchemilla valdehirsuta	Գայլաթաթ կոշտամազավոր	
Rosaceae		Cotoneaster	Չմենի ամբողջաեզր	

		integerrimus		
Rosaceae		Cotoneaster melanocarpus	Չմենի սևապտուղ	
Rosaceae		Cotoneaster racemiflorus	Չմենի հաճելի	
Rosaceae		Dasyphora fruticosa	Կուրիլական թեյ	
Rosaceae		Filipendula hexapetala	Փրփրուկ տափաստանային	
Rosaceae		Fragaria vesca	Գետնամորի անտառային	
Rosaceae		Fragaria viridis	Գետնամորի կանաչ	
Rosaceae		Geum rivale	Շահոքրամ գետային	
Rosaceae		Potentilla anserina	Մատնունի սագային	
Rosaceae		Poterium lasiocarpum	Սևագլխիկ խավապտուղ	
Rosaceae		Rosa pimpinellifolia	Վարդ անխոնաստերև	
Rosaceae		Rosa pulverulenta	Վարդ պլրապատ	
Rosaceae		Rubus idaeus	Ազնվամորի	
Rosaceae		Sanguisorba officinalis	Արյունխմիկ դեղատու	
Rosaceae		Sibbaldia parviflora	Զիբալդիա մանրածաղիկ	
Rosaceae		Sibbaldia semiglabra	Զիբալդիա կիսամերկ	
Rosaceae		Sorbus aucuparia	Ծոփխնձոր, արոսի	
Rosaceae		Spiraea hypericifolia	Ասպիրակ արևքուրիկատերև	
Rubiaceae	Տորոնազգիներ	Asperula affinis	Գետնաստղ ցեղակից	EN
Rubiaceae		Asperula prostrata	Գետնաստղ գետնատարած	
Rubiaceae		Galium aparine	Մակարդախոտ կաչուն	
Rubiaceae		Galium cruciata	Մակարդախոտ խաչանման	
Rubiaceae		Galium majmechense	Մակարդախոտ Մայմեխի	
Rubiaceae		Galium uliginosum	Մակարդախոտ ճահճոտային	
Rubiaceae		Galium verum	Մակարդախոտ իսկական	
Salicaceae	Ուռազգիներ	Populus tremula	Կաղամախի	
Salicaceae		Salix alba	Ուռենի սպիտակ	
Salicaceae		Salix esculsa	Ուռենի բարձր	
Salicaceae		Salix triandra	Ուռենի եռաբեշ	
Santalaceae	Սանտալազգիներ	Thesium arvense	Թեզիում դաշտային	
Santalaceae		Thesium brachyphyllum	Թեզիում կարճատերև	
Saxifragaceae	Քարբեկազգիներ	Saxifraga cymbalaria L.	Քարբեկ ցնձղավոր	
Saxifragaceae		Saxifraga sibirica	Քարբեկ սիբիրյան	
Scrophulariaceae	Խլածաղիկազգիներ	Bungea trifida	Բունգեա եռաբաժան	
Scrophulariaceae		Euphrasia pectinata	Ակնախոտ սանրակերպ	
Scrophulariaceae		Euphrasia sevanensis	Ակնախոտ սևանյան	
Scrophulariaceae		Limosella aquatica	Տղմաբույս ջրային	
Scrophulariaceae		Linaria genistifolia	Կտավախոտ օրոճատերև	
Scrophulariaceae		Linaria kurdica	Կտավախոտ քրդական	
Scrophulariaceae		Linaria schelkovnikowii	Կտավախոտ Շելկովնիկովի	

Scrophulariaceae		<i>Odontites glutinosa</i>	Ատամնուկ կաչուն	
Scrophulariaceae		<i>Pedicularis acmodonta</i>	Ոջլադեղ ասեղնաատամնավոր	
Scrophulariaceae		<i>Pedicularis caucasica</i>	Ոջլադեղ կովկասյան	
Scrophulariaceae		<i>Pedicularis condensata</i>	Ոջլադեղ խիտ	
Scrophulariaceae		<i>Pedicularis crassirostris</i>	Ոջլադեղ հաստակնճիթ	
Scrophulariaceae		<i>Pedicularis sibthorpii</i>	Ոջլադեղ Սիբթորպի	
Scrophulariaceae		<i>Pedicularis wilhelmsiana</i>	Ոջլադեղ Վիլհելմսի	
Scrophulariaceae		<i>Rhinanthus minor</i>	Աքլորաբբուկ փոքր	
Scrophulariaceae		<i>Scrophularia chrysantha</i>	Խլածաղիկ ոսկածաղկային	
Scrophulariaceae		<i>Scrophularia ilvensis</i>	Խլածաղիկ իլվական	
Scrophulariaceae		<i>Scrophularia orientalis</i>	Խլածաղիկ արևելյան	
Scrophulariaceae		<i>Verbascum flavidum x pyramidatum</i>	Խոնդատ դեղնավուն	
Scrophulariaceae		<i>Verbascum georgicum</i>	Խոնդատ վրացական	
Scrophulariaceae		<i>Verbascum pyramidatum</i>	Խոնդատ բրգաձև	
Scrophulariaceae		<i>Veronica anagalloides</i>	Բերենիկե կեղծադրյուրային	
Scrophulariaceae		<i>Veronica beccabunga</i>	Բերենիկե հոսքավոր	
Scrophulariaceae		<i>Veronica gentianoides</i>	Բերենիկե բոգային	
Scrophulariaceae		<i>Veronica multifida</i>	Բերենիկե բազմաբաժան	
Scrophulariaceae		<i>Veronica parvifolia</i>	Բերենիկե մանրատերև	
Solanaceae	Մորմազգիներ	<i>Hyosciamus niger</i>	Բանգի սև	
Sparganiaceae	Մացառեղեգազգիներ	<i>Sparganium erectum</i> L.	Մացառեղեգ ուղիղ	
Thymelaeaceae	Մացառեղեգազգիներ	<i>Daphne glomerata</i>	Տերևատ կնձկավոր	
Urticaceae	Մացառեղեգազգիներ	<i>Urtica dioica</i> L.	Եղինջ երկտուն	
Urticaceae		<i>Urtica urens</i>	Եղինջ այրող	
Valerianaceae	Կատվախոտազգիներ	<i>Valeriana eriophylla</i>	Կատվախոտ բրդատերև	EN
Valerianaceae		<i>Valeriana leucophaea</i>	Կատվախոտ մոխրավուն գորշ	
Violaceae	Մանուշակազգիներ	<i>Viola kitalbeliana</i>	Մանուշակ Կիտայբեյի	
Violaceae		<i>Viola rupestris</i>	Մանուշակ ժայռային	
Zannichelliaceae	Ջանիխելազգիներ	<i>Zannichellia palustris</i> L.	Ջանիխելիա ճահճային	
Fungi/Մսկեր				
Pleurotaceae	Ականջասնկայիններ	<i>Pleurotus ostreatus</i>	Ականջասունկ սովորական	
Tricholomataceae	Շարքասնկայիններ	<i>Collybia dryophila</i>	Կոլիբիա կաղնեսեր	
		<i>Flammulina velutipes</i>	Չմեռային կոճղասունկ	
		<i>Laccaria laccata</i>	Լակարիա վարդագույն	
		<i>Marasmius oreades</i>	Կոճղասունկ մարգագետնային	
		<i>Marasmius scorodonius</i>	Մխտորասունկ մանր	
Catathelasmataceae	Կատատելազգայիններ	<i>Armillaria mellea</i>	Կոճղասունկ իսկական	
Pluteaceae	Պլուտեայիններ	<i>Volvariella volvacea</i>	Վոլվարիելա վոլվային	

Agaricaceae	Ագարիկայիններ	Agaricus campestris	Շամպինյոն սովորական	
		Macrolepiota excoriata	Հովանոցասունկ դաշտային	
Coprinaceae	Գոմաղբասնկայիններ	Coprinus ephemerus	Գոմաղբասունկ վաղանցիկ	
Coprinaceae	Գոմաղբասնկայիններ	Coprinus micaceus	Գոմաղբասունկ շողացող	
		Panaeolina foenicicii	Պանատիլոլինա խոտհարկային	

ՑԱՆԿ 2.

«Արփի լիճ» ազգային պարկի ողնաշավոր կանդանինների ցանկը

Հայերեն անվանումը	Լատիներեն անվանումը	Կարմիր գրքերում գրանցված (ՀՀ, IUCN)
ՁԿՆԵՐ		
Կարմրախայտ	<i>Salmo trutta fario</i>	
Կովկասյան թեփուղ	<i>Leuciscus cephalus orientalis</i>	
Քուռի բեղյու	<i>Barbus lacerta cyri</i>	
Ծածան	<i>Cyprinus carpio</i>	IUCN
Կարմրաշուրթ հաշամ	<i>Aspius aspius taeniatus</i>	ՀՀ
Ենթաբերան	<i>Chondrostoma oxyrhynchum</i>	
Կողակ	<i>Capoeta capoeta</i>	
Արևելյան տառեխիկ	<i>Alburnoides bipunctatus eichwaldi</i>	
Արծաթափայլ կարաս	<i>Carassius auratus gibelio</i>	
Ամուրյան նրբաձկնիկ	<i>Pseudorasbora parva</i>	
Անգորական լերկաձուկ	<i>Barbatula angorae</i>	
Քուռի սպիտակաձուկ	<i>Alburnus filippii</i>	
ԵՐԿԿԵՆՑԱՂՆԵՐ		
Կանաչ դողդոջ	<i>Bufo viridis</i>	
Լճագորտ	<i>Rana ridibunda</i>	
Փոքրասիական գորտ	<i>Rana macrocnemis</i>	
ՍՈՂՈՒՆՆԵՐ		
Ջարդվող իլիկամողես	<i>Anguis fragilis</i>	
Ճարպիկ մողես	<i>Lacerta agilis</i>	
Վալենտինի մողես	<i>Darevskia valentini</i>	
Նաիրյան մողես	<i>Darevskia nairensis</i>	
Հայկական մողես	<i>Darevskia armeniaca</i>	
Սպիտակափոր մողես	<i>Darevskia unisexualis</i>	ՀՀ, IUCN
Սովորական լորտու	<i>Natrix natrix</i>	
Ջրային լորտու	<i>Natrix tessellata</i>	
Սովորական պղնձօձ	<i>Coronella austriaca</i>	
Դարևակու իժ	<i>Vipera darevskii</i>	ՀՀ, IUCN
ԹՌՉՈՒՆՆԵՐ		

Սպիտակաճակատ սագ	<i>Anser albifrons</i>	
Մոխրագույն սագ	<i>Anser anser</i>	ՀՀ
Կարմիր բադ	<i>Tadorna ferruginea</i>	
Խայտաբադ	<i>Tadorna tadorna</i>	ՀՀ
Մոխրագույն բադ	<i>Anas strepera</i>	ՀՀ
Սուլող մրտիմն	<i>Anas crecca</i>	
Կոնչան բադ	<i>Anas platyrhynchos</i>	
Նետապոչ բադ	<i>Anas acuta</i>	
Ճքճքան մրտիմն	<i>Anas querquedula</i>	
Լայնակտուց բադ	<i>Anas clypeata</i>	ՀՀ
Կարմրագլուխ սուզաբադ	<i>Aythya ferina</i>	
Փուփուկավոր սուզաբադ	<i>Aythya fuligula</i>	
Տուրպան	<i>Melanitta fusca</i>	ՀՀ
Մոխրագույն կաքավ	<i>Perdix perdix</i>	
Լոր	<i>Coturnix coturnix</i>	
Փոքր սուզակ	<i>Tachybaptus ruficollis</i>	
Մեծ սուզակ	<i>Podiceps cristatus</i>	
Մոխրաայտ սուզակ	<i>Podiceps grisegena</i>	
Սևավիզ սուզակ	<i>Podiceps nigricollis</i>	
Մեծ ձկնկուլ	<i>Phalacrocorax carbo</i>	ՀՀ
Վարդագույն հավալուսն	<i>Pelecanus onocrotalus</i>	ՀՀ
Գանգրափետուր հավալուսն	<i>Pelecanus crispus</i>	ՀՀ, IUCN
Մեծ ջրցուլ	<i>Botaurus stellaris</i>	
Փոքր ջրցուլ	<i>Ixobrychus minutus</i>	
Կվակվա	<i>Nycticorax nycticorax</i>	
Դեղին տառեղ	<i>Ardeola ralloides</i>	
Փոքր սպիտակ տառեղ	<i>Egretta garzetta</i>	
Մեծ սպիտակ տառեղ	<i>Casmerodius albus</i>	ՀՀ
Մոխրագույն տառեղ	<i>Ardea cinerea</i>	
Շիկակարմիր տառեղ	<i>Ardea purpurea</i>	
Սև արագիլ	<i>Ciconia nigra</i>	
Սպիտակ արագիլ	<i>Ciconia ciconia</i>	
Քաջահավ	<i>Plegadis falcinellus</i>	ՀՀ
Տարգալակտուց	<i>Platalea leucorodia</i>	ՀՀ
Կրետակեր	<i>Pernis apivorus</i>	
Սև ցին	<i>Milvus migrans</i>	
Մորուքավոր անգղ	<i>Gypaetus barbatus</i>	ՀՀ
Գիշանգղ	<i>Neophron percnopterus</i>	
Ճահճային մկնաճուռակ	<i>Circus aeruginosus</i>	
Տափաստանային մկնաճուռակ	<i>Circus macrourus</i>	ՀՀ, IUCN
Մարգագետնային մկնաճուռակ	<i>Circus pygargus</i>	ՀՀ
Լորաճուռակ	<i>Accipiter nisus</i>	
Սովորական ճուռակ	<i>Buteo buteo</i>	
Տափաստանային ճուռակ	<i>Buteo rufinus</i>	

Փոքր արծիվ	<i>Aquila pomarina</i>	IUCN
Ճչան արծիվ	<i>Aquila clanga</i>	IUCN
Տափաստանային արծիվ	<i>Aquila nipalensis</i>	ՀՀ
Կայսրարծիվ	<i>Aquila heliaca</i>	ՀՀ, IUCN
Քարարծիվ	<i>Aquila chrysaetos</i>	ՀՀ
Գաճաճ արծիվ	<i>Hieraaetus pennatus</i>	
Ջրարծիվ	<i>Pandion haliaetus</i>	ՀՀ
Սովորական հողմավար բազե	<i>Falco tinnunculus</i>	
Տափաստանային հողմավար բազե	<i>Falco naumanni</i>	IUCN
Կարմրատու բազե	<i>Falco vespertinus</i>	ՀՀ
Աղավնաբազե	<i>Falco columbarius</i>	ՀՀ
Բալոբան	<i>Falco cherrug</i>	ՀՀ, IUCN
Սապսան	<i>Falco peregrinus</i>	ՀՀ
Մեծ ճահճահովվիկ	<i>Porzana porzana</i>	
Մարգահավ	<i>Crex crex</i>	IUCN
Եղեգնահավ	<i>Gallinula chloropus</i>	
Սուլթանական հավ	<i>Porphyrio porphyrio</i>	
Սև փարփար	<i>Fulica atra</i>	
Մոխրագույն կռունկ	<i>Grus grus</i>	ՀՀ
Գեղանի կռունկ	<i>Grus virgo</i>	
Կտցար կաչաղակ	<i>Haematopus ostralegus</i>	ՀՀ
Ոտնացուպիկ	<i>Himantopus himantopus</i>	ՀՀ
Փոքր քարադր	<i>Charadrius dubius</i>	
Մոխրագույն քարադր	<i>Pluvialis squatarola</i>	
Սովորական կիվիկ	<i>Vanellus vanellus</i>	
Ճնճղուկ ավազակտցար	<i>Calidris minuta</i>	
Սպիտակապոչ ավազակտցար	<i>Calidris temmincki</i>	
Կարմրախաճի ավազակտցար	<i>Calidris ferruginea</i>	
Սևախաճի ավազակտցար	<i>Calidris alpina</i>	
Կովակտցար	<i>Philomachus pugnax</i>	
Վարսակտցար	<i>Lymnocyptes minimus</i>	
Մորակտցար	<i>Gallinago gallinago</i>	
Մեծ մորակտցար	<i>Gallinago media</i>	IUCN
Անտառակտցար	<i>Scolopax rusticola</i>	
Կարմրատու կտցար	<i>Tringa totanus</i>	
Առափնյա կտցար	<i>Tringa stagnatilis</i>	
Ծխագույն կտցար	<i>Tringa nebularia</i>	
Սևուկ կտցար	<i>Tringa ochropus</i>	
Ֆիֆի	<i>Tringa glareola</i>	
Թերեքի կտցար	<i>Xenus cinereus</i>	
Սպիտակավիզ կտցար	<i>Actitis hypoleucos</i>	
Սևագլուխ քրքջան	<i>Larus ichthyaetus</i>	
Փոքր որոր	<i>Larus minutus</i>	
Սովորական որոր	<i>Larus ridibundus</i>	

Ծովային աղավնաորոր	<i>Larus genei</i>	
Հայկական որոր	<i>Larus armenicus</i>	ՀՀ
Գետային ջրածիծառ	<i>Sterna hirundo</i>	
Փոքր ջրածիծառ	<i>Sterna albifrons</i>	
Սպիտակաայտ ջրածիծառ	<i>Chlidonias hybrida</i>	
Սև ջրածիծառ	<i>Chlidonias niger</i>	
Սպիտակաթև ջրածիծառ	<i>Chlidonias leucopterus</i>	
Թխակապույտ աղավնի	<i>Columba livia</i>	
Հորթալ	<i>Columba oenas</i>	
Անտառային աղավնի	<i>Columba palumbus</i>	
Սովորական կկու	<i>Cuculus canorus</i>	
Բվեճ	<i>Bubo bubo</i>	
Տնային բվիկ	<i>Athene noctua</i>	
Ականջավոր բու	<i>Asio otus</i>	
Ճահճային բու	<i>Asio flammeus</i>	
Սպիտակափոր մանգաղաթև	<i>Apus melba</i>	
Սև մանգաղաթև	<i>Apus apus</i>	
Ոսկեգույն մեղվակեր	<i>Merops apiaster</i>	
Ներկարար	<i>Coracias garrulus</i>	IUCN
Հոպոպ	<i>Upupa epops</i>	
Խայտաբղետ փայտփոր	<i>Dendrocopos major</i>	
Երկբծավոր արտույտ	<i>Melanocorypha bimaculata</i>	
Փոքր արտույտ	<i>Calandrella brachydactyla</i>	
Դաշտային արտույտ	<i>Alauda arvensis</i>	
Եղջրավոր արտույտ	<i>Eremophila alpestris</i>	
Առափնյա ծիծեռնակ	<i>Riparia riparia</i>	
Ժայռային ծիծեռնակ	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>	
Գլուղական ծիծեռնակ	<i>Hirundo rustica</i>	
Քաղաքային ծիծեռնակ	<i>Delichon urbicum</i>	
Դաշտային ձիուկ	<i>Anthus campestris</i>	
Անտառային ձիուկ	<i>Anthus trivialis</i>	
Մարգագետնային ձիուկ	<i>Anthus pratensis</i>	
Կարմրախաճի ձիուկ	<i>Anthus cervinus</i>	
Լեռնային ձիուկ	<i>Anthus spinoletta</i>	
Դեղին խաղտոնիկ	<i>Motacilla flava</i>	
Դեղնագլուխ խաղտոնիկ	<i>Motacilla citreola</i>	
Լեռնային խաղտոնիկ	<i>Motacilla cinerea</i>	
Սպիտակ խաղտոնիկ	<i>Motacilla alba</i>	
Ջրաճնճուկ	<i>Cinclus cinclus</i>	
Եղնջաթռչնակ	<i>Troglodytes troglodytes</i>	
Արշալուսիկ	<i>Erithacus rubecula</i>	
Սովորական սոխակ	<i>Luscinia luscinia</i>	
Հարավային սոխակ	<i>Luscinia megarhynchos</i>	
Կապտափող սոխակ	<i>Luscinia svecica</i>	ՀՀ

Սևուկ կարմրատուտ	<i>Phoenicurus ochruros</i>	
Սովորական կարմրատուտ	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	
Մարգագետնային չքքան	<i>Saxicola rubetra</i>	
Սևագլուխ չքքան	<i>Saxicola torquatus</i>	
Պարող քարաթռչնակ	<i>Oenanthe isabellina</i>	
Սովորական քարաթռչնակ	<i>Oenanthe oenanthe</i>	
Խայտաբղետ քարակեռնեխ	<i>Monticola saxatilis</i>	ՀՀ
Կապույտ քարակեռնեխ	<i>Monticola solitarius</i>	ՀՀ
Սպիտակախաճի կեռնեխ	<i>Turdus torquatus</i>	
Սև կեռնեխ	<i>Turdus merula</i>	
Երգող կեռնեխ	<i>Turdus philomelos</i>	
Սոսնձակեռնեխ	<i>Turdus viscivorus</i>	
Լայնապոչ եղեգնաթռչնակ	<i>Cettia cetti</i>	
Սովորական ճոխկահավ	<i>Locustella naevia</i>	
Գետային ճոխկահավ	<i>Locustella fluviatilis</i>	
Շերտագլուխ եղեգնաթռչնակ	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	
Եղեգնուտի եղեգնաթռչնակ	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	
Ճահճային եղեգնաթռչնակ	<i>Acrocephalus palustris</i>	
Կանաչ մորեխավ	<i>Hippolais icterina</i>	
Սևագլուխ շահրիկ	<i>Sylvia atricapilla</i>	
Այգու շահրիկ	<i>Sylvia borin</i>	
Ճուռականման շահրիկ	<i>Sylvia nisoria</i>	ՀՀ
Մոխրագույն շահրիկ	<i>Sylvia communis</i>	
Դեղնափոր գեղգեղիկ	<i>Phylloscopus trochiloides</i>	
Ճոռան գեղգեղիկ	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	
Կովկասյան գեղգեղիկ	<i>Phylloscopus sindianus</i>	
Ծնկլտան գեղգեղիկ	<i>Phylloscopus collybita</i>	
Գարնանային գեղգեղիկ	<i>Phylloscopus trochilus</i>	
Դեղնագլուխ արքայիկ	<i>Regulus regulus</i>	
Փոքր ճանճարս	<i>Ficedula parva</i>	
Կիսասպիտակավիզ ճանճորս	<i>Ficedula semitorquata</i>	IUCN
Երկնագույն երաշտահավ	<i>Parus caeruleus</i>	
Փոքր ժայռային սիտեղ	<i>Sitta neumayer</i>	
Պիրոլ	<i>Oriolus oriolus</i>	
Ժուլան	<i>Lanius collurio</i>	
Սևաճակատ շամպրուկ	<i>Lanius minor</i>	
Կարմրագլուխ շամպրուկ	<i>Lanius senator</i>	ՀՀ
Անտառային կաշաղակ	<i>Garrulus glandarius</i>	
Սովորական կաշաղակ	<i>Pica pica</i>	
Սովորական ճայ	<i>Corvus monedula</i>	
Սերմնաքաղ	<i>Corvus frugilegus</i>	
Մոխրագույն ագռավ	<i>Corvus corone</i>	
Սև ագռավ	<i>Corvus corax</i>	ՀՀ
Սովորական սարյակ	<i>Sturnus vulgaris</i>	

Վարդագույն սարյակ	<i>Sturnus roseus</i>	
Տնային ճնճուկ	<i>Passer domesticus</i>	
Ժայռային ճնճուկ	<i>Petronia petronia</i>	
Ձյան ճնճուկ	<i>Montifringilla nivalis</i>	ՀՀ
Ամուրիկ	<i>Fringilla coelebs</i>	
Կարմրակատար	<i>Carduelis carduelis</i>	
Ազնվասարեկ	<i>Carduelis spinus</i>	
Կանեփնուկ	<i>Carduelis cannabina</i>	
Լեռնային վշասարեկ	<i>Carduelis flavirostris</i>	
Կարմրաթև ոսպնուկ	<i>Rhodopechys sanguineus</i>	
Սովորական ոսպնուկ	<i>Carpodacus erythrinus</i>	
Սովորական դրախտապան	<i>Emberiza citrinella</i>	
Լեռնային դրախտապան	<i>Emberiza cia</i>	
Այգու դրախտապան	<i>Emberiza hortulana</i>	
Եղեգնուտի դրախտապան	<i>Emberiza schoeniclus</i>	
Սևագլուխ դրախտապան	<i>Emberiza melanocephala</i>	
Կորեկնուկ	<i>Emberiza calandra</i>	
ԿԱԹՆԱՍՈՒՆՆԵՐ		
Արևելյան եվրոպական ոզնի	<i>Erinaceus concolor</i>	
Դիննիկի սպիտակատամ	<i>Crocidura dinniki</i>	
Պարսկաան սպիտակատամ	<i>Crocidura persica</i>	
Մեծ պայտաքիթ չղջիկ	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	
Փոքր պայտաքիթ չղջիկ	<i>Rhinolophus hipposideros</i>	
Գաճաճ փոքրաչղջիկ	<i>Pipistrellus pygmaeus</i>	
Թզուկ փոքրաչղջիկ	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	
Եռագույն գիշերաչղջիկ	<i>Myotis emarginatus</i>	
Գորշ ականջեղ	<i>Plecotus auritus</i>	
Ուշաթռիչք մաշկեղ չղջիկ	<i>Eptesicus serotinus</i>	
Երկգույն մաշկեղ չղջիկ	<i>Vespertilio murinus</i>	
Ներինգի կուրամուկ	<i>Nannospalax nehringi</i>	IUCN
Ձյան դաշտամուկ	<i>Chionomys nivalis</i>	
Ջրային դաշտամուկ	<i>Arvicola terrestris</i>	
Սովորական դաշտամուկ	<i>Microtus arvalis</i>	
Փոքրասիական համստերիկ	<i>Mesocricetus brandti</i>	IUCN
Մշկամուկ	<i>Ondatra zibethicus</i>	
Փոքրասիական դետնասկյուռ	<i>Spermophilus xanthoprymnus</i>	ՀՀ, IUCN
Փոքրասիական ճագարամուկ	<i>Allactaga euphratica</i>	IUCN
Եվրոպական նապաստակ	<i>Lepus europaeus</i>	
Գորշ արջ	<i>Ursus arctos</i>	ՀՀ
Գայլ	<i>Canis lupus</i>	
Շնագայլ	<i>Canis aureus</i>	
Աղվես	<i>Vulpes vulpes</i>	
Քարակղաքիս	<i>Martes foina</i>	
Խայտաքիս	<i>Vormela peregusna</i>	ՀՀ, IUCN

Ջրասամույր	<i>Lutra lutra</i>	ՀՀ, IUCN
Գորշուկ	<i>Meles meles</i>	
Աքիս	<i>Mustela nivalis</i>	
Վայրի խոզ	<i>Sus scrofa</i>	
Այծյամ	<i>Capreolus capreolus</i>	

Ց ՈՒ Ց Ա Կ
Հայաստանի Հանրապետության պատմության
և մշակույթի անշարժ հուշարձանների

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶ

1. ԱԼՎԱՐ գյուղ

Հուշարձանի համարը	Հուշարձանի ենթահամարը /ենթահամարները/			Հուշարձանախումբը, հուշարձանը	Ժամանակը	Տեղը բնակավայրի նկատմամբ	Ընդհանուր թվաքանակը՝ հանրապետական, տեղական	Կարգավիճակը
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1.1			ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ «ՔԱՐ ԽԱՐԱՔԱ» Եկեղեցի	միջնադար	առ մասում	S	ավերված
2				ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՇՏ	Ք.ա. 2-1 հազ.	0.5 կմ ամ	<	
2. ԱՐԱՎԵՏ գյուղ								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԵԿԵՂԵՑԻ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	

3. ԱՂՎՈՐԻԿ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 1 հազ. - վաղ միջնադար	1.5 կմ հս-առ	<	
2				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	19-20 դդ.	առ կողմում	S	

3				ԵԿԵՂԵՑԻ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	
	3.1			Գերեզմանոց	19-20 դդ.	Եկեղեցու շրջակայքում	S	
4				ՁԻԹՀԱՆ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	

4. ԱՄԱՍԻԱ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՅ	Ք.ա. 3-1 հազ.	գյուղից հս-ամ, Ախուրյան գետի աջ ափին, «Չատին դարա» վայրում	<	
	1.1			Բնակատեղի	Ք.ա. 3-1 հազ.	ամրոցի մոտ	<	
2				ԲՆԱԿԱՏԵՂԻ	Ք.ա. 2 հազ.	գյուղից ամ	<	
3				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ	18-19 դդ.	5 կմ ամ, «Մամուխան» վայրում	S	
4				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ «ՆՈՐԱԳՅՈՒՂ»	18-19 դդ.	2-3 կմ ամ	S	
5				ՀՈՒՇԱՐՁԱՆ՝ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՐՏՈՒՄ ԶՈՀՎԱԾՆԵՐԻՆ	1967 թ.	500 մ հվ-ամ	S	
6				ՀՈՒՇԱՐՁԱՆ՝ Վ. ԼԵՆԻՆԻ	1985 թ.	գյուղի մեջ	S	
7				ՔԱՐԱՅՐ-ԿԱՅԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԼԻՐ	13-14 դդ.	3 կմ հվ, Ախուրյանի ձորի աջ ափին	<	

5. ԱՇՈՑՔ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՅ	17-20 դդ.	գյուղի մեջ	S	

	1.1			Տապանաքար	17-18 դդ.		S	խոյաձև
	1.2			Տապանաքար	17-18 դդ.		S	խոյաձև
	1.3			Տապանաքար	17-18 դդ.		S	խոյաձև
2	1.4			Տապանաքար	17-18 դդ.		S	խոյաձև
	1.5			Տապանաքար	17-18 դդ.		S	խոյաձև
				ԵԿԵՂԵՑԻ ՍԲ. ԳԵՎՈՐԳ	19 դ.	առ մասում	S	
	2.1			Գերեզմանոց	19 դ.	եկեղեցու շրջակայքում	S	
	3			ԽԱԶՔԱՐ	15-16 դդ.	գյուղի մեջ	<	
4			ՀՈՒՇԱԿՈԹՈՂ՝ ՂՈՒԿԱՍՅԱՆԻՆ	1918 թ.	գյուղի մեջ	S		
5			ՀՈՒՇԱՂԲՅՈՒՐ	1919 թ.	գյուղի մեջ, եկեղեցուց 100 մ հս	S		
6				ՀՈՒՇԱՐՁԱՆ՝ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՐՏՈՒՄ ԶՈՎԱԾՆԵՐԻՆ	1975 թ.	առ եզրին	S	
7				ՄԱՏՈՒՌ	19 դ.	հս եզրին	S	
8				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	16-17 դդ.	գյուղի մեջ, այգում		
	8.1			Տապանաքար	16-17 դդ.		S	խոյաձև
	8.2			Տապանաքար	16-17 դդ.		S	խոյաձև
	8.3			Տապանաքար	16-17 դդ.		S	խոյաձև
	8.4			Տապանաքար	16-17 դդ.		S	խոյաձև
	8.5			Տապանաքար	16-17 դդ.		S	խոյաձև

6. ԱՐԴԵՆԻՍ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 1 հազ.- Ք.հ.. 3 դ.	1 կմ ամ, բլրի գագաթին	<	
2	1.1			Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 1 հազ.- Ք.հ.. 3 դ.	ամրոցից հս	<	
				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ	18-20 դդ.	2.5 կմ ամ, «Խանչալի» վայրում	S	ապարնակե ցվել է 1959 թ.-ին
3				ԵԿԵՂԵՑԻ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	
	3.1			Գերեզմանոց	19-20 դդ.	Եկեղեցու շրջակայքում	S	

7. ԲԱՎՐԱ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ «ՀԻՆ ԲԱՎՐԱ»	19-20 դդ.	2.7-3.0 կմ հս-ամ, բարձունքի վրա, «Տիտոյի խարաբա» վայրում	S	ավերվել է 1958 թ. երկրաշարժ ից
	1.1			Գերեզմանոց	19-20 դդ.	գյուղատեղիում	S	
	1.2			Եկեղեցի Աբ. Վանք	1880 թ.	գյուղատեղիում	S	
	1.3			Սրբատեղի	19-20 դդ.	գյուղատեղիում	S	

8. ԲԵՐԴԱՇԵՆ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 1 հազ.	գյուղի եզրին, բլրի վրա	<	
2				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	միջնադար	ամ կողմում	<	
3				ԵԿԵՂԵՑԻ	միջնադար	գյուղի մեջ	<	

9. ԵՂՆԱՋՈՒՐ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԵԿԵՂԵՑԻ	միջնադար	գյուղի մեջ	<	
	1.1			Գերեզմանոց	միջնադար	Եկեղեցու շրջակայքում	<	

10. ԶՈՐԱԿԵՐՏ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 2-1 հազ.	հս-աե մասում, բլրի գագաթին	<	
	1.1			Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հազ.	ամրոցի մոտ	<	
2				ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՇՏ	Ք.ա. 2-1 հազ.	1 կմ հվ	<	
3				ՄՋԿԻԹ	19-20 դդ.	գյուղի մեջ	S	

11. ԴԱՐԻԿ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	ուշ միջնադար	գյուղի բնակիչ Արմեն Խեչոյանի արտում	S	ավերված, պահպանվել են մի քանի տապանաքար
	1.1			Վիշապաքար	Ք.ա. 2-1 հազ.	քարակույտերի մեջ	<	
	1.2			Տապանաքար	16-17 դդ.	քարակույտերի մեջ	S	խոյանձ, կոտրված

	1.3			Տապանաքար	16-17 դդ.	քարակույտերի մեջ	S	խոյանձ, կոտորված
	1.4			Տապանաքար	16-17 դդ.	քարակույտերի մեջ	S	սեղանաձև

12. ԳԱՌՆԱՌԻՃ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 1 հազ. - Ք.հ. 3 դ.	1 կմ հս, Աղլ բլրի գագաթին	<	
	1.1			Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 1 հազ.	բլրի ստորոտին	<	
2				ԱՄՐՈՑ-ԴԻՏԱԿԵՏ	Ք.ա. 1 հազ. - Ք.հ. 3 դ.	հս-ամ կողմում	<	
	2.1			Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 1 հազ. - Ք.հ. 3 դ.	ամրոցի շրջակայքում	<	
3				ԵԿԵՂԵՑԻ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	
	3.1			Գերեզմանոց	19-20 դդ.	Եկեղեցու շրջակայքում	S	

13. ԾԱՂԿՈՒՏ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 2-1 հազ.	գյուղի մեջ, բլրի գագաթին	<	
2				ԱՄՐՈՑ «ՍԵՎ ԲԵՐԴ»	Ք.ա. 2-1 հազ.	1 կմ հս	<	
	2.1			Բնակատեղի	Ք.ա. 2-1 հազ.	ամրոցի մոտ	<	
	2.2			Դամբարանադաշտ	Ք.ա. 2-1 հազ.	ամրոցի շրջակայքում	<	
3				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	միջնադար	գյուղի մեջ	<	

14. ԿՐԱՍԱՐ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՇՏ	Ք.ա. 2-1 հազ.	հս-աե մասում	<	
2				ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՇՏ	Ք.ա. 2-1 հազ.	1 կմ աե	<	
3				ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՇՏ	Ք.ա. 2-1 հազ.	1 կմ հվ-ամ	<	
4	4.1			ԵԿԵՂԵՑԻ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	
				Գերեզմանոց	19 դ.	Եկեղեցու շրջակայքում	S	
5				ԿԱՄՈՒՐՋ	1892 թ	2 կմ հվ-ամ	S	
6				ՄԱՏՈՒՌ ԹՈՒԽՆ ՄԱՆՈՒԿ	19 դ.	1 կմ հվ-աե, սարի գագաթին	S	
7				ՔԱՐԱՎԱՆԱՏՈՒՆ	19 դ.	2 կմ հվ-ամ, կամրջից 100 մ աե	S	

15. ՂԱԶԱՆՉԻ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՂԲՅՈՒՐ	19 դ.	ամ եզրին	S	խոյաձև
2				ԱՄՐՈՅ	Ք.ա. 3 դ.- Ք.հ. 3 դ.	հս մասում, բլրի վրա	<	
3				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ	19 դ.	Թավջուտ տանող ճանապարհին	S	
4	4.1			ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ «ԱՇՈՑՔ»	7-19 դդ.	1 կմ ամ	<	
				Եկեղեցի	7 դ.	գյուղատեղիում	<	
5					ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՇՏ	Ք.ա. 2-1 հազ.	հվ-աե մասում	<

6	6.1		ԵԿԵՂԵՑԻ	1878 թ.	գյուղի մեջ	<	
			Գերեզմանոց	16-20 դդ.	Եկեղեցու շուրջը	<	
		6.1.1	Տապանաքար	16-17 դդ.		S	խոյաձև
		6.1.2	Տապանաքար	16-17 դդ.		S	խոյաձև
		6.1.3	Տապանաքար	16-17 դդ.		S	խոյաձև
	6.1.4	Տապանաքար	16-17 դդ.		S		

16.ՇԱՂԻԿ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 1 հազ.	1 կմ աե	<	
2				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ	19-20 դդ.	գյուղի մոտ, Արփա լճի հվ ափին, «Կզլքիսա» վայրում	<	
	2.1			Գերեզմանոց	19-20 դդ.	գյուղատեղիում	S	

17. ՍԱՐԱԳՅՈՒՂ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ	19-20 դդ.	3 կմ հս-աե	S	
	1.1			Գերեզմանոց	19-20 դդ.		S	
	1.2			Եկեղեցի	19 դ.		S	
	1.3			Մատուռ	19 դ.		S	
2				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ	17-19 դդ.	1.5 կմ հվ-աե, «Խարաբա» վայրում	S	
	2.1			Գերեզմանոց	17-19 դդ.	գյուղատեղիում	S	
3				ՀՈՒՇԱՂԲՅՈՒՐ՝ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՐՏՈՒՄ ԶՈՎՎԱԾՆԵՐԻՆ	1971 թ.	գյուղի մեջ	S	

18. ՍԻԶԱՎԵՏ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	
2				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	19-20 դդ.	հվ-աե եզրին	S	
3				ԵԿԵՂԵՑԻ	1875-78 թթ.	գյուղի մեջ	S	
4				ՁԻԹՀԱՆ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	

19. ՓՈՔՐ ՍԵՊԱՍԱՐ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	17-18 դդ. Ք.ա. 2-1 հազ.	հս-աե կողմում, սարահարթի վրա	<	
2				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	19-20 դդ.	գյուղի մեջ	S	
3				ԵԿԵՂԵՑԻ	19 դ.	գյուղի մեջ	S	
	3.1			Գերեզմանոց	17-18 դդ.	գյուղի մեջ	S	

20. ՀՈՎՏՈՒՆ գյուղ

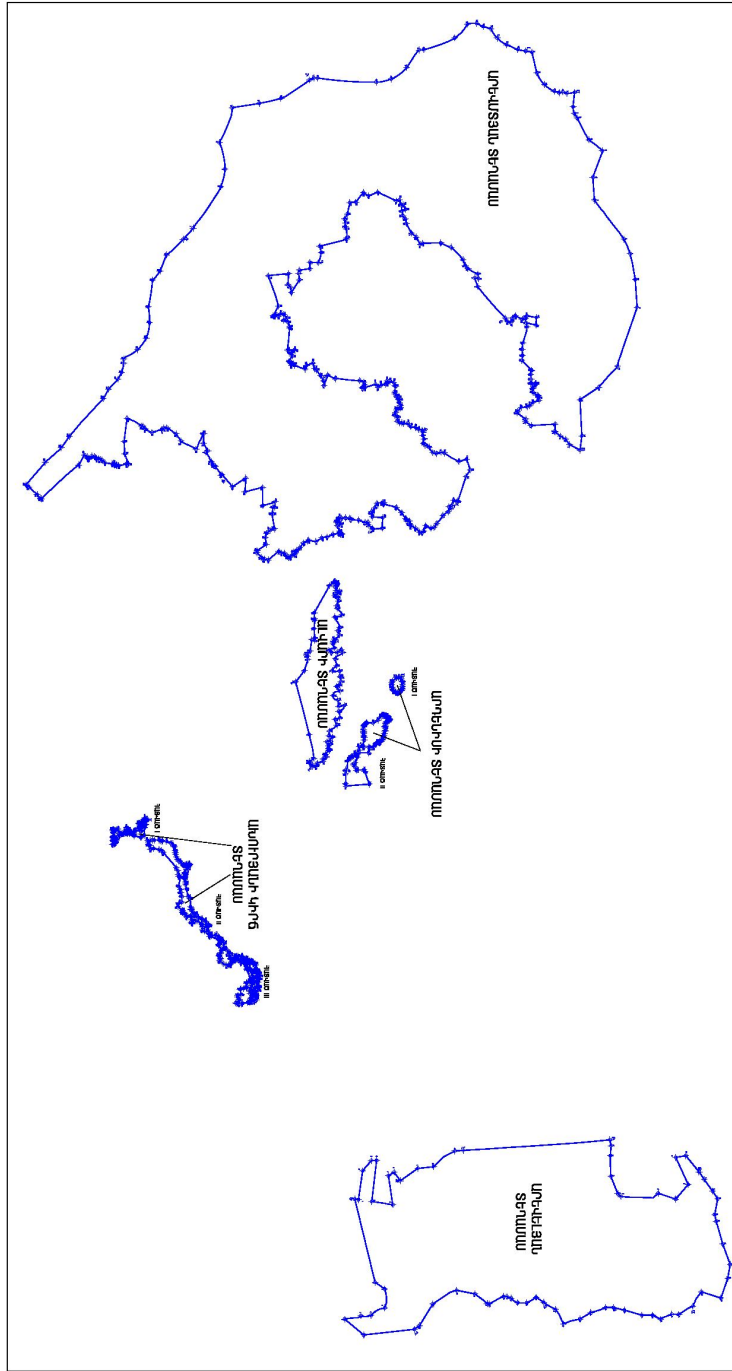
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 2-1 հազ.	1 կմ հս-ամ	<	
2				ԲՆԱԿԱՏԵՂԻ	1-3 դդ.	հս մասում, կալերում	<	
3				ԵԿԵՂԵՑԻ	19 դ.	հվ-ամ եզրին	S	
4				ՀՈՒՇԱՂԲՅՈՒԻՐ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՐՏՈՒՄ ԶՈՀՎԱԾՆԵՐԻՆ	1960- ական թթ.	գյուղի մեջ	S	

21. ՄԵԾ ՍԵՊԱՍԱՐ գյուղ

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1				ԱՄՐՈՑ	Ք.ա. 1 հազ.	հս մասում, սարահարթի վրա	<	
2				ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ	19-20 դդ.	հվ մասում	<	
3				ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ	19 դ.	1 կմ հս-ամ, Դարի գլուխ բլրի գագաթին	S	
	3.1			Գերեզմանոց	19 դ.	գյուղատեղիում	S	
	3.2			Մատուռ «Դարի սուրբ»	19 դ.	գյուղատեղիում	S	
4				ԴԱՄԲԱՐԱՆԱԴԱՇՏ	Ք.ա. 2-1 հազ.	երկաթգծի մոտ, բլրի վրա	<	
5				ԵԿԵՂԵՑԻ	1892 թ.	գյուղի մեջ	S	
	5.1			Գերեզմանոց	19-20 դդ.	Եկեղեցու շրջակայքում	S	

ՄԻՆԵՄԱ 1.

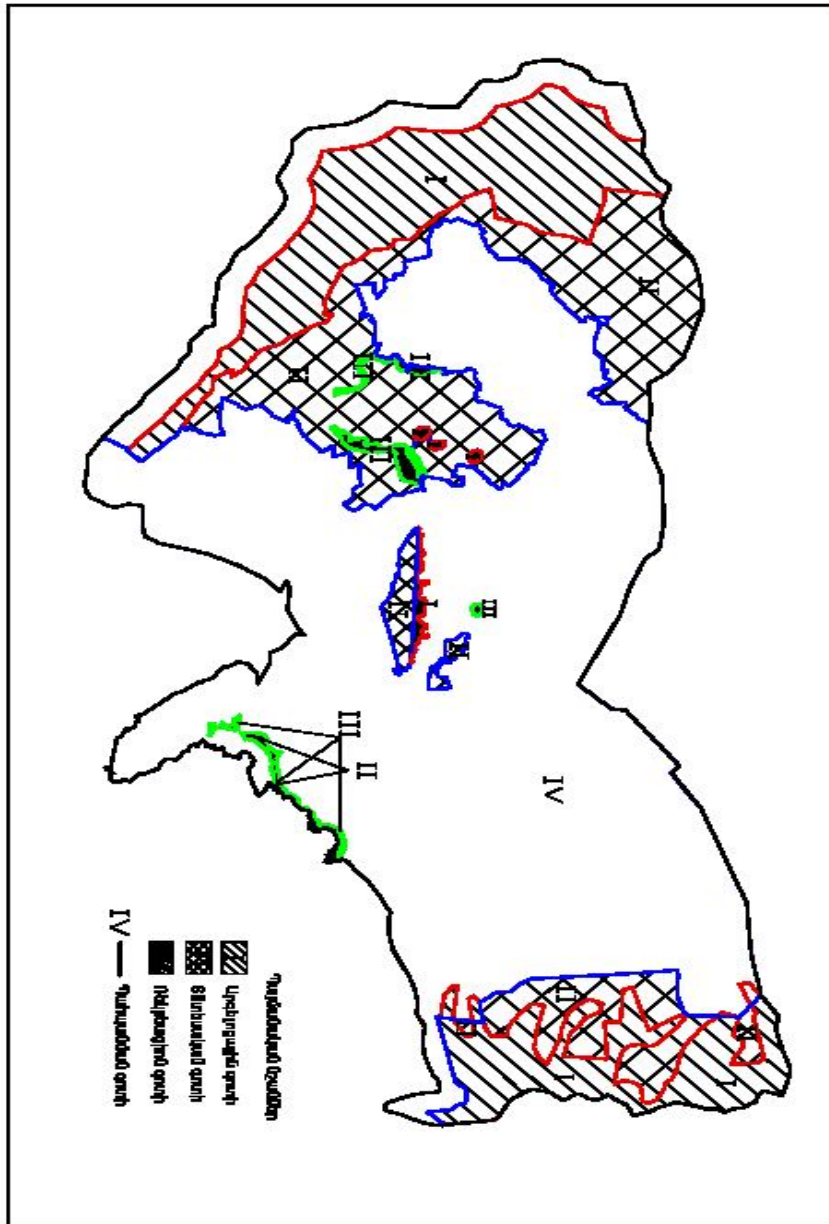
«Արփի լիճ» ազգային պարկի սահմանակետերը

ՆՋԿԻՆԻՆՈՒՄԸ ԿԱԳՐՈՒՄԸ
ՎԻՍՄԱՆ ԴՎԵՆՇԵՆ «ԳԿԴ ՎՓՄ»

ՍԽԵՄԱ 2.

Արփի լիճ ազգային պարկի գոտեկիրման սխեմա

ՊՈՐՏՐՈՒ ՂՈՒՍՏԻՂՏԱՆ
ԿԱՌՆ ԴԿԵՒԵՅՈՒ «ԶԿԴ ԿՓՍՊ»

Գրանցված է 2007 թվականի մայիսի 24-ի թվականի 8-Ն հրամանով

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱԿԱԶՄԻ
ՂԵԿԱՎԱՐ

Դ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ